

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

JUSTINA MIELDAŽYTĖ
VERTIMAS

**Redakatoriaus veiklos įtaka vertimui ankstyvojo tarpukario Lietuvos periodinėje
spauldoje: Kazio Puidos atvejis**
Magistro darbas

Darbo vadovė
doc. dr. Liucija Černiuvienė

Vilnius, 2025

VILNIUS UNIVERSITY
FACULTY OF PHILOLOGY

JUSTINA MIELDAŽYTĖ
TRANSLATION

**The Influence of Editor's Work on Translation in the Lithuanian Periodicals of the Early
Interwar Period: the case of Kazys Puida**
Master Thesis

Academic Supervisor
Assoc. Prof. Dr Liucija Černiuvienė

Vilnius, 2025

ANOTACIJA

Šiame magistro darbe nagrinėjama redaktoriaus, kaip kultūros tarpininko, įtaka vertimui ankstyvojo tarpukario (1918–1928 m.) Lietuvos periodinėje spaudoje. Darbe analizuojama redaktoriaus darbo svarba vertimų atrankai, jų kokybei bei vertimo sampratos raidai. Magistro darbas teoriškai grindžiamas konceptualių Itamaro Even-Zoharo literatūros sistemos modeliu, leidžiančiu vertimą suvokti ne kaip izoliuotą lingvistinį veiksma, bet kaip kultūriškai ir istoriškai sąlygotą sisteminių reiškinių, priklausomą nuo kūrėjo, vartotojo, repertuaro, institucijos, rinkos bei paties produkto. Darbo tikslas – nustatyti, kokią įtaką vertimui darė Kazio Puidos leidybinė ir redakcinė veikla tarpukario periodiniuose leidiniuose „Krivulė“ ir „Gairės“. Darbe taikomas aprašomojo tyrimo ir indukcinės analizės derinys: aprašomas platesnis ankstyvojo tarpukario istorinio konteksto ir vertimo ideologijos laukas bei nagrinėjamos „Krivulėje“ ir „Gairėse“ publikuotos vertimų recenzijos, kritikos straipsniai bei Kazio Puidos vertimai. Iki šiol detaliau nagrinėta tik tarpukario Lietuvos grožinės literatūros vertimas ir leidyba, ignoruojant vertimą ir vertimo kritiką periodinėje spaudoje. Redaktoriaus kaip vertimų politikos formuotojo vaidmuo Lietuvoje suvis netirtas. Magistro darbe derinamos literatūros istorijos, vertimo studijų ir leidybos tyrimų kryptys ir pateikiamas daugiasluoksnis žvilgsnis į ankstyvojo XX a. Lietuvos vertimo lauko profesionalizacijos mechanizmą.

Raktiniai žodžiai: vertimas, vertimo kritika, redaktorius, periodinė spauda, literatūros sistema, tarpukario Lietuva, Kazys Puida

Key words: translation, translation criticism, editor, periodical press, the literary system, interwar Lithuania, Kazys Puida

TURINYS

1	TEORINĖ DALIS	7
1.1	Įvadas	7
1.2	Literatūrinės sistemos ištakos.....	9
1.3	Literatūros sistemos elementai	11
1.3.1	Repertuaras	12
1.3.2	Kūrėjas.....	13
1.3.3	Vartotojas	14
1.3.4	Institucija	14
1.3.5	Produktas	15
1.3.6	Rinka	15
2	TIRIAMOJI DALIS.....	18
2.1	Literatūros lauko apžvalga: vertimas ir periodika	18
2.1.1	Spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas ir valstybinės kalbos įteisinimas ..	19
2.1.2	Tarpukario inteligentija ir kultūros profesionalėjimas	21
2.1.3	Skaitovai	23
2.1.4	Viešosios erdvės lituanizavimas	24
2.1.5	Grožinės literatūros vertimai ankstyvuoju tarpukariu.....	25
2.1.6	Rinka	26
2.2	Redaktoriaus veiklos įtaka vertimui	27
2.2.1	Kazys Puida	28
2.2.2	„Krivulė“ ir „Gairės“.....	30
2.2.3	„Krivulėje“ ir „Gairėse“ formuojama kritikos samprata.....	36
2.2.4	Vertimui skirta kritika „Krivulėje“ ir „Gairėse“	41
2.2.5	Tekstų atranka	43
2.2.6	Vertimų trumpinimas.....	49
2.2.7	Vertimas per tarpinės kalbas	51
2.2.8	Lietuvinimas	55
2.2.9	Vertimo ydos.....	57
2.2.10	Leidybos sunkumai	59
3	IŠVADOS	62

4 LITERATŪROS SĄRAŠAS	64
Moksliniai šaltiniai.....	64
Naudotos literatūros sąrašas	68
Santrumpos	70
PRIEDAI	71
Priedas Nr. 1. Autoriaus teisių įstatymai Lietuvoje tarpukariu.....	71
Priedas Nr. 2. Cenzūros įstatymas	72
Priedas Nr. 3. Publikuoti Kazio Puidos vertimai.	73
Priedas Nr. 4. „Vaivos“ b-vės leidiniai.....	76
Priedas Nr. 5. „Krivulės“ leidyklos leidiniai	78
SANTRAUKA.....	79
SUMMARY	80

Paveikslų sąrašas

Pav. 1 Socio-semiotinių (kultūrinių) reiškinių analizės schema pagal Even-Zoharą, pritaikyta iš Jakobson 1958.	11
Pav. 2. Pasaulinio literatūros lauko struktūra remiantis Casanova 2002.....	17

1 TEORINĖ DALIS

1.1 Įvadas

Vertimas yra socialinis reiškinyss ir nei vienas socialinis reiškinyss nėra aistoriškas (Lange ir kt. 2022, 289). Vadinasi, vertimas, o ypač teorinės ir kritinės vertimo minties tyrimai, negali būti atskirti nuo savo laikmečio. Edwinas Gentzleris teigia, kad vertimo daromą įtaką galima suvokti tik priėmus faktą, kad vertimas nėra tik informacijos perdavimas iš vienos kalbos į kitą – tai procesas kuriame dalyvauja daug kultūros kūrimo institucijų (1998, xiv). Tekstus kas nors parenka (arba jie pasirenkami), verčia, redaguoja, skaito, vertina, tvirtina arba atmeta, renka, publikuoja.

Vienas iš pirmųjų į vertimą, kaip į daugiasluoksnį fenomeną pažvelgusių vertimo teoretikų yra Izraelio mokslininkas Itamaras Even-Zoharas. 1990 m. pasirodžiusiame straipsnyje „The literary system“ (Literatūros sistema) Even-Zoharas įvardijo esminius sistemos elementus: repertuaras, kūrėjas, vartotojas, institucija, produktas, rinka (1990b, 31). Šių elementų tarpusavio sąveikia lemia unikalią literatūrinės sistemos raidą. Literatūros sistemos elementus Even-Zoharas aprašo pasitelkdamas schemą, kurią pataria naudoti kaip individualios literatūros sistemos tyrimo įrankį.

Literatūros sistemos būklę itin paranku analizuoti studijuojant periodinius leidinius, nes periodiniai leidiniai yra kolektyvinio darbo rezultatas, „<...> atskleidžiantis intelektualų tarpusavio ryšius, kuriuose vertimas veikia kaip kultūrinė praktika“ (Roig Sanz, Fólica, ir Ikoff 2022, 201). Šiame magistro darbe bus analizuojama vertimo padėtis Lietuvos literatūrinėje sistemoje ankstyvuoju tarpukariu bei redaktoriaus veiklos įtaka šiai sistemai. Temai atskleisti pasirinktas įtakingas ankstyvojo tarpukario redaktorius ir leidėjas, Kazys Aleksandras Puida, leidęs ir redagavęs du periodinius leidinius – „Krivulę“ ir „Gaires“. Šiuose leidiniuose buvo publikuoti ne tik originaliosios ir verstinės grožinės literatūros kūriniai, bet ir literatūros bei vertimo kritika. Studijuojant šiuos periodinius leidinius, vertimas akivaizdžiai matomas kaip kultūrinė praktika, nes atsiskleidžia istorinių aplinkybių bei kultūrinės vertimo praktikos tarpusavio santykis.

Problema. Iki šiol gausiai tyrinėta tarpukario Lietuvos knygų leidyba, periodinė spauda, tačiau beveik visiškai netyrinėti vertimai periodikoje bei vertimui skirta kritika periodinėje spaudoje. Kadangi periodinis leidinys yra tinklaveikos rezultatas, iki šiol nėra tirta, kokią įtaką vertimo kokybei galėjo turėti leidinio redaktoriaus veikla.

Šio darbo **tikslas** yra nustatyti Kazio Puidos redakcinės veiklos įtaką vertimui ankstyvojo tarpukario Lietuvos periodinėje spaudoje tarpukario Lietuvos literatūros modernėjimo ir tautinės savivokos kontekste. Tikslui pasiekti keliama šie **uždaviniai**

1. Aptarti Itamar Even-Zoharo polisistemos bei literatūrinės sistemos koncepcijas, leisiančias teoriškai išanalizuoti literatūros sistemos sandarą.

2. Naudojantis Itamar Even-Zoharo pateiktu konceptualių literatūros sistemos modeliu aptarti svarbias istorines aplinkybes, susijusias su pirmosios nepriklausomos Lietuvos respublikos literatūros sistema bei nurodyti veiksnius, lėmusius vertimo tradicijų formavimąsi Lietuvoje ankstyvuoju tarpukariu.
3. Išanalizuoti Kazio Puidos leidybinę veiklą bei jo redaguojamuose žurnaluose, „Krivulė“ ir „Gairės“ vertimo kritikai skirtas recenzijas.
4. Nustatyti Kazio Puidos redakcinės ir leidybinės veiklos įtaką vertimo sampratos formavimuisi pirmuoju nepriklausomybės dešimtmečiu.

Naujumas. Šis magistro darbas jungia lietuvių literatūros istorijos, vertimo studijų ir leidybos tyrimus, siekiant atskleisti, kokią įtaką vertimo minties raidai galėjo turėti periodinio leidinio redaktoriaus ideologinė ir estetinė pozicija. Iki šiol tokio pobūdžio tyrimų Lietuvoje dar neatlikta. Magistro darbe atkreipiamas dėmesys į faktą, kad ankstyvuoju tarpukariu periodiniai leidiniai veikė ne tik kaip verstinių tekstų sklaidos kanalas, bet ir kaip atrankos filtras, kuriame redaktoriaus sprendimai buvo reikšmingi visos literatūros sistemos struktūrai.

Metodologija. Šiame magistro darbe derintas aprašomasis ir indukcijos (analizės) metodai.

Darbo struktūra. Teorinė darbo dalis struktūruojama pagal Itamar Even-Zoharo literatūros sistemos schemą, kuri pasitelkiama kaip konceptualusis modelis, leidžiantis analizuoti redaktoriaus veiklos įtaką vertimui ankstyvojo tarpukario periodikoje. Teorinė darbo dalis grįsta remiantis vertimo teorijos ir sociologijos mokslo atstovų darbais, kaip antai Itamar Even-Zoharo, Theo Hermanso, André Lefevere'o, Pascale Casanova'os ir daugelio kitų. Tiriamojoje magistro darbo dalyje aprašoma Lietuvos literatūros sistemos padėtis ankstyvuoju tarpukariu bei analizuojama Kazio Aleksandro Puidos redakcinės veiklos įtaka vertimui. Kazio Puidos redakcinė veikla pasirinkta ne atsitiktinai – jis buvo vertėjas, leidėjas, redaktorius, rašytojas, tad jo veiklos spektras reprezentatyviai atspinti teorinėje darbo dalyje analizuotus literatūros sistemą sudarančius elementus. Empirinė medžiaga rinkta iš ankstyvuoju tarpukariu Kazio Puidos redaguotų periodinių leidinių „Krivulė“ ir „Gairės“ skaitmeninių archyvų. Magistro darbe analizuojame žurnaluose publikuoti literatūros kritikos straipsniai, vertimų recenzijos bei patys vertimai, atskleidžiant redakcinės veiklos ir vertimo praktikos sąveiką ankstyvojo tarpukario kontekste. Magistro darbe taip pat analizuojama Kazio Puidos leidybinė bei kūrybinė veikla ir jos santykis su periodinėje spaudoje deklaruotomis vertybėmis.

1.2 Literatūrinės sistemos ištakos

1971 m. Tel Avivo universitete Even-Zoharas apgynė daktaro disertaciją pavadinimu „An Introduction to a Theory of Literary Translation“ (Įvadas į literatūrinio vertimo teoriją), kurioje pirmą kartą mokslo bendruomenei pristatė sąvoką „polisistema“. Jo darbuose polisistema suvokiama kaip „įvairių sistemų sistema“ (Even-Zohar 1990b, 11). Šios sistemos susikerta, vietomis persidengia, turi skirtingus veikimo būdus ir galimybes, tačiau bet kuriuo atveju veikia kaip struktūruota visuma, kurios dedamosios yra priklausomos viena nuo kitos (*ibid.*). 1975 m. pasirodė pirmoji straipsnio „The position of translated literature within the literary Polysystem“ (Verstinės literatūros padėtis literatūros polisistemoje, kurią Even-Zoharas pristatė 1976 m. Leuvene (Belgija) vykusioje konferencijoje. Pagrindinės ginamos tezės buvo šios:

- Verstinė literatūra gali užimti centrinę arba periferinę padėtį literatūros polisistemoje. Jos padėtis priklauso nuo tokių veiksnių kaip nacionalinės literatūros branda, „stiprumas“, kaip greitai atsinaujina vertimo kalbos repertuaras (Even-Zohar 1990d, 46). Repertuaras čia suprantamas kaip dėsnių ir elementų visuma (pavieniai, susieti ar visuminiai modeliai), kuriais remiantis kuriami tekstai (Even-Zohar 1990b, 17).
- Verstinės literatūros užimama padėtis nacionalinės literatūros atžvilgiu veikia vertimo praktiką ir normas. Kai vertimai užima centrinę padėtį, jų stilius orientuotas į originalo stilių, per vertimą atkeliauja inovatyvios idėjos, kalbos repertuaras atsinaujina, keičiamos normos. Kai vertimas užima periferinę padėtį – vertimo kalba orientuota į nusistovėjusias kalbos normas, paisoma vyraujančių vertimo tradicijų (pvz. laikomasi ekvivalentiškumo) (Even-Zohar 1990d, 46).
- Verstinė literatūra sudaro atskirą sistemą bendroje literatūros polisistemoje, jai būdingas savitas repertuaras (*ibid.*).

Dvidešimto amžiaus aštuntojo dešimtmečio pabaigoje vertimas įgavo visai naują statusą. Verstinė literatūra imta suvokti kaip savitas tyrinėjimo vertas objektas. Nors Even-Zoharo teorija gausiai kritikuota (Lefevere 1987; Codde 2003; Hermans 2014), tačiau toliau išlieka vienu svarbiausių vertimo istorijos tyrimo įrankių. Theo Hermansas teigia, kad „<...> polisistemų teoriją [toliau – PST, *darbo autorė*] geriausia laikyti naujausia formalizmo apraiška su struktūralizmo, bendrosios sistemų teorijos ir kultūrinės semiotikos priemaisomis“ (Hermans 2014, 106). Prie šio sąrašo galėtume pridėti ir sociologiją (žr. Lange ir kt. 2022). Hermansas pabrėžia, kad PST buvo sukurta kaip vertimo studijų įrankis ir turėtų būti naudojamas kaip toks. Reflektuodamas savo teoriją dvidešimto amžiaus dešimtojo dešimtmečio pabaigoje, Even-Zoharas išreiškia viltį, „<...> kad polisisteminis požiūris taps teorine kultūros tyrimų aplinka, leidžiančia sukurti universalias priemones“ (Even-Zohar 1997, 18), įgalinančias nagrinėti kultūros lauką kaip tokį, neišskiriant atskirų reiškinių ar kultūrinio gyvenimo aspektų, o tiriant jų sąveiką.

Even-Zoharą labiausiai paveikė rusų formalistų darbai, pakloję pamatus dabartinei istorinio laiko ir literatūros istorijos sampratai. Even-Zoharas daugiausiai įkvėpimo sėmėsi iš Sankt Peterburgo literatūrinio ratelio (OPOYAZ) narių Jurijaus Tynianovo ir Romano Jakobsono darbų. Įvardydamas formalistams priskiriamus nuopelnus, Even-Zoharas teigia, kad nors formalistų supratimas apie literatūrą buvęs „redukuotas ir tekstocentriškas“ (Even-Zohar 1997, 16), tačiau jie bandė apibrėžti visiškai naują studijų objektą, t. y. „literatūriškumą“ o ne „literatūrą“ (*ibid.*). Esminė Jurijaus Tynianovo tyrimų ašis buvo santykis tarp įvairių literatūros sistemą sudarančių elementų. Jis teigė, kad tai, ką vadiname literatūros kūrinium, žanru, periodu, literatūra ar literatūra *per se* išties yra savybių rinkinys, kuris tampa atpažįstamu ir įgauna jam būdingas savybes per santykį su kitais sistemos elementais (Hermans 2014, 104). Diana Khitrova, tyrinėjusi Jurijaus Tynianovo darbus, antrina šiai minčiai teigdama, kad „<...> dabartis ir praeitis <...> nėra žymės, įrėžtos ant linuotės. Šie įvykiai koegzistuoja, jie *vyksta* vienu metu“ (Khitrova 2019, 7). Įvykius tarpusavy sieja sinchroniniai ir diachroniniai ryšiai ir visa šių ryšių konsteliacija nėra stabili, nuolat keičiasi (Hermans 2014, 104). Tokia literatūros samprata labai artima Even-Zoharo polisistemos vidinei sandarai. Tynianovo teigimu, sinchroninių ir diachroninių santykių analizė atskleidžia priklausomybės arba dominantinius ryšius, kurie leidžia susidaryti sistemos centrui, sudarytam iš dominuojančio ir prestižinio literatūros kanono. Opozicija tarp centro ir periferijos taip pat laikoma esminiu Tynianovo nuopelnu literatūros teorijai (Hermans 2014, 105).

Akivaizdi ir Tartu semiotikų, ypač Jurijaus Lotmano, įtaka. XX a. devintojo dešimtmečio pradžioje Lotmanas pristato semiosferos sąvoką. Pasak Lotmano, elementarios sistemos reikšmę įgyja tik tam tikrame semiotiniame kontinuumo – semiosferoje, kuri yra „<...> ne atskirų kalbų suma, o jų egzistavimo ir veikimo sąlyga (Avantekstas, Cibarauskė, „semiosfera“). Jurijaus Lotmano semiosfera – tai semiotinė erdvė, kuri yra būtina bet kokiam semiozės procesui (t. y. signifikacijos arba prasmės kūrimo procesui). Tai holistinė sistema, apimanti visas semiotines sistemas ir veikianti kaip aplinka, kurioje egzistuoja ir sąveikauja kalbos ir kitos ženklų sistemos. Pasak Lotmano, „<...> be semiosferos kalba ne tik kad neveikia, ji tiesiog negali egzistuoti“ (Lotman 2005, 219).

Daniele Monticelli teigia, kad Lotmano semiosfera sudaro „sistemų sistemą“, kurios esminiai bruožai yra heterogeniškumas ir daugiakalbystė (Monticelli 2019, 390). Lotmano semiosfera turi ribas, centrą ir periferiją, o tarp semiosferos ribų vykstantys kultūriniai mainai gali būti vadinami vertimu. Lotmanas semiosferos ribas suvokia kaip tam tikras plėveles, kurios veikia kaip dvikalbis filtras tarp *savos* semiotikos ir *svetimos*. Vertimo proceso metu per ribą iš išorės arba iš kito semiosferos sluoksnio į semiosferos centrą patenkantys tekstai yra verčiami (filtruojami, adaptuojami, semiotizuojami) (Avantekstas, Cibarauskė, „semiosfera“). Semiosferos centre atsiduria dominuojančios semiotinės sistemos, o periferijoje – marginalios, labiau chaotiškos struktūros, kurias Lotmanas apibūdina kaip „takesnes“ (Lotman 2005, 214). Jo nuomone, sistemos paraštės yra mažiau

struktūruotos ir varžomos, todėl susiduria su mažesniu pasipriešinimu ir tokiu būdu atsinaujina greičiau nei sistemos centras (*ibid.*). Parašėse atsidurianys tekstai prilyginami svetimkūniams, kurie veikia kaip visos semiosferos katalizatoriai (*ibid.*). Even-Zoharas pripažino Tartu semiotikų įnašą į vertimo studijas, tačiau Lotmano teoriją vertino kaip pernelyg abstraktų bandymą modeliuoti pasaulį ar tam tikrą mąstymo būdą, leidžiantį suvokti kultūrą ir socialinį gyvenimą bendrai (Even-Zohar 1997, 17).

1.3 Literatūros sistemos elementai

Even-Zoharas suvokia polisistemą kaip atvirą, dinamišką ir heterogenišką sistemą, įgalinančią „santykinį“ mąstymo būdą (Even-Zohar 1997, 17). Santykinį, nes į sistemą galima įtraukti įvairiausius elementus ir veiksnius, leidžiančius geriau suprasti, kaip „literatūrinėmis“ vadinamos veiklos reiškiasi literatūros sistemoje (Even-Zohar 1990b, 28). Savo darbuose Even-Zoharas pasitelkia Romano Jakobsono komunikacinę schemą (žr. pav. 1), ją konceptualizuoja ir pritaiko „bet kuriam socio-semiotiniam (kultūriniam) įvykiui“ analizuoti (Even-Zohar 1997, 19). Jo teigimu, analizuojant socio-kultūrinius reiškinius pagal šią schemą, nereikia *a priori* nustatyti literatūros sistemą veikiančių dedamųjų hierarchijos ir „<...> užtenka pripažinti, kad būtent šių veiksmių tarpusavio priklausomybė visų pirma leidžia jiems veikti“ (*ibid.*, 20).

INSTITUCIJA
REPERTUARAS

KŪRĖJAS

VARTOTOJAS

RINKA
PRODUKTAS

Pav. 1 Socio-semiotinių (kultūrinių) reiškinių analizės schema pagal Even-Zoharą, pritaikyta iš Jakobson 1958.

Even-Zoharas schemeje perteikia visus Romano Jakobsono komunikacijos schemos elementus, išskyrus kontekstą. Jis teigia, kad konteksto nebūtina išskirti kaip atskiro elemento, nes jis yra implikuojamas per kūrėjo ir vartotojo santykį formuojant repertuarą ir rinką. Įdomu, kad būtent nutylėtas sistemos elementas tampa pagrindine teorijos varomąja jėga. Pasitelkus PST vertimo istorijos tyrimams kaip teorinį modelį tenka pripažinti, kad istorinis kontekstas nulemia individualią nacionalinės literatūros sistemos būklę bei jos padėtį kitų nacionalinių literatūrų atžvilgiu bendroje literatūros polistemoje.

Pasitelktoje schemeje įvardijami literatūros sistemos „žaidėjai“, tačiau neįvardijami šių elementų sąveikos rezultatai. Even-Zoharas teigia, kad „<...> ar tiriamas reiškinyss „bus priskiriamas“ tam tikrai reiškinių visumai (reiškinių grupei, „laukui“ ar „sistemai“), ar jis bus tai visumai „svarbus“ ir „reikšmingas“, priklauso nuo mūsų gebėjimo įsivaizduoti, kaip šie reiškiniai galėtų būti tarpusavyje

susiję“ (Even-Zohar 1997, 17). Taigi, didžiausias šios literatūrinės sistemos privalumas yra tas, kad nėra iš anksto numatyto rezultato, kurio nepavyko išvengti formalistams: teorija turėtų būti kelionė, o ne pasivažinėjimas traukiniu iš anksto numatyto maršrutu (Khitrova 2019, 6). Toliau aptarsiu esmines Even-Zoharo schemoje vartojamas sąvokas.

1.3.1 Repertuaras

Repertuaras – tai taisyklių ir nuostatų visuma, kuria vadovaujamasi kuriant ir naudojant arba gaminant ir vartojant tam tikrą produktą. Tokia repertuaro samprata visiškai atitinka Jakobsono kodo sampratą: kodas – tai sistema, kalba. Svarbu paminėti, kad repertuaras nėra tas pats kas kultūra: kultūra yra tinklas tam tikrų elementų, siejančių socialines ir semiotines praktikas su repertuaru (Even-Zohar 1997, 21). Ko gero, būtent čia ir glūdi esminis skirtumas tarp PST ir Tartu semiotikų, vartojusių semiosferos sąvoką kaip sinonimą kultūrai, nuostatų. Even-Zoharo *repertuaras* yra siauresnė sąvoka, orientuota labiau į kalbą ir kalbos reiškinius nei į kultūrą apskritai. Theo Hermanas teigia, kad PST yra artimesnė kalbai nei literatūrai (Hermans 2014, 118). Vargu, ar galima nesutiktu su jo argumentu. Even-Zoharo repertuaras sudarytas iš dviejų lygmenų: individualaus ir modelių. Individualaus repertuaro lygmenyje atsideria kalbos elementai, būdingi individui (Even-Zohar 1997, 22), o antrąjį lygmenį sudaro kalbos modeliai (kalbos elementai, jų vartojimo taisyklės ir sintagminiai santykiai tarp kalbos elementų (*ibid.*). Taigi, PST repertuaras nėra egzistuojančių tekstų ar kultūrinių, su literatūra susijusių, praktikų visuma, o veikiau kalbos išteklų šaltinis, kuriuo remiantis konceptualizuojamas pasaulis ir jo reiškiniai, iš jo gimsta literatūra ir kalba. Grįžtant prie esminio Even-Zoharo postulato apie verstinę literatūrą svarbu prisiminti, kad verstinės literatūros kalbinis repertuaras nėra identiškas sistemos viduje funkcionuojančiam repertuarui, t. y. Even-Zoharas suvokia vertimo kalbą kaip savotišką, atskirą kalbą. Daugiakalbėje terpėje vertėjai didžiąja dalimi yra pagrindiniai kalbos kūrėjai, o vertimas yra ta terpė, per kurią į kalbą patenka naujos sąvokos ir žodžiai, plečiantys jos galimybes ir užtikrinantys jos raidą (Veisbergs 2017b, 131).

Repertuaras gali būti skirstomas į kanoninį ir nekanoninį. Kanoniškumo sąvoka nėra nauja literatūros teorijai, tačiau Even-Zoharas pristato naują žvilgsnį į kanono studijas teigdamas, kad kanoniškumas būdingas ne tik tekstams, bet ir kalbos normoms (Even-Zohar 1990b, 19). Polisistema turi centrą ir periferiją, kurie nėra statiški. Tarp centro ir periferijos nuolat vyksta kultūriniai mainai, vienas repertuaras atnaujinamas ir įgyja daugiau įtakos, kito įtaka slopsta ir t. t. Šiam dinamiškam procesui aprašyti Even-Zoharas pasitelkia statinio ir dinaminio kanoniškumo sąvokas. Statinis kanoniškumas – tai tekstai, skaitomi ir pripažįstami kanoniniais. Dinaminio kanoniškumo atveju kanonas reiškia modelį, tam tikras kalbos normas, priimtą kalbinę raišką.

Pirmuoju atveju, kurį galima pavadinti statiniu kanoniškumu, tam tikras tekstas priimamas kaip užbaigtas produktas ir įtraukiamas į išventintų tekstų, kuriuos literatūra (kultūra) nori išsaugoti, rinkinį. Antruoju atveju, kurį galima pavadinti dinaminiu kanoniškumu, tam tikras

literatūrinis modelis įtvirtinamas sistemoje kaip produktyvus, nes jos repertuaras laikomas produktyviu (Even-Zohar 1990b, 19).

Paprastai visos polisisistemos centras sutampa su prestižiškiausiu kanonizuotu repertuaru (Even-Zohar 1990b, 16). Kanonizuotas repertuaras siejamas su polisisistemos centru, o nekanonizuotas repertuaras turėtų likti polisisistemos periferijoje. Even-Zoharas pabrėžia, kad kalbant apie polisisistemą nėra vieno centro ir vienos periferijos, veikiau reikia galvoti apie daugybę centrų ir daugybę periferijų. Visgi centrui linkę stratifikuotis taip, kad galiausiai vienas iš jų imtų dominuoti polisisistemos visumą (Even-Zohar 1990c, 88), tačiau Philippe'as Codde'as prideda, kad dėl tokio dominavimo visada varžosi keli repertuarai (Codde 2003, 102).

1.3.2 Kūrėjas

Visų pirma, Even-Zoharas paaiškina, kodėl renkasi kūrėjo¹ sąvoką vietoje rašytojo. Literatūrinėje sistemoje kūrėjas suvokiamas kur kas plačiau nei rašytojas, nes kūrėjo veiklos rezultatas yra ne vien grožinė literatūra ar tekstai apskritai. Even-Zoharas teigia, kad kūrėjas dalyvauja galios diskurse, modeliuojamame pagal tam tikrą priimtą ir įteisintą repertuarą (Even-Zohar 1990b, 35). Taip pat svarbu paminėti, kad Even-Zoharas kiekvieną iš literatūros sistemos elementų pristato ir vienaskaita, ir daugiskaita, t. y. kūrėjas vs. kūrėjai. Tai nepaprastai svarbu šiam magistro darbui, nes vienas iš ginamų teiginių yra *redaktoriaus* veiklos įtaka vertimo raidai, o redaktorių taip pat galima laikyti kuriančiuoju. Even-Zoharas teigia, kad tirdami literatūros sistemos veikimo principus, „<...> susiduriame ne tik su „kūrėju“ ar paskirais „kūrėjais“, bet įvairiai tarpusavyje susijusiomis kūrėjų grupėmis ar bendruomenėmis, kurios sąveikauja ne tik tarpusavyje, bet ir su potencialiais savo produkcijos vartotojais“ (*ibid.*). Tokia sąveika leidžia manyti, kad kūrėjui tenka dalis institucijos ir rinkos funkcijų.

Redaktorius (kaip ir vertėjas) turi teisę rinktis, kuriuos kūrinius „įvesdinti“ į literatūros sistemą, tačiau jų įtaka dažnai nuvertinama. Rakefet Sela-Sheffy, remdamasi Daniel Simeoni darbais, teigia kad „<...> vertėjai visada užėmė subordinuotą padėtį tarp dominuojančių kultūros srities profesijų <...>“ (Simeoni 1998, 7). Autorė teigia, kad toks vertėjo statusas nėra prigimtinis, o veikiau nulemtas sistemos, kurioje funkcionuoja kūrėjas (Sela-Sheffy 2005, 4), tačiau jo neribojantis, turint omeny dinamišką sistemos prigimtį. Taigi, kūrėjas kuria sistemą ir pats yra jos kuriamas.

¹ Angl. – *producer*. Šis terminas verstas skirtingai įvairiuose darbuose lietuvių kalba: nuo leidėjo iki gamintojo, tačiau šiame magistro darbe bus vartojama kūrėjo sąvoka. Bendrinės lietuvių kalbos žodyne terminas „kūrėjas“ apibūdinamas kaip žmogus, kuris kuria meno, mokslo, literatūros ir pan. kūrinius. Ši apibrėžtis pilnai suderinama su Even-Zoharo pateikiama apibrėžtimi.

1.3.3 Vartotojas

Pasak Even-Zoharo, nestratifikuota visuomenė paprasčiausiai neegzistuoja, net ir Utopijoje (Even-Zohar 1990b, 16). Vartotojas vartoja repertuarą, tad repertuaras gali reikšti ir bendras žinias, kurių reikia tekstui sukurti (ir suprasti). Jo manymu, žmonės neoperuoja vienodu repertuaru ir skirtingai skaito repertuaro kodą: t. y. kūrėjas gali operuoti visiškai kitokiu repertuaru nei jo vartotojas (Even-Zohar 1990b, 40). Taigi, norint įvaldyti tam tikrą repertuarą, reikia įgyti tam tikrą kompetenciją. Repertuaras gali veikti ir kaip varžanti, ribojanti jėga, nes a) visuomenė nėra homogeniška, joje yra „kalbos elitas“, profesionalūs kalbos vartotojai ir neprofesionalūs kalbos vartotojai; b) visuomenė atsižvelgia į profesionalių kalbos (kultūros) vartotojų poziciją, t. y. saugo ir gina tai, kas pripažįstama elito.

Labai svarbu ir tai, kad Even-Zoharas teigia, jog tiesioginis integralaus teksto vartojimas yra tik vienas iš būdų, ir tik periferinis, kuriuo vartojama literatūra (Even-Zohar 1990b, 36). Pasak jo, visi bet kurios bendruomenės nariai yra bent jau „netiesioginiai“ literatūros tekstų vartotojai (*ibid.*). Jis teigia, kad didžioji dalis literatūros tiesiog tampa integralia kasdieninio diskurso dalimi, t. y. nebegalima nubrėžti tiesioginės ribos tarp to, kas yra tikroji literatūra ir kas – ne. Even-Zoharo nuomone, gyvą kasdieninės kalbos repertuarą sudaro pasakojimų fragmentai, atpažįstami pasakymai ir aliuzijos, palyginimai, liaudies išmintis ir kiti gyvi kalbos elementai (*ibid.*). Iš esmės – kiekvienas visuomenės narys yra sąmoningas arba ne literatūros vartotojas. Sunku nustatyti ribas tarp sąmoningo ir nesąmoningo literatūros (su)vartojimo, tačiau aprašant sistemos būklę svarbu atsižvelgti į vartotojų stratifikaciją.

1.3.4 Institucija

Pasak Even-Zoharo, institucija – tai faktorių, palaikančių literatūros kaip socio-kultūrinio reiškinio egzistavimą, visuma (Even-Zohar 1990b, 37). Jis teigia, institucija yra atsakinga už tai, kas ir kaip bus gaminama bei vartojama (*ibid.*). Detalizuojant, instituciją sudaro autoriai, kritikai, leidėjai, periodiniai leidiniai, klubai, rašytojų grupės, vyriausybės institucijos, švietimo įstaigos (mokyklos ir universitetai), medija ir kt. Nesunku pastebėti, kad dalis „institucinių“ elementų sutampa su kitais literatūrinės sistemos elementais: autoriai, kritikai, leidėjai yra ir gamintojai, ir vartotojai, ir institucija, ir rinka. Even-Zoharas pabrėžia, kad institucija pati iš esmės nėra vienalytė – tarp skirtingų jai priskiriamų elementų vyksta kova dėl įtakos (Even-Zohar 1997, 27).

Belgas André Lefevere'as teigė, kad „<...> žmogaus galimybės mokytis kalbų yra ribotos, todėl kiekvienas turės perskaityti bent dalį pasaulio literatūros perrašyta forma“ (Lefevere 1987, 32). Jis išplečia šią mintį: „<...> būtent perrašymai, o ne originalūs darbai palaiko literatūros sistemos, kaip tokios, gyvastį“ (*ibid.*). André Lefevere'as suvokia perrašymą kaip teksto pritaikymą tam tikrai

tikslinei auditorijai, atsižvelgus į vertimo kalbos poetiką (arba vyraujančias kalbos normas) ir ideologiją. Vertimas, pasak Lefevere'o, yra viena iš pagrindinių perrašos formų. Jis teigia:

Vertimas, žinoma, yra originalaus teksto perrašymas. Visi perrašymai, kad ir kokia būtų jų paskirtis, atspindi tam tikrą ideologiją ir poetiką. Literatūra manipuluojama tam, kad ji tam tikru būdu veiktų tam tikroje visuomenėje. Perrašymas yra manipuliacija, kurios imamasi siekiant galios, ir teigiama prasme ji gali padėti vystyti literatūrai ir visuomenei. Perrašymas gali įvesti į [sistemą] naujas sąvokas, naujus žanrus, naujas priemones, o vertimo istorija taip pat yra ir literatūros naujovių, vienos kultūros galios formuoti kitą, istorija. (Lefevere 1992, xi)

Kitos perrašymo formos yra kritika, tekstų pritaikymas švietimo poreikiams, medijų diskursas, kūrinių įtraukimas į literatūrinius almanachus, tekstų komentarai ir t. t. Dimitris Asimakoulas teigia, kad šiandien prie perrašymo galėtume priskirti ir literatūrinių kūrinių adaptacijas filmams ar televizijai – žanrus, su kuriais nesusidūrė Lefevere'as (Asimakoulas 2020, 494). Lefevere'o darbuose juntama itin ryški Even-Zoharo polisistemų teorijos įtaka. Jis įtaigiai perkonstruoja Even-Zoharo (1987, 20–21) teoriją įvesdindamas naujas sąvokas, tokias kaip kodavimas (*codification*) (Lefevere 1987, 27), suvokiamas kaip kalbos normų sukūrimas, poetika – kalbos normos, nustatomos kodavimo proceso metu (*ibid.*, 25), ir pridėdamas institucinį lygmenį, dėl kurio trūkumo buvo kaltinamas Even-Zoharas – mecenavimą (*patronage*) (*ibid.*, 22). Jo teorijoje mecenatai yra institucijos ar asmenys (pvz., leidėjai), kurie atlieka svarbų vaidmenį perrašant literatūrą, remdami arba ribodami tam tikrus vertimus dėl savo ideologinių įsitikinimų ar tiesiog ekonominių sumetimų. Lefevere'as, provokuodamas Even-Zoharą, teigė: „<...> kalba vertimo procese yra mažiausiai svarbus faktorius“ (Lefevere cituojamas Hermans 2020, 146).

Apibendrinant būtų galima teigti, kad instituciją apibrėžia veikiau jos funkcija nei jai priskirtini elementai. Institucija yra atsakinga ne tik už repertuaro kūrimą ir jo legitimaciją, tačiau ir už produktų distribuciją bei kūriniams priskiriamą vertę. Kas ir koku būdu palaiko konkrečios nacionalinės literatūros gyvavimą ir funkcijas, gali atskleisti tik individualios literatūros sistemos tyrimas.

1.3.5 Produktas

Even-Zoharo produkto samprata labai plati: „<...> bet koks, bet kokios veiklos rezultatas gali būti laikomas „produktu“, kad ir kokia būtų jo ontologinė išraiška“ (1990b, 43). Vadovaujantis tokia produkto samprata, drąsiai galima teigti, kad literatūros sistemoje gamintojas gamina ne vien tekstus, literatūros sistemos produktas taip pat yra ir rašytojas, ir vertėjas (Even-Zohar 1997, 29).

1.3.6 Rinka

Rinka – tai visuma veiksmų, susijusių su literatūros produktų pardavimu ir pirkimu bei vartojimo skatinimu. Ji apima ne tik atviras prekių mainų institucijas, tokias kaip knygynai, knygų klubai ar bibliotekos, bet ir visus veiksmus, dalyvaujančius semiotiniuose („simboliniuose“)

mainuose su šiomis ir kitomis susijusiomis veiklomis (Even-Zohar 1990b, 38). Even-Zoharas pastebi, kad rinka gali persidengti su institucija. Pvz. mokykla gali būti ir institucija, ir rinka, kurioje realizuojami mokiniams rekomenduojami kūriniai (Even-Zohar 1997, 33).

Rinka gali būti nacionalinė ir tarptautinė. Abi šios rinkos neišvengiamai susijusios. Nacionalinės rinkos produktai gali būti eksportuojami į tarptautinę, o iš tarptautinės – importuojami į nacionalinę. Vertimas užtikrina šį kultūrinių mainų procesą. Istoriskai tarptautinės vertimų rinkos iškilimas Vakaruose glaudžiai susijęs su XIX a. pabaigoje prasidėjusiais tautiniais sąjūdžiais Europoje. Rinkos formavimuisi prielaidas sudarė pasirašyta Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos (Sapiro 2008, 159).

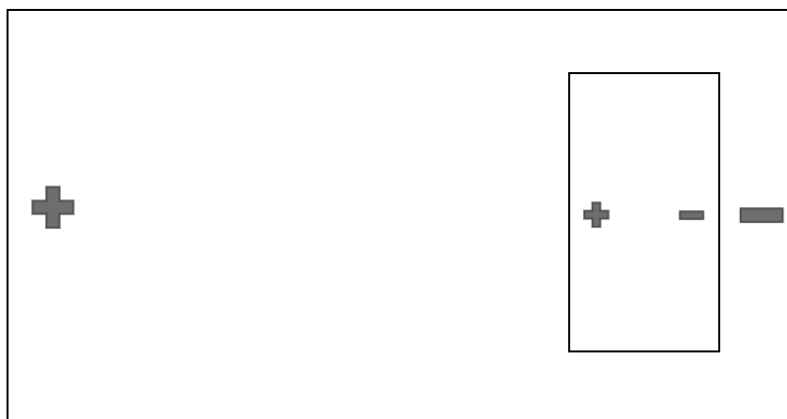
Even-Zoharas teigė, kad kultūriniai mainai tarp nacionalinės ir tarptautinės rinkų susiję su nacionalinės literatūros padėtimi bendroje literatūros polisistemoje. Kuo nacionalinės literatūros repertuaras kanoniškesnis, tuo didesnę tarptautinės rinkos dalį jis užims (1990d, 50). Taigi, kuo arčiau centro literatūra, tuo daugiau kūrinių verčiama iš tos kalbos. Pascale Casanova teigia, kad visos nacionalinės literatūros užima nevienodą pasaulinės literatūros lauko dalį (Casanova 2002, 8). Ji keičia Even-Zoharo vartojamą „centras vs. periferija“ opoziciją į „dominuojanti vs. dominuojama“ literatūra (*ibid.*), ir, tarsi atkartodama Even-Zoharo polisistemos struktūrą, savo teoriją kuria „dvigubo lauko“ pagrindu. Pirmajame pasaulinės literatūros lauke išdėstomi kiti, nacionalinių literatūrų laukai, o šie taip pat struktūruojami binarinės opozicijos pagrindu. Casanova teigia, kad „<...> tik taip galima suprasti dvigubą nacionalinę ir lingvistinę hierarchiją, kurios pagrindu vyksta visos su vertimu susijusios operacijos“ (*ibid.*).

Taigi pasaulinės literatūros laukas struktūruojamas pagal opoziciją tarp, viena vertus, autonominio poliaus, daugiausia simbolinio kapitalo turinčių literatūrinių laukų ir, kita vertus, skurdžių arba besiformuojančių ir vienas nuo kito priklausomų nacionalinių laukų. Simbolinis kapitalas šiuo atveju suvokiamas sociologiškai: kaip kūrinių, pripažįstamų vertingais, visuma. Even-Zoharas teigia, kad literatūra tampa priklausoma (dominuojama) nuo kitos dominuojančios terpės iš esmės todėl, kad pati yra silpna (Even-Zohar 1990a, 80). Pasak autoriaus, silpnos literatūros nepajėgia išsitemti vien savo repertuare ir tokiu atveju kitos kultūros įtaka arba interferencija tampa neišvengiama (*ibid.*, 81). Nacionaliniai laukai taip pat yra struktūruoti pagal autonominio (nukreipto į kosmopolitizmą) poliaus ir heteronominio (nacionalinio ir politinio) poliaus opoziciją. Nacionaliniuose literatūros laukuose šią opoziciją geriausiai atspindi „<...> priešiškus tarp „nacionalinių“ ir „tarptautinių“ rašytojų“ (Casanova 2002, 8). Apibendrinus Pascale Casanova teoriją galima pavaizduoti taip:

Pasaulinės literatūros laukas

Autonominis polius

- + didelis kultūrinis kapitalas
- + autonomiškas literatūros laukas

Heteronominis polius

- negausus kultūrinis kapitalas
- į nacionalizmą ir politiką linkęs literatūros laukas

Pav. 2. Pasaulinio literatūros lauko struktūra remiantis Casanova 2002.

Simbolinis kapitalas tarp nacionalinių literatūrų yra pasiskirstęs netolygiai. Jo dydis matuojamas ne vien kalbančiųjų nacionaline kalba skaičiumi ar literatūros kūrinių kiekiu. (Casanova 2002, 8) Casanova remiasi Abrahamo de Swaano teorija, kurios autorius teigia, kad simbolinį kapitalą lemia ne kalbančiųjų viena ar kita kalba skaičius, o poliglotų skaičius. Kuo daugiau daugiakalbių asmenų kalba tam tikra kalba, tuo daugiau jungčių tarp nacionalinės literatūros ir sistemos centro. (de Swaan 1993, 220) Pasak de Swaano, centre atsideria maždaug tuzinas supranacionalinių literatūrų (kinų, vokiečių, japonų, hindi, rusų, arabų, malajų, prancūzų, ispanų, portugalų ir, be abejo, anglų), tačiau šis centras nėra apibrėžtas ir kinta priklausomai nuo žiūros taško. Casanova priduria, kad kalbos simbolinio kapitalo dydžiui įtakos turi ir vertėjų skaičius (2002, 9) – kuo daugiau vertėjų, gebančių versti iš dominuojančio repertuaro, tuo didesnę rinkos dalį užims verstinė literatūra ir tuo didesnę įtaką ji turės nacionalinės literatūros laukui. Taigi, tam, kad Casanova'os teoriją būtų galima sėkmingai taikyti vertimo studijoms, būtina a) apibrėžti, originalo ir vertimo kalbos padėtį pasaulinės literatūros lauke; b) nustatyti verčiamo autoriaus poziciją pasauliniame literatūros lauke, ir tai padaryti du kartus: pirmąjį – pagal jo ar jos užimamą poziciją nacionaliniame literatūros lauke, antrą kartą – nustatyti šios pozicijos padėtį pasauliniame literatūros lauke; c) išanalizuoti vertėjo ir įvairių kūrinio iššventinimo procese dalyvaujančių „iššventintojų“ užimamą poziciją. (*ibid.*) Casanova'os teigimu, vertimas leidžia „atsilikusioms laike“ nacionalinėms literatūroms pasivyti kitas, daugiau simbolinio kapitalo sukaupusias literatūras, ir kaip pavyzdį pateikia vertimus į vokiečių kalbą XVIII a. pab. – XIX a. pirmoje pusėje. Ji teigia, kad vokiečiai, versdami Antikos tekstus, „pasivijo“ kitas didžiąsias Europos literatūras simbolinio kapitalo atžvilgiu, taip suteikdami nacionalinei vokiečių literatūrai trūkstamo prestižo (Casanova 2002, 10–12).

2 TIRIAMOJI DALIS

2.1 Literatūros lauko apžvalga: vertimas ir periodika

Vertimas daro itin didelę įtaką nacionalinės literatūros kristalizacijai (Even-Zohar 1990d, 45). Ši įtaka ypač ryški jaunose šalyse, kuriose literatūrinės tradicijos dar tik formuojasi. Lietuva ankstyvuoju tarpukariu (1918–1928 m.) – idealus tokios nacionalinės literatūros pavyzdys: Pirmojo pasaulinio karo nualinta, tik paskelbusi nepriklausomybę, neturinti nusistovėjusių rašytinės kalbos normų, savojo kalbinio identiteto paieškų kelyje. Tarpukario Lietuvoje vyko intensyvi kultūrinė produkcija, buvo juntamas visuotinis savos, tautinės kultūros badas. Ankstyvasis tarpukaris išsiskiria ryškiu tautiniu nacionalizmu bei aktyviu kultūriniu gyvenimu, klojusiu pagrindus brandesnei nepriklausomai respublikai.

Periodiniai leidiniai prisideda kuriant kultūrinį šalies gyvenimą bei platinant literatūros kūrinius (Roig Sanz, Fólica, ir Ikoff 2022, 199), o pačių leidinių prigimtis lemia, kad tai kur kas greičiau atsinaujinantis kultūrinis išteklius nei knygos. Periodinių leidinių studijos, o ypač vertimų periodikoje studijos, padeda žvilgtelėti ne tik į literatūros vertimo lauko paraštes. Istoriniu pjūviu vertimas dažniausiai analizuojamas studijuojant knygų leidybą (Glosienė 1991; 1992a; Biveinis 2017; Misiūnas 2014), nors vertimo praktika nemažai prisidėjo norminant lietuvių kalbą (Malažinskaitė 2015; Piročkinas 2000; Urbas 1962). Nepaisant to, periodiniai leidiniai vis dar lieka vertimo studijų paraštėse.

Tarpukariu vertimai, juo labiau vertimai periodikoje, užėmė periferinę padėtį nacionalinės literatūros lauke. Dauguma vertimų buvo itin stipriai lietuvinėti, nebuvo jokios vertimo mokyklos, trūko profesionalių vertėjų, net bendrinės lietuvių kalbos žodyno (pirmasis Kazimiero Būgos „Lietuvių kalbos žodyno“ tomas pasirodė tik 1941 m. (Veisbergs 2017b, 145). Nepaisant to, progresas vyko. Per dvidešimt pirmųjų nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metų vertimo situacija ryškiai pagerėjo (Malažinskaitė 2015). Neužtenka konstatuoti akivaizdžios tiesos, kad šiandien vertimo padėtis kur kas geresnė nei ankstyvuoju tarpukariu, svarbiau suprasti giluminius šį procesą įtakojusius veiksnius. Prie vertimo profesionalėjimo prisidėjo ne tik patys vertėjai, tačiau ir leidėjai, periodinių leidinių redaktoriai, spaustuvinkai, kalbininkai, skaitytojai, karo cenzoriai, rašytojai, mokyklinių programų sudarytojai, vadovėlių ir almanachų sudarytojai, bibliotekininkai, Švietimo ministerija, įvairios redakcinės komisijos ir dar begalės kitų asmenų bei institucijų.

Ankstyvojo tarpukario Lietuvos vertimo kontekstas atskleidžia, kad net esant profesinių išteklių, kalbos standartų ir institucinės paramos stokai, vertimas atliko svarbų vaidmenį formuojant nacionalinę literatūrą ir kalbinį identitetą. Periodiniai leidiniai tapo reikšminga kultūrinės komunikacijos priemone – ne tik perteikdami užsienio literatūrą, bet ir skatindami diskusijas apie vertimo etiką, kalbos norminimą bei kultūrinius prioritetus. Šioje sistemoje svarbų vaidmenį atliko

ne tik vertėjai, bet ir redaktoriai, leidėjai, švietimo institucijos bei kiti kultūrinio lauko dalyviai. Nors vertimas tuo metu užėmė periferinę padėtį, jo indėlis į nacionalinės literatūros raidą buvo reikšmingas ir ilgalaikis.

2.1.1 Spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas ir valstybinės kalbos įteisinimas

XIX a. antroje pusėje lietuvių kalba ir lietuvybė išgyveno intensyvią rusifikaciją bei pajuto lėtos, tačiau jau seniai prasidėjusios polonizacijos pasekmes (Labutis 2010, 19). Rusifikacija ypač skaudžiai smogė įvedus lietuvių spaudos draudimą lotyniško pagrindo rašmenimis (1864–1865 m.), kaip represinė priemonė po 1863 m. sukilimo. Spaudos draudimas buvo dangstomas siekiu stabdyti lenkėjimą, tačiau išties vyko intensyvi krašto integracija į Rusijos imperiją kalbiniu pagrindu (Labutis 2010, 20–21). Kalbininkas Antanas Smetona teigia, kad dėl spaudos draudimo „<...> dideli etniniai plotai lenkėj[o], vokiečių[o], rusėj[o]. <...> [nes] iki to laiko lietuvių kalba gyveno ir buvo išsaugota tik valstiečio pirkioje – ir mokykla, ir mokslas, ir administravimas vyko ne lietuvių kalba” (Smetona 2024, 175–76). Dėl taip susiklosčiusių istorinių aplinkybių lietuvių kalba ilgą laiką buvo nustumta į visuomeninio gyvenimo paraštes.

Nepaisant to, spaudos draudimo metus galima laikyti ir lietuvių kalbos brendimo laikotarpiu¹. Spaudos draudimo metais sustiprėjo lietuvių tautinė savimonė, buvo rengiamasi leisti pirmuosius lietuviškus periodinius leidinius, todėl buvo būtina imtis lietuvių kalbos norminimo darbo. Iki XIX a. antros pusės dominavo žemaičių tarmė, tačiau taip ir nepavyko parengti bendrinės lietuvių kalbos gramatikos šios tarmės pagrindu. Užtat sustiprėjo vakarų aukštaičių tarmės įtaka, nes šia tarpe kalbėjo pirmieji *Varpininkai* ir *Aušrininkai*. Pirmųjų lietuviškų periodinių leidinių leidėjai rengdami numerius spaudai vadovavosi F. Kuršaičio gramatika, žodynais bei A. Šleicherio darbais (Pupkis 2023, 48). Nepaprastai daug įtakos lietuvių kalbos raidai turėjo kalbininkai Jonas Jablonskis (žr. Piročkinas 2000; Smetona 2024) bei Kazimieras Būga, ėmęsis rinkti lietuvių kalbos žodyną (žr. Veisbergs 2017b). Vėliau, 1922 m., pasirodžiusi J. Jablonskio „Lietuvių kalbos gramatika“ tapo pagrindine lietuvių kalbos norma, kuria vadovautasi mokyklose, laikraščių redakcijose bei rengiant administracinius dokumentus (Kruopienė ir Kačiuškienė 2018, 299). Tam tikra prasme suvaržymas tapo lietuvių kalbos suklestėjimo po spaudos lotyniškais rašmenimis panaikinimo priežastimi, o pirmųjų lietuviškų periodinių leidinių leidyba sudarė sąlygas „<...> liaudžiai virsti tauta“ (Pupkis 2023, 37).

Dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių atkurta Lietuvos valstybė buvo daugiakalbė ir daugiatautė. Carinės priespaudos reliktas – rusų kalba – vyravo administracijoje, viešumoje kalbėta lenkiškai, gudiškai, jidiš. Paskelbus nepriklausomybę, imta rūpintis lietuvių kalbos statuso

¹ Šią temą gvildeno Rimas Bružas interviu su kalbininku Prof. dr. Antanu Smetona. *Istorijos perimetrai. Lietuvių kalbos raida*. LRT Radioteka, 2023 balandžio 25 d.

įtvirtinimu. Aldonas Pupkis teigia, kad 1918 m. atkurta Lietuvos Respublika buvo kuriama „filologiniu, arba lietuvių kalbos, pagrindu“ (Pupkis 2023, 37), o tautinis lietuvių elitas, formuodamas būsimos valstybės kontūrus, Lietuvą įsivaizdavo etnografinėse jos ribose (*ibid.*). Tačiau kurti respubliką kalbiniu pagrindu buvo nelengva: nebuvo aiškių sienų (Vilniaus krašto aneksija, Klaipėdos krašto prijungimo klausimas), miestuose, o ypač laikinojoje sostinėje Kaune, lietuviai sudarė mažumą. 1922 m. gyventojų surašymo duomenimis Kaune gyveno 48,7 proc. lietuvių (nors šis skaičius ir augo) (Pupkis 2023, 53).

Lietuvių kalbą paskelbus valstybine, imtasi lingvistiškai transformuoti valstybės valdymo aparatą. Vytautas Petronis, remdamasis straipsniu¹ dienraštyje „Lietuva“ apie organizuotus lietuvių kalbos kursus Kaune, teigė, kad per 1921 m. juose dalyvavo virš 300 žmonių. Kursai kainavo 100 auksinų ir buvo pritaikyti trims skirtingiems kalbos mokėjimo lygiams, nuo visai nemokančių skaityti ir rašyti, iki mokančių tą daryti, bet netaisyklingai, galiausiai, turinčių gramatikos pagrindus, tik norinčių mokytis toliau (2023, 23). Padėtis kito labai pamažu, 1927 m. lietuvių kalbos egzaminus laikė 100 Žemės ūkio ministerijos tarnautojų, išlaikė tik 5–6 asmenys. Iš 91 miškų valdybos darbuotojo, laikusių lietuvių kalbos egzaminą, pakankamai lietuvių kalbą mokėjo taip pat tik 6 tarnautojai (Balkus 2023, 80). Esminei lingvistinei transformacijai valstybėje reikėjo ne tik pastangų, bet ir laiko.

1922 m. Kaune įsikuria Lietuvos universitetas (vėliau – Vytauto Didžiojo). 1923 m. jame mokėsi 1380 studentai ir laisvieji klausytojai (neturintys brandos atestato). Svarbu paminėti, kad apie 60 proc. studentų buvo ne lietuviai, tad universiteto rektorius J. Šimkus leidęs negimtakalbiams lietuviams šnekėti jų gimtąja kalba (Petronis 2023, 28–29). Tarp studentų kildavę konfliktų kalbiniu pagrindu, jie susistumdavę, rengę „viešus teismus“ (*ibid.*). Iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio Lietuvos universitete nevyko lingvistiniai lietuvių kalbos tyrimai, trūko dėstytojų (plačiau žr. Pupkis 2023).

Apibendrinant galima teigti, kad pirmosios nepriklausomos Lietuvos Respublikos kalbinis repertuaras buvo mišrus ir nenorminis. Tokią situaciją lėmė lėtinė polonizacija bei carinės Rusijos priespauda. Pagal etninę sudėtį Lietuva buvo daugiatautė ir daugiakalbė valstybė. Į miestus iš kaimų studijuoti atvykęs jaunimas atsidurdavo tam tikrame Babelio bokšte: rusiška administracija, lenkiška ar sulenkėjusi miestų inteligentija, nemažai žydų. Lietuvių kalba, nors ir paskelbta valstybine, neturėjo griežtų vartosenos normų, buvo juntamas stiprus terminologijos stygius, nes „valstiečio trobos kalboje“ trūko žodžių pavadinti industrializacijos procesų nulemtiems reiškiniams.

¹ Kauno Kronika, „Lietuvių kalbos kursai“, *Lietuva*, nr. 210(737).

2.1.2 Tarpukario inteligentija ir kultūros profesionalėjimas

1918 m. atgavusi nepriklausomybę Lietuva smarkiai nutautusi, praradusi beveik visą tradicinį elitą, neturinti savo miesčionijos (Viliūnas 1998, 11). Nepaisant to, lietuviškas kaimas etniniu atžvilgiu liko nepažeistas, tad ankstyvuoju tarpukariu sparčią nepriklausomos valstybės pažangą lėmė nors ir jaunas bei negausus, užtat veiklus valstietiškos kilmės kultūrinis elitas (*ibid.*). Tam įtakos turėjo ir Steigiamojo Seimo 1919 m. pradėta vykdyti Lietuvos žemės reforma, kurios metu buvo apriboti dvarams ir dvasininkams priklausę žemės plotai buvo nusavinti ir atiduoti valdyti bežemiams ir mažžemiams. Žemės reforma sudarė sąlygas stiprėti ūkininkų sluoksniui, o tai leido jų vaikams siekti išsilavinimo, išvykti studijuoti į miestus. Aldonas Pupkis teigia, kad „<...> toji iš kaimo ateinanti jaunoji karta, kalbanti lietuviškai, buvo tvirta lietuviybės atrama daugelyje gyvenimo sričių (Pupkis 2023, 53). Jos aspiracijos sutapo su lietuviškos mokyklos formuojamomis nuostatomis lietuvių kalbą puoselėti kaip tautiškumo požymį, ją ugdyti ir tobulinti“ (*ibid.*).

Monografijoje „Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940)“ Giedrius Viliūnas įvardija aktyviausią to meto literatūrinio gyvenimo foną sudariusius asmenis:

Literatūriniam gyvenimui toną duoda dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą susiformavusi literatų karta: Vincas Krėvė, Vydūnas, Sofija Čiurlionienė, Kazys Puida, Faustas Kirša, Balys Sruoga, [Vincas Mykolaitis-]Putinas, Liudas Gira, Mykolas Vaitkus ir kt. Tebėra aktyvūs ir spaudos draudimo metais buvę aktyvūs rašytojai: Vaižgantas, Maironis, Adomas Jakštas. Visiems jiems opoziciją sudaro taip pat prieškariui priskiriama Kazio Binkio amžininkų karta – avangardistai (Viliūnas 1998, 12).

Visi iki vieno aukščiau įvardyti asmenys yra ne tik rašytojai *per se*, jie ir vertėjai, ir leidėjai, redaktoriai, mokytojai, dėstytojai, švietėjai, bendrai paėmus – kultūros tarpininkai. Aistė Kučinskienė kolektyvinėje monografijoje „Lietuvių literatūros kanono dirbtuvės: (XIX a. pabaiga – XX a. pirma pusė)“ kultūros tarpininko vaidmenį apibrėžia taip:

Kultūros tarpininkas, įvesdamas kūrinių į simbolinių prekių rinką, parodomis, publikacijomis ar pastatymais užtikrina, kad menininko sukurtas produktas bus išventintas, t. y. kad kūrinys ir pats menininkas pasieks publiką ir bus priimti. XIX a. pab. – XX a. pradž. tarp skaitytojo ir literatūros kūrinių dažniausiai tarpininkaudavo kritikai, redaktoriai ir apskritai literatūros organizatoriai, kurių dalį funkcijų dabar perėmusios leidyklos redakcijos, kitos kultūros įstaigos (Kučinskienė 2022, 47).

Tokia kultūros tarpininko koncepcija visiškai atitinka Even-Zoharo kūrėjo sampratą. Kiekvienas iš jų kalbėjo bent keliomis kalbomis, nes dauguma mokslus išėjo užsienyje. Audronės Glosienės teigimu, 1895–1935 m. Šveicarijoje studijavo 110 lietuvių, Berlyne studijavo arti 100 lietuvių, Karaliaučiuje – apie 20, o Miunchene nuo 12 iki 25 lietuvių (Glosienė 1995, 108). Pirmaisiais Lietuvos Respublikos gyvavimo metais įsteigtos valstybės stipendijos užsienyje. Jomis

pasinaudojusių tikslas buvo „įsigyti“ kultūros ir ją „parvežti“ į Lietuvą¹. Studijavę užsienyje ir grįžę gyventi į Lietuvą „susivokę“ piliečiai ir tapo nepriklausomos Lietuvos elitu bei kultūrinio gyvenimo veikėjais. Svarbu pabrėžti, kad nors jie ir formavo to meto Lietuvos intelektualinį branduolį, ne kiekvienas iš jų buvo kalbininkas, filosofas ar dramaturgas, o juo labiau – vertimo specialistas.

Kultūrinį elitą rengė ne vien užsienio universitetai, nemaža jų dalis mokėsi ir Lietuvos universitete, kurį per nepriklausomybės laikotarpį baigė apie 3,5 tūkst. absolventų (Viliūnas 1998, 133). 1922 m. buvo įvesta valstybinė valiuta – litas, kurios tikslas buvo stabdyti pokario infliaciją. Visgi efektas buvo priešingas, stebėtas staigus kainų kilimas (Petronis 2023, 27). Kainų augimas paveikė ir universitete. Vytautas Petronis aprašo 1922 m. lapkričio 19 d. vykusį studentų susirinkimą, pasibaigusį susistumdymu. Susirinkimo metu pranešta apie pakeltą mokesť už mokslą, kuris daugumai iš kaimo kilusių jaunuolių tapo nepakeliamu (*ibid.*, 28). Taigi, universitete paskaitų klausė kur kas daugiau studentų nei jį baigė.

Nepaisant to, jau nuo pat pirmųjų nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metų stebimas literatūrinio gyvenimo profesionalėjimas. Greta „susivokusių“ inžinierių, kunigų ar gydytojų randasi vis daugiau besiverčiančių vien literatūrine veikla (Viliūnas 1998, 26). Taigi XX a. pirmuoju ir antruoju dešimtmečiais susiklosto palankios sąlygos rasti profesionalaus rašytojo profesijai, iš jos tampa įmanoma išgyventi. Čia minėtini L. Giros ir K. Puidos atvejai. (Kučinskienė 2022, 123)

„Visi mūsų istoriniai visuomenės lyderiai yra neatsiejami nuo leidybinio, publicistinio, redaktorinio darbo laikraščiuose“, – teigia Andrius Vaišnys (2008, 68). Periodika telkia lietuvių auditorijas, o redaktoriai XX a. pradžioje yra politinės tikrovės ir būsimos Lietuvos nepriklausomybės kūrėjai (*ibid.*), nes visi jie yra išsilavinę ir įsisąmoninę savo lietuviškąjį kultūrinį atskirumą ir „lietuviškąją kilmę“ (Safronovas 2015, 40). Žvelgiant iš sociologinės perspektyvos, ankstyvojo tarpukario kultūros lauko veikėjus galima pavadinti ir simbolinio kapitalo „kaupėjais“ (*ibid.*). Viena ryškiausia jų savybių yra demokratijos siekis ir aiškus nacionalinių idėjų angažuotumas. Šie kultūrinio kapitalo savininkai telkiasi, ir laikraščių redakcijos ar draugijos tampa jų savimonės išraiškos arena. Tokių susitelkimų pavyzdžiu gali būti Lietuvių mokslo draugija, pradėjusi veiklą 1907 m. Vilniuje, jai iš jau paminėtų tarpukario kultūros veikėjų priklausė kalbininkas Juozas Balčikonis (iš K. Būgos perėmęs darbą su lietuvių kalbos žodynu, Būga taip pat priklausė draugijai), Liudas Gira, Jonas Jablonskis, J. Tumas-Vaižgantas, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė ir daugelis kitų. 1919 m. Kaune pradeda veikti menininkų klubas „Vilkolakis“, vadovaujamas rašytojo Balio Sruogos, kuris iki pat 1925 m. funkcionavo kaip privatus lietuvių teatras (VLE Blynaitė, „Vilkolakis“). Kaune 1920 m. susibūrė Lietuvos meno kūrėjų draugija, susibūrusi profesiniu pagrindu (Viliūnas 1998, 22).

¹ A. J. Greimas, „Šis tas apie kultūrą“, *Metmenys*, 1991, nr. 14, p. 27.

Keturioms draugijos sekcijoms (literatūros, muzikos, dramos ir plastikos) iš viso priklausė apie 100 narių, literatūros sekcijai pirmininkavo Vincas Krėvė-Mickevičius (*ibid.*).

Taigi, ankstyvasis tarpukaris yra kultūros profesionalėjimo laikotarpis. Paskelbus nepriklausomybę formuojasi kultūrinio, o taip pat ir literatūrinio gyvenimo terpė, kuriai būdingos labai aiškos nacionalinės, tautiškai angažuotos tendencijos. Šių tendencijų įgyvendinimu rūpinasi jauni, veiklūs ir tautine linkme suinteresuoti įvairiausio plauko, daugiausiai valstietiškos kilmės, intelektualai.

2.1.3 Skaitovai

Kaip jau minėta, tautinė Lietuvos sudėtis buvo nevienalytė. Net ir intelektualų tarpe mažai kas buvo „ragavę“ lietuviško mokslo, nes mokyklą baigė Lietuvai esant carinės Rusijos sudėtyje. Spaudos draudimo metais mokyklose mokytą rusų kalbą, buvo įvestas draudimas mokytojauti lietuviams katalikams (Labutis 2010, 20). Pirmojoje lietuviškoje Kauno gimnazijoje, įkurtoje 1915 m., iš 150 mokinių tik 20 mokėjo lietuviškai (Pupkis 2023, 52). Administracijos kalba buvo rusų. 1918 m. pabaigoje Kauno miesto valdybos posėdžiai tebevyko rusų kalba, nes politinis elitas jautėsi patogiau ne tik kalbėdamas, bet ir rašydamas rusiškai (Petronis 2023, 22).

1923 m. 32,6 proc. vyresnių kaip 10 metų amžiaus Lietuvos gyventojų dar buvo neraštingi (Viliūnas 1998, 132). Per dvidešimt metų šis skaičius ženkliai sumažėjo (1941 m. tik 6,4 proc.) dėl 1929 m. įvesto privalomo pradinio mokslo bei vykdytų suaugusiųjų pradinio mokymo kursų (*ibid.*, 133). Iššūkių kėlė ne tik mokiniai, bet ir mokytojai. Po karo iš Rusijos grįžo nemažai Rusijos imperijos glūdumoje dirbusių mokytojų, tačiau jų neužteko atsiradusiam poreikiui patenkinti. Būsimojus mokytojus reikėjo parengti švietimo darbui, tam buvo siekiama sukurti seminarijų tinklą, o mokytojai turėjo išlaikyti egzaminą (cenzą). Visgi 1923 m. iš 2350 pradinių klasių mokytojų apie 60 proc. cenzo dar neturėjo (Bukauskienė 1996, 58 cituojama Pupkio, 2023, 42).

Realiai skaitančią visuomenės dalį – potencialius literatūros vartotojus – apskaičiuoti padeda periodinės spaudos tiražai. 1919 m. bendras periodinės spaudos tiražas siekė vos 20 tūkst. egzempliorių. 1925 m. šis skaičius išaugo penkeriopai, o 1927 m. – dešimteriopai (200 000 egz.) (Viliūnas 1998, 134). Savaimė suprantama, kad literatūrinės spaudos tiražai buvo kur kas mažesni, nes ir skaitytojų ratas buvo nepalyginamai siauresnis. Giedrius Viliūnas aprašo žurnalo „Skaitymai“ (1920–1923) leidybos atvejį (*ibid.*, 24–25). „Skaitymuose“ spausdinta daugiausiai originalios literatūros, jame debiutavo per karą subrendusi literatų karta, suformavusi to meto literatūros kanoną. „Skaitymai“ daugiausia orientuoti į besimokančiųjų skaityti ir apskritai neprofesionalų auditoriją, tačiau pasirinkimas spausdinti vienus, o ne kitų autorių darbus reprezentuoja literatūros lauko nuotaikas ir yra svarbus kanonizavimo proceso komponentas (Kučinskienė 2022, 116–17). Pagrindinis žurnalo leidėjų tikslas buvo sudaryti tinkamų mokykloms kūrinų korpusą bei išspausdinti

per karą „į stalčių“ nugulusius kūrinius. „Skaitymai“ ėjo kas mėnesį, vėliau – du, didelės apimties (120–190 puslapių) numeriais, kurių „<...> bendra apimtis viršij[*o*] visą ligtolinę lietuvių literatūrinę spaudą kartu paėmus“ (Viliūnas 1998, 25). Žurnalo leidybą finansavo Švietimo ministerija, juo buvo aprūpinamas smarkiai išsiplėtęs mokyklų tinklas, tačiau pusė 3 tūkst. egzempliorių tiražo nuguldavę sandėliuose, nes nuolatinių prenumeratorių tebuvo tik 100 (*ibid.*). Įvedus privalomą pradinį mokslą situacija pasikeitė, nes užaugo nauja, skaitanti karta – 1933 m. pasirodžiusiai „Naujajai Romuvai“ jau nebereikėjo valstybės dotacijų, o žurnalo tiražas siekė 5000 egz.

Tokia periodinių leidinių tiražo statistika nereiškia, kad visuomenė neskaitė. 1931 m. prof. K. J. Aleksa surengė moterų sodiečių apklausą, tik 10 proc. jų nurodė „namuose nesant mados skaityti“ (Viliūnas 1998, 134). Skaitė, bet ne profesionalią literatūrą, nes ją mažai kas ir tegalėjo paskaityti. Kultūrinio elito gretos gausėjo, tačiau ne taip sparčiai kaip seną ir gausų kultūrinį kapitalą turinčių nacionalinių literatūrų. Tautą pirma reikėjo išvis išmokyti skaityti, o tik tada pratinti prie literatūros. Taigi, būrys kultūrinio elito kūrė patys sau ir dar saujelei kitų. Situacija keitėsi, tačiau lėtai – lygiai taip pat kaip ir kalbinė šalies padėtis, nes fundamentalūs pokyčiai neįvyksta pernakt.

2.1.4 Viešosios erdvės lituanizavimas

Periodinės spaudos kalbos politika ilgus metus buvo savaiminė, neinstitucionalizuota, ja turėjo rūpintis patys redaktoriai ir leidėjai (Pupkis 2023, 44). Nors lietuvių kalba ir buvo paskelbta valstybine, vieninteliu kalbos priežiūros mechanizmu buvo savistaba ir savotiškas visuomenės narių panopticismas, kuriantis įvairioms „visuomeninės kalbos priežiūros organizacijo[m]s“ (*ibid.*). Viešumoje kilusius nesutarimus dėl kalbos netaisyklingumo išsamiai aprašė Vytautas Petronis (2023, 21–35). Jis šį reiškinį vadina „<...> patriotinės visuomenės kova už viešosios erdvės lituanizavimą“ (Petronis 2023, 24) ir jam priskiria kovą už taisyklingą kalbą periodikoje, iškabose, skelbimuose, kino teatruose, filmų titruose ir pan. Šiam tikslui 1922 m. prie Šaulių sąjungos susikūrė Sąjunga lietuvių kalbai ginti (LKGS). Organizacijos narių siekis buvo legaliais būdais kovoti prieš valstybinės kalbos normų nesilaikančius asmenis, juos boikotuoti ir, negana to: „<...> skelbti nusikaltėlių pavardžių sąrašus spaudoje, <...>“ (*ibid.*). 1918–1930m. periodinėje spaudoje paskelbta keliolika dešimčių straipsnių apie kalbos darkymą Kauno tramvajų užrašuose, valstybės įstaigose, mokyklose, vadovėliuose, įvairiuose leidiniuose, teismuose, kino teatruose, paštuose ir kt. (Pupkis 2023, 53).

Knygų ir vadovėlių leidybą bei grožinės literatūros vertimą organizavo Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija (Glosienė 1992a, 97). Vadovėlių leidybos tiražai buvo gana dideli (10–30 tūkst.), grožinės literatūros kiek mažesni, vidutiniškai 3–5 tūkst. egzempliorių (proza – 2 000–3 000 egz., drama – 2 000 egz., poezija – 500–700 egz.) (Misiūnas 2014, 279). Aldonas Pupkis teigia, kad Knygų leidybos komisija buvo įsteigta 1919 m. liepą, o steigimo įsakyme (ŠD1920527) nurodyta, kad „<...> ministerija organizuoja vadovėlių ir knygų leidimą, kviečia bendradarbius, parenka

leisimas knygas, nustato autorių ir vertėjų honorarą“ (Pupkis 2023, 42). Išsamiai vertimą reglamentavusius įstatymus tarpukariu tyrinėjo Arida Papaurėlytė, o aktualūs, su autorių teisėmis susiję įstatymai pateikiami šio darbo priede Nr. 1. Be autorių teisės reglamentavusių įstatymų beveik visą tarpukarį Lietuvoje galiojo ir karo cenzūros įstatymas, pateikiamas šio darbo priede Nr. 2.

Savotišką vaidmenį suvaidino ir Berno konvencija. Europoje šios konvencijos ratifikavimas katalizavo literatūros lauko raidos procesus ir demokratijos sklaidą, tačiau Lietuvoje šių procesų teko laukti kur kas ilgiau. Kaimyninė Latvija Berno konvenciją pasirašė 1938 m. (Lietuva – 1994) Iki tol versti galėjo bet kas, be leidimo, autorinio atlyginimo ir net be būtinybės nurodyti, kad tekstas yra vertimas (Veisbergs 2017a, 158). Dėl to vertimas neabejotinai tapo komerciškai patrauklesne verslo sritimi (*ibid.*). Vertimo darbas vyko stichiškai, ne visada buvo parenkami geriausi kūriniai, dominavo dramos kūrinių vertimai (Glosienė 1993, 98). Pasak Misiūno, publikuojami vertimai turėjo patenkinti keturis pagrindinius jaunos valstybės poreikius: tautinius, oficialiuosius, švietimo sistemos kūrimo, bei mokslinės leidybos (Misiūnas 2014, 274). Atgavus nepriklausomybę reikėjo sukurti švietimo sistemą, o jaunąją kartą aprūpinti lietuviškais skaitiniais, aukštųjų mokyklų studentus – reikalinga literatūra.

2.1.5 Grožinės literatūros vertimai ankstyvuoju tarpukariu

Vienas iš būdų patenkinti skaitovų poreikius – vertimas. Iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos publikuota labai nedaug reikšmingų grožinės literatūros tekstų vertimų į lietuvių kalbą, beveik neversti klasikinės užsienio literatūros kūriniai (Malažinskaitė 2015, 73). 1918 m. buvo išleistos 349 knygos ir kasmet, iki pat 1938 m., knygų buvo išleidžiama vis daugiau, neskaitant nedidelių nuosmukių, tiesiogiai koreliuojančių su istorinėmis krizėmis (Misiūnas 2014, 278). Vincas Mykolaitis-Putinas, komentuodamas leidybos situaciją Lietuvoje, tarpukariu rašo: „<...> vien baugu, kad „Bibliografijos institutas“ nepaskelbtų užsieniui mūsų leidinių statistikos, nes ji pelnytų mums beraštės tautos vardą.“¹

Ankstyvajam tarpukariui būdingas bendras literatūrinės tuštumos, stokos pojūtis. Būtent šią stoką aktyviai siekta užpildyti ne tik kūrybiniais darbais, bet ir leidžiant antologijas, almanachus, grožinę kūrybą publikuojančius leidinius ir panašiai (Kučinskienė 2022, 123). Remiantis Juliaus Tamošiūno sudarytu „Lietuviškos periodinės spaudos (1883–1940) kolekcijos parodos katalogu“, per visą tarpukarį tokių leidinių galėtume priskaičiuoti apie trisdešimt (Tamošiūnas 1988, 40–44). Jei atmestume literatūros almanachus ir vienkartinius leidinius (pvz. vienadienis poezijos laikraštis „Gėlių diena“ (1919), literatūros ir dailės almanachas „Dainava“ (1920), poezijos antologija „Vainikai“ (1921), literatūros almanachas „Gubos“ (1927) ir pan.) bei periodinius leidinius, pasirodžiusius jau brandžiuoju tarpukariu (pvz. J. Keliuočio redaguojama „Naujoji Romuva“ (1931)

¹ Vincas Mykolaitis-Putinas, „Literatūros padėtis Lietuvoje“, *Židinys*, 1926, T3 nr. 4, p. 82

ar B. Brazdžionio ir V. Krėvės-Mickevičiaus „Dienovidis“ (1938)), pamatytume, kad literatūrai ir menui skirtų periodinių leidinių buvo nedaug.

Literatūrinėje spaudoje vyrauja romantinės, estetinės, simbolistinės, tačiau visų svarbiausia – tautinės nuotaikos. Originali literatūra vis dar neišsivadavusi iš „tautos budintojos“ vaidmens. Kultūrinių leidinių nėra gausu, dažnai tie patys tekstai perspausdinami keliuose leidiniuose, tai ypač būdinga vertimams. Teikiant pirmenybę tekstų auklėjamajai pozicijai, vertimų atžvilgiu stebima originalių tekstų perdirbimo, perkūrimo tendencija (Malažinskaitė 2015, 79). Periodikoje stebima ryški „<...> orientacija tik į vertimo rezultatą, nuošalyje paliekant jo šaltinį, byloja apie periodui būdingą siaurą kultūrinį interesą, uždarumą, ginties poziciją, išryškėjančius tada, kai tautinė kultūra dar pakankamai silpna, besiformuojanti, ir kitų kultūrų įtakos suvokiamos kaip pavojingos“ (*ibid.*).

Šį tą byloja ir prasta šalyje prieinamų leidinių poligrafinė kokybė. Remigijaus Misiūno teigimu, leidyba tarpukario Lietuvoje buvo nepaliamojamas bandymas įveikti tam tikrus stygius: poligrafinių medžiagų stoką ir poligrafinės bazės netektį, leidėjų patirties trūkumą ir kt. (Misiūnas 2014, 274). Pavyzdžiui, pirmuoju tarpukario dešimtmečiu leidiniai dažnai spausdinti Mažojoje Lietuvoje, taip naudojantis pokario sukelta kaizerinės markės hiperinfliacija. Visgi pasikeitus politinei padėčiai teko leidinius spausdinti Kaune. 1918–1940 m. Lietuvai buvo būdingas savos pramonės protegavimas, apsisaugojimas nuo konkuruojančio importo aukštais muitais, o tai lietė ir leidybos pramonę – popieriaus monopolis priklausė Petrašiūnų fabrikui, gaminamas popierius dažnai buvo prastos kokybės, o leidėjams popieriaus užsakymo tekdavę laukti savaitėmis (*ibid.*).

Apibendrinant vertimas ankstyvuoju tarpukariu prisidėjo prie nacionalinės literatūros formavimosi Lietuvoje, patenkinant skaitovų kultūrinius poreikius ir kompensuojant literatūrinės kūrybos trūkumą. Nors vertimų leidyba dar buvo atsitiktinė, neišvystyta, o vertimo praktikai trūko profesionalumo ir nuoseklumo, vertimas vis dėlto atliko svarbų vaidmenį pildant literatūrinę tuštumą. Kultūrinių leidinių kiekis buvo ribotas, jų turinyje dominavo tautinis patosas, o vertimai dažnai būdavo supaprastinti ar pritaikyti lietuviškai tapatybei. Prastą leidinių kokybę lėmė ir materialiniai, ir instituciniai veiksniai – nuo leidybos infrastruktūros stokos iki valstybės protekcionistinės politikos. Taigi, nors tarpukario vertimų padėtis buvo problemiška, jų indėlis į tautinės kultūros kūrimą buvo reikšmingas.

2.1.6 Rinka

Ankstyvuoju tarpukariu realizuoti literatūrinę produkciją nebuvo taip paprasta. Tai lėmė siauras skaitytojų ratas bei aukštos periodinių leidinių kainos. Lietuvoje trumpiau ar ilgiau tarpukariu veikė maždaug 350 knygynų ir knygynėlių. 140 iš jų veikė Kaune, o tai beveik pusė visų Lietuvoje veikusių knygynų (Viliūnas 1998, 140). 1923 m. knygynus turėjo 15 iš 20 Lietuvos apskričių (*ibid.*). Knygas ir periodiką taip pat buvo galima užsisakyti paštu, „prisiunčiant“ redakcijai laišką su metinės

prenumeratos mokesčiu. Tačiau, kaip jau minėta, literatūrinės spaudos prenumeratorių gretos buvo itin retos.

Rinkoje trūko ne tik medžiagų ir darbo jėgos, bet ir produkcijos tinklas nebuvo pakankamai išvystytas. Nepaisant didelių vadovėlių tiražų mokyklos ir jų bibliotekos buvo prastai aprūpintos knygomis. Steigiant pradines mokyklas prie jų kurtos ir bibliotekos, tačiau nebuvo aiškaus mokomosios medžiagos tiekimo plano. Bibliotekos – viena labiausiai atsilikusių tarpukario Lietuvos kultūrinio gyvenimo sričių, nespėjusi net priartėti prie artimiausių kaimynų lygio (Viliūnas 1998, 143).

Lietuvoje knygų leidybai ir prekybai netaikytos mokesčių lengvatos (Viliūnas 1998, 143). Tačiau autorių teisių įstatymuose literatūros kūriniams suteikiamas ypatingas statusas: kūriniams, importuojamiems į Lietuvos rinką, netaikomi beveik jokie suvaržymai (Papaurėlytė 2001). Iš vienos perspektyvos, tokia galiojanti įstatyminė bazė buvo neįtikėtina palanki vertėjui. Tokiomis aplinkybėmis Lietuvai nė nebuvo reikalo pasirašyti Berno konvenciją, nes „lietuviams autoriams nebuvo pavojaus, kad jų veikalai būtų užsienio šalyje neteisėtai pakartoti ar išversti <...> , o antra vertus, prisidėjus prie šios konvencijos būtų tekę mokėti didelius honorarus į lietuvių kalbą verčiamų veikalų autoriams“ (Papaurėlytė 2001, 55). Nepaisant to, kad vertimai vertinti kaip mažesnės meninės vertės produktas, verstinė literatūra vis tiek buvo parduodama brangiau nei originalioji kūryba, už vertimus mokami didesni honorarai. Šie faktoriai nulėmė, kad spaudiniai tarpukario Lietuvoje buvo brangūs. Paradoksalu, tačiau originalioji literatūra buvo brangesnė už verstinę. Remdamasis straipsniais periodikoje, Giedrius Viliūnas teigia, kad knygų kaina Lietuvoje buvo maždaug 6 kartus didesnė nei Prancūzijoje (*ibid.*).

Apibendrinant galima teigti, kad tarpukario literatūrinė spauda Lietuvoje buvo ribotai prieinama dėl ekonominių, infrastruktūrinių ir socialinių veiksnių. Aukštos kainos, siauras skaitytojų ratas, menka bibliotekų plėtra ir nevienodai išvystyta knygynų tinklo geografija lėmė, kad periodinių leidinių tiražai buvo nedideli, o jų sklaida – fragmentiška. Literatūriniai leidiniai dažniausiai buvo pasiekiami tik didesniuose miestuose. Mokesčių lengvatų leidybai nebuvimas ir importo apribojimais spaudinių kainas dar labiau didino, todėl literatūra buvo prieinama ne kiekvienam.

2.2 Redakatoriaus veiklos įtaka vertimui

Šiame magistro darbe remtasi esmine prielaida, kad periodinio leidinio redaktorius ankstyvuojau tarpukariu buvo įtakingas asmuo. Redakatoriaus įtaka kur kas išsamiau tyrinėta studijuojant žinomus Vakarų Europos kultūrą formavusius periodinius leidinius (Roig-Sanz 2020, 32). Šių leidinių redaktoriai ir jiems rašę autoriai dažnai bendradarbiavo tarpusavyje, kūrė tarptautinį ryšių tinklą, siekdami įnešti permaitin į nacionalinius literatūros laukus. Besikurianti tarptautinė literatūra

bendruomenė ir kintantis Vakarų Europos literatūros kanonas spartino literatūros lauko specializaciją ir institucionalizaciją (*ibid.*).

Lietuvos situacija buvo šiek tiek kitokia, tačiau ankstyvojo tarpukario periodikoje jau stebimos literatūros lauko profesionalėjimo tendencijos. Redaktoriaus veiklos įtaką pamatuoti sunku, nes ji lieka iš dalies nematoma – nugula laiškuose ar pasilieka už uždarų durų. Nepaisant to, periodinio leidinio redaktorius yra tarsi pilkasis kardinolas, kuris atrenka, kas pasirodys viešumoje, o kas – ne.

Ankstyvuoju tarpukariu periodinių leidinių redaktoriai itin prisidėjo prie literatūros lauko profesionalėjimo. Jų misija buvo ne tik formuoti literatūrinį skaitančios visuomenės skonį ir populiarinti literatūrą, bet ir skatinti literatūrinės terpės profesionalėjimą, puoselėti pedagoginę kritikos misiją, kurti atvirą erdvę intelektualinėms diskusijoms ir idėjų sklaidai ne tik tarp literatų, bet ir visuomenės. Negana to, redaktorius privalėjo orientuotis sudėtingoje leidybos rinkos dinamikoje. Literatūrinių leidinių sėkmė ir įtaka labai priklausė nuo redaktoriaus vizijos ir pastangų.

Šioje magistro darbo dalyje bus analizuojama Kazio Puidos redakcinė ir leidybinė veikla ankstyvuoju tarpukariu, ypač 1923–1925 m., kai buvo leidžiami du Puidos redaguojami literatūriniai žurnalai „Krivulė“ ir „Gairės“. Magistro darbe taip pat bus analizuojami Puidos atlikti vertimai bei leidybinė veikla pirmuoju nepriklausomybės dešimtmečiu, prisidėjusi prie Lietuvos vertimo lauko profesionalėjimo.

2.2.1 Kazys Puida

Kazys Aleksandras Puida – išskirtinė lietuvių literatūros lauko asmenybė. Vargu, ar yra sritis, kurioje Kazys Puida nepaliko savo pėdsako: rašytojas, vertėjas, pedagogas, literatūros kritikas, periodinių leidinių redaktorius, leidėjas, spaustuvininkas, poligrafinės technikos inžinierius. Kazys Puida gimė 1883 m. Šėtijuose, gimnaziją baigė Marijampolėje, studijuoti išvyko į Vokietiją. Literatūrinę veiklą pradėjo maždaug 1902 m. Friedberge, kur studijavo inžineriją. Tais metais laikraščiui „Vienybė lietuvininkų“ išsiuntė savo pirmuosius rašinius¹. 1903 m. Puida pradėjo bendradarbiauti „Varpe“, Vytautas Kubilius pateikia Puidos „Varpo“ redakcijai siųsto laiško nuorašą:

*Pirm šio laiko trauke mane vis lenkiškumas yr' nors ko ne geriau žinau lenkiška kalba ir jos literatūra, vienok tai dienai tapo paniekinta nok manes. Širdyje užsidege meile Tėvynės ir tos ugnies jau ne bandinu daugiau gesiti, tik noriu ir trokštu kat ji degtu per amžius. Pradėjau dirbti ant dirvos lietuvių vyrų nelauksiu pakol man spēkos stos!*²

¹ Puida rašęs religinio turinio noveles „Baldykit, o atidarys jums“ ir „Prašykite, o bus jums duota“, kurios buvo išspausdintos Terpihoros slapyvardžiu. Visgi literatūrologas Vytautas Kubilius teigia šių kūrinių neaptikęs nei „Vienybės lietuvininkų“ komplektuose, nei Tilžėje spausdintoje draudžiamoje lietuvių spaudoje, nors kūriniai ir registruoti nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kataloge.

² Laiškas „Varpo“ redakcijai, 1903, birželio 30, VUBR, f. 1, b. 532; Cituojama iš Kubilius 2003, pp. 23-24.

Iš šio laiško matyti, kad Puidos lietuvių kalbos žinios nebuvo pačios tvirčiausios, tačiau jis, kaip ir dauguma to meto inteligentų, „apsisprendė“ tapti lietuviu. Versti Puida pradėjo taip pat dar studijų Friedberge metais. Vertimas pradedančiajam literatui buvo būdas suartėti su lietuvių kultūra ir pramokti kalbos. Straipsnyje apie Puidos kūrybos trisdešimtmetį rašoma:

Iš pradžios rašant ilgai vargas buvo jubiliatui, visas mintis tiksliai ir gražiai pasakyti lietuviškai ilgai stigdavo lietuvių kalbai, lanksčių elegantiškų posakių, todėl jubilatas ir yra tiek daug išvertęs iš svetimų kalbų tol vertės iki pajutęs, kad jau nebėra sakinio, kurį negalėtų tiksliai lietuviškai pasakyti.¹

1904 m. Kazys Puida grįžo gyventi į Lietuvą, kur „<...> pirmiausia ėjo pasimokyti lietuvių rašytinės kalbos pas Joną Jablonskį“.² Nežinia koku būdu tos pamokos vykusios, tačiau galima spėti, kad Jablonskis taikė panašius metodus kaip ir seminarų Panevėžyje (1906–1908) metu. Mokyklose Jablonskis parinkdavo tekstus, duodavo juos versti mokiniams, o tada kolektyviai vertimus redaguodavo (Malažinskaitė 2015, 75). Teigiama, kad Puida tol mokėsi, kol Jablonskis jam pasakęs: „Dabar jau ir pats daugiau nebemoku“.³ Taigi vertimas Puidai iš pradžių buvo ne atskira meno ir kūrybos rūšis, o priemonė įvaldyti naują kalbą ir žodinės raiškos ne gimtąją kalbą ypatybes. Šis faktas kiek stebina, nes priešingai nei būsimoji žmona Ona Pleirytė,⁴ Puida buvo kilęs iš valstietiškos šeimos.

Grįžęs į Lietuvą, Puida kurį laiką blaškėsi, nežinojo, ko imtis, kol buvo pakviestas bendradarbiauti „Vilniaus Žiniuose“ – pirmajame lietuvių politikos, visuomenės ir literatūros dienraštyje. Iš pradžių Puida buvo vienas iš dienraščio korespondentų, o nuo 1905 m. pradėjo eiti ir sekretoriaus („faktiškojo redaktoriaus“) pareigas. Iki tol nedirbęs jokio literatūrinio darbo, Puida staiga atsidūrė įvykių sūkuryje – neturint reikiamų įgūdžių teko skaityti užsienio spaudą ir rengti pranešimus, juos versti. Pats Puida redaktoriaus pareigas apibūdina taip:

Anais laikais redaguoti dienraštis – tai ne šiandien. Reikėjo visas numeris – nuo pačios pradžios ligi paskutinio skelbimo – redaktoriui perskaityti; kiekviena eilutė turėjo pereiti per redaktorių, redaktorius turėjo visą kalbą, rašybą ištaisyti, suvienodinti...⁵

Nors „Vilniaus žinios“ ir nebuvo kultūrinis leidinys, tačiau jis suformavo jaunojo redaktoriaus sampratą apie leidybinį darbą. Čia užsimezgė ir stiprus lietuviškų kultūrinių pažinčių tinklas, kurio

¹ A. Dėdėlė, „A.K. Puidos 30 metų literatūros darbo (Pasikalbėjimas su pačiu Jubilatu)“, *Lietuvos aidas*, 1931 sausio 5 d.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

⁴ Ona Pleirytė, pradėjusi dirbti „Vilniaus Žinių“ redakcijoje, taip pat lietuvių kalbos žinių neturėjo. Savo atsiminimuose apie pirmąsias darbo Vilniuje dienas Pleirytė rašo: „<...> pirmučiausiai visai neturėjau supratimo apie redakcijos darbą, antra – niekuomet nebuvau arti mačiusi tautiniai idėjinio darbo ir menkai težinojau lietuvių kalbą.“ O. Pleirytė-Puidienė, „Atminimų pluoštas“, *Krivulė*, 1924, nr. 4, p. 10

⁵ Kazys Puida, „Mano „Vilniaus žinių“ dienos“, *Krivulė*, 1924, nr. 4, p. 9

jis iki šiol neturėjo. „Vilniaus žinių“ redakcijoje Puida sukūrė šeimą, vedė savo kolegę, rašytoją Oną Pleirytę-Vaidilutę.

Redaktoriaus pareigas Puida ėjo neilgai, tik kiek daugiau nei metus. Vėliau (1906–1912) mokytojavo Šiaulių mergaičių ir berniukų gimnazijose. Kūrybiniu atžvilgiu šie metai Puidai buvo patys produktyviausi. Gyvendamas Šiauliuose Puida gausiai vertė (1906 m. išėjo septynios knygos), rašė, pradėjo modeliuoti būsimų literatūrinių žurnalų koncepciją. Literatūrologas Vytautas Kubilius, išsamiai tyrinėjęs Puidos biografiją teigia, kad šis jau 1907 m. buvo gavęs leidimą leisti grožinės literatūros laikraštį „Jaunoji Lietuva“. (2005, 8) Autorius, remdamasis Puidos korespondencija, apibūdina būsimą žurnalo koncepciją: „<...> estetiškai patrauklus, tautinės grafikos piešiniais iliustruotas, ryškios spaudos leidinys, atspindintis paties redaktoriaus dvasinį veidą“ (*ibid.*). Puida, agituodamas galimą mecenatą, grafą Vladimirą Zubovą tikina, kad žurnale „<...> svarbiausias vaidmuo <...> tektų kritikai, kuri turėtų iškuopti literatūrinį mėšlyną“. Būtų skelbiami nauji lietuvių poezijos, prozos, dramos kūriniai. Ypatinga vieta skiriama pasaulio meninio gyvenimo kronikai, kad lietuvių skaitytojas žinotų, kas dedasi aplinkui“ (*ibid.*).

Vėliau, emigravęs į Čeliabinską, Kazys Puida nuo literatūrinės veiklos kiek atsitraukė. Kai kur teigiama, kad Sibire jis parašęs daugiau nei šimtą „įvairių raštų ir knygų recenzijų“¹ „Vienybei lietuvininkų“. Be to, dar 1913 m. Čikagoje pasirodė Puidos eseistinių straipsnių rinktinė apie XIX a. lietuvių poetus „Mūsų dainiai“ (Karmalavičius 2005).

Kazys Puida, ypač iki Pirmojo Pasaulinio karo, buvo „<...> viena iš centrinių lietuvių literatūrinio gyvenimo figūrų, našiai besireiškianti visuose žanruose“ (Kubilius, 2005, 9). Tolesnėse šio darbo dalyse bus analizuojama Puidos redakcinė veikla, kurios rezultatai matomi dviejuose Puidos leistuose literatūriniuose ir kultūriniuose ankstyvojo tarpukario periodiniuose leidiniuose „Krivulė“ ir „Gairės“. Ypatingas dėmesys bus sutelktas į redakcinę veiklą, susijusią su vertimu. Darbe bus analizuojamos 1923–1925 m. „Krivulėje“ ir „Gairėse“ pasirodžiusios vertimo recenzijos arba su vertimu susiję kritiniai straipsniai, ženkliai prisidėję formuojant to meto su vertimu susijusias nuostatas.

2.2.2 „Krivulė“ ir „Gairės“

Kazys Puida iš Sibiro grįžo į Lietuvą tik 1920 m. rugpjūtį (Kubilius 2003, 98). Jam ir žmonai Onai Pleirytei-Puidienei Maskvoje iškilo sunkumų gaunant vizas. Beveik metus trukusias klajones po Sibirą vainikavo gyvenimas traukinio vagonė ant geležinkelio bėgių Maskvoje laukiant

¹ Taip teigia pats Kazys Puida, tačiau atsižvelgiant į portale į nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kataloge pateiktą informaciją, panašu, kad „įvairių raštų“ „Vienybei lietuvininkų“ siūsta daugiau nei recenzijų. Amerikos lietuvių leidžiamame laikraštyje dalimis pasirodė Kazio Puidos apysaka „Žemės giesmė“ (1911), dramos „Undinė“, „Paskutinė ašara“ ir „Kol saulė patekės...“ (1912); A. Dėdėlė, „A.K. Puidos 30 metų literatūros darbo (Pasikalbėjimas su pačiu Jubilatu)“, *Lietuvos aidas*, 1931 sausio 5 d.

palankesnės Rusijos-Lietuvos diplomatinių sąlygų kloties ir diplomatinės malonės (*ibid.*). Grįžus į Lietuvą, jauni rašytojų šeimai tenka griebtis įvairių veiklų, kad galėtų įsitvirtinti besikuriančioje valstybėje. Iš pradžių Puida leidžia ir redaguoja įvairiausio plauko katalogus (pvz. Žemės ūkio parodos), prisijungia prie Lietuvos meno kūrėjų draugijos (iš kurios greitai dramatiškai išstoja)¹, paskui kreipiasi į Kauno miesto savivaldybę prašydamas leidimo leisti literatūrinius žurnalus, 1922 m. įsteigia „Vaivos“ bendrovę knygoms leisti bei menininkų kooperatyvą „Gairės“. Ieškodami būdų įsikibti į trapią literatūrinę dirvą, Kazys Puida ir jo žmona nuolat palaiko vienas kitą. Vaidilutė rašo straipsnius Puidos redaguojamiems žurnalams bei „Gairių“ kūrybos metraščiui, o Puida rūpinasi žmonos literatūrinių kūrinių leidyba – dalimis spausdina romaną „Tėviškė“, į „Vaivos“ leidybos planus įtraukia prozos miniatiūrų rinkinį „Kada rauda siela“ (Kubilius 2003, 100). Gavęs leidimą, 1923 m. Puida ima leisti ir redaguoti du literatūrinius žurnalus: „Krivulė“ ir „Gairės“. Abu leidiniai labai skirtingos, galbūt net nesulyginamos, literatūrinės ir meninės vertės.

„Gairės“ (1923–1924) – rimtas literatūros, meno ir kritikos žurnalas, atliepantis tam tikras vakarietiškas literatūros žurnalo tradicijas. Šis leidinys turėjo atstoti 1923 m. nustojusius eiti „Skaitymus“ – „nepamainomą ir vienatinį literatūrinį žurnalą Lietuvoje“.² Leidinyje publikuojama mažai grožinės literatūros – tiek verstinės, tiek originaliosios, daugiau kritikos ir lietuvių bei užsienio literatūros apžvalgų, spausdinama meno kūrinių reprodukcijų. Leonas Gudaitis teigia, kad „<...> jokiame kitame lietuviškame leidinyje nebuvo parodyta tokio dėmesio užsienio šalių, ypač Vakarų Europos, literatūroms“ (Gudaitis 1986, 41). Straipsniai didelės apimties, juose svarstomi aktualūs to meto Lietuvos gyvenimo klausimai, meno samprata, daug dėmesio skiriama literatūriniais reiškiniais, operos, dramos, teatro recenzijoms.

Per dvejus gyvavimo metus tepasirodo aštuoni „Gairių“ numeriai: šeši pirmaisiais ir du antraisiais leidimo metais. Žurnalą leidžia menininkų kooperatyvas „Gairės“, apie kurį žinoma labai nedaug. Steigėjas – Kazys Puida, nariai – Ona Pleirytė-Puidienė, Vytautas Bičiūnas, aktorius Antanas Sutkus, dailininkai Vilius Jomantas, Juozas Benari-Levinsonas (Žukas 1998, 323). Šis kooperatyvas išleido narių kūrybos metraštį 1923 metams „Kūrybos keliais“ bei savaip prisidėjo prie „Gairių“ gyvavimo (literatai rašė straipsnius, dalininkai rūpinosi meniniu žurnalo apipavidalinimu – „antgalviais“, iliustracijomis ir meno kūrinių reprodukcijomis). Žurnalas ėjęs reguliariai, kas du mėnesius, didelės, 68–82 puslapių apimties tomiais. Kiekvienas numeris sudarytas pagal panašią struktūrą. Numerio pradžioje talpinama poezija (N. Bičiūnienė, M. Gustaitis, Pranas Morkus, Vincas Mykolaitis-Putinas, Juozas Rainis, Otokaras Březina, Faustas Kirša, Juozas Tysliava, Balys Sruoga ir

¹ K. Puida, A. Šmulskytis, V. Bičiūnas, A. Sutkus, „Pranešimas“, *Krašto balsas*, 1922, lapkr. 22 (Nr. 20), p. 4; Pranešimo autoriai teigia, jog menininkų draugija nelegaliai pakeitusi įstatus, nes „<...> nė viename minėtų susirinkimų įstatais reikalaujamo kvorumo įstatams keisti nebuvo“ ir protestuodami išėję iš draugijos susirinkimų bei nedalyvavę tolesniuose.

² L. Straigis, „Kultūros nekrologas“, *Gairės*, 1923, nr. 6, p. 363

kt.). Spausdinama originalioji ir verstinė grožinė literatūra (Alphonse'as Daudet, Kurtas Münzeris, Rabindranathas Tagore, Novalis, Petrarca), kultūros ir meno kritika. Vedama skiltis „Darbai ir dienos“, kuriame talpinamos kultūrinių įvykių (operos, teatro, parodų) bei literatūros lietuvių ir užsienio kalbomis recenzijos.

Puida verčia Kurto Münzerio noveles „Bevardis“, „Aistra“ iš rinkinio „*Leidenschaft*“. Otokaro Březina'os poeziją verčia Balys Sruoga, o paskutiniame žurnalo numeryje išspausdintas ir jo Novalio „Himno nakčiai“ vertimas. Iš francūzų (sic!) kalbos Alphonse'o Daudet apsakymą „Laiškas iš mano malūno“ verčia Ignas Jonynas. Francesco Petrarca'os „Sonetų į Laurą“ vertimas lieka nepasirašytas.¹ Dalimis išspausdinti Karolio Račkausko-Vairo atlikti Rabindranatho Tagore „Gitanžali“² vertimai, kuriuos vėliau atskiru leidimu 1924 m. Kaune publikavo „Vaivos“ bendrovė.

„Gairėse“ spausdinami didelės apimties straipsniai skirti Lietuvos (O. Pleirytės, V. Bičiūno ir A. Sutkaus) bei užsienio literatūrai (Giuseppe Salvatori³ straipsnis apie naująją italų literatūrą ir Dioneo⁴ straipsnis apie ispanų literatūrinį gyvenimą). Dalis literatūros kritikos straipsnių versti iš užsienio kalbų (dažniausiai rusų, vokiečių). Teatro kritiką verčia A. Sutkus (Leonido Andrejevo straipsnis „Requiem“), straipsnius apie italų literatūrą verčia D-ras P. M.⁵ Svarbu atkreipti dėmesį ir į žurnalo bendraautorių akademinę etiką: straipsniuose naudojamos išnašos, pateikiamos nuorodos į knygas. Kartais šalia lietuviškų terminų skliausteliuose pateikiami terminai originalo kalba.

Nors „Gairėse“ ir gana nuosekliai laikomasi akademinės etikos, pasitaiko ir nepasirašytų vertimų, pavyzdžiui A. Damanskaja'os straipsnis „Vokiečių literatūros bruožai“,⁶ Prof. J. Eichenvald straipsnis apie Jurgį Baltrušaitį,⁷ Vladimiro Nabokovo straipsnis „Anglų poetai XIX šimtmečio“,⁸ dar vienas A. Damanskaja'os straipsnis, šį kartą apie Romainą Rollandą⁹ ir didelės apimties Viktoro Šklovskio straipsnis apie šiuolaikinę ispanų literatūrą.¹⁰ Leonas Gudaitis teigia, kad užsienio literatūros apžvalgų vertimams dažniausiai buvo pasitelkiami rusų emigrantai (Gudaitis 1986, 41). Gudaitis perpasakoja pokalbį su rašytoju bei literatūros kritiku Vytautu Jocičiu, kuriam esą įgriso

¹ Tikėtina, kad sonetų vertimą atliko Adomas Lastas, nes 1923 m. paskutiniajame „Skaitymų“ numeryje pasirodė jo verstas 270-is Petrarca'os sonetas

² Beje, 1922 m. 15-16 „Skaitymų“ numeriuose taip pat publikuoti Tagore vertimai, juos mėgėjišku-švietėjišku pagrindu atliko A. Rimka.

³ Tikėtina, jog tai Kaune baltistiką tyrinęjusio ir dėsciusio profesoriaus Giacomo Devoto slapyvardis.

⁴ Isaako Vladimirovičiaus Šklovskio slapyvardis.

⁵ Greičiausiai tai Prano Matulaičio slapyvardis. Lietuviškas K. Kamoljo „Lietuvos kankinės“ vertimas kaip Vilniui vaduoti sąjungos leidinys Kaune taip pat išėjęs 1929 m. Iš italų kalbos išvertęs d-ras P. M., Nacionalinės bibliotekos kataloge šios knygos vertimas priskirtas Pranui Matulaičiui (Nuoroda internete: <https://ibiblioteka.lt/metis/publication/C1BC1RC10000098514?q=bur9ga3z9>) Leonas Gudaitis teigia, kad P.M. yra P. Mačiulio inicialai, šią informaciją jam patikėjęs R. Kalpokas. (Gudaitis 1986, 42).

⁶ A. Damanskaja, „Vokiečių literatūros bruožai“, *Gairės*, 1923, nr. 2, pp. 106-112

⁷ Prof. J. Eichenvald, „Jurgis Baltrušaitis“, *Gairės*, 1923, nr. 3, pp. 163-169

⁸ V. Sirin, „Anglų poetai XIX šimtmečio“, *Gairės*, 1923, nr. 3, pp. 170-175

⁹ A. Damanskaja, „Romain Rolland“, *Gairės*, 1923, nr. 4, pp. 216-225

¹⁰ Dioneo, „Šių dienų Ispanijos literatūra ir gyvenimas“, *Gairės*, 1923, nr. 4, p.

„<...> ištęsta, nors ir gyva istorinė medžiaga“, kurią jis „<...> inkognito vertė iš sunkiai įskaitomo rankraščio“ (*ibid.*).

„Gairėse“ teatro, dramos ir operos recenzijas rašo Ona Pleirytė-Puidienė, teatro premjeras aptaria A. Sutkus ir L. Straigis, dailės ir meno pasaulio įvykius komentuoja V. Bičiūnas (pasirašo ir pavarde, ir slapyvardžiu *Spector*), knygų ir literatūrinio gyvenimo apžvalgas daugiausiai rašo slapyvardžiais T.V. ir *Spector* besidangstantis Bičiūnas.

„Krivulė“ (1923–1925) yra panaši į dabartinį „Literatūrą ir meną“, tai populiarusis iliustruotas kultūros, meno ir literatūros žurnalas. „Krivulė“ yra 1920–1923 m. leisto kariuomenės žurnalo „Atspindžiai“ tęsinys. Jolanta Stasytė-Berniūnienė teigia, kad „Atspindžiai“ buvę nuostolingi, todėl Krašto apsaugos ministerija šį darbą perleido telegramų agentūrai ELTA, o leidiniui gaivinti paskyrė naują redaktorių – Kazį Puidą, suteikdama jam 500 litų atlyginimą „už leidinio platinimą ir populiarinimą užsienyje bei Lietuvoje“.¹ Leidinyje gausu fotoreportažų, tačiau kūrybinė ir idėjinė veiklos linija trūkinėja it punktyras. Žurnale iki pat 1925 m. vidurio skiltyje „Knygų lobis“ nuosekliai spausdinamos trumpos naujai išleistų knygų ir vertimų recenzijos. Skilčiai straipsnius rašo dramaturgas ir iliustratorius L. Straigis (Vytautas Bičiūnas), būsimasis vertėjas Edvardas Viskanta, rašytojas Stasys Laucius (Laucevičius).

Iš esmės iliustruotas populiarus literatūros žurnalas – dar nemėgintas, tačiau pavykęs žanras Lietuvoje. Jolanta Stasytė-Berniūnienė teigia, kad „Krivulės“ žurnalas ženkliai prisidėjo prie lietuviškos fotožurnalistikos raidos, buvo vienas pirmųjų Lietuvoje gausiai originaliomis nuotraukomis iliustruotų žurnalų.² Leonas Gudaitis rašė, kad „Krivulė“ „iš pradžių buvo tokia populiari, kad pirmųjų trijų numerių tiražą reikėjo kartoti.“ (Gudaitis 1986, 58) Pajamos, gautos iš „Krivulės“, finansavo „Gairių“ leidybą. „Krivulės“ viršeliai ir pirmieji puslapiai gausiai nusėti reklamomis – kooperacijų banko, spaustuvių, parduotuvių, bendrovių ir t. t. Reklama leidinyje buvo mokama (kaina nurodyta pirmajame viršelyje), surinktos lėšos taip pat padėjo žurnalui išsilaikyti. „Gairės“ buvo didelės apimties, specializuotas literatūros žurnalas, be to, gana aukštos poligrafinės kokybės ir dėl to – nepelningas.

1923 m. pasirodo šeši 30–40 puslapių apimties „Krivulės“ numeriai. Juose išspausdinta nemažai Puidos vertimų (vėliau pasirodžiusių atskiromis knygomis), pavyzdžiui: Oscarо Wilde'o pasakų, Charleso de Costero „Ponas Galėvinas“, Selma'os Lagerlöf apysakų vertimai („Dvasios ir žmonės“). Kitus grožinės literatūros bei poezijos vertimus rengė Faustas Kirša, Balys Sruoga, Mykolas Vaitkus ir kt. 1923 m. Švietimo ministerija užsakė „Krivulės“ prenumeratą kai kurioms Lietuvos pradžios mokykloms.

¹ Jolanta Stasytė Berniūnienė, „100 metų Krivulei“, *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, 2023 liepos 7 d. Žiūrėta 2025 balandžio 25 d. <https://www.mab.lt/100-metu-krivulei/>.

² *Ibid.*

1924 metai „Krivulei“ turbūt produktyviausi, pasirodo 12 žurnalo numerių, kurių apimtis svyruoja nuo 32 iki 36 puslapių. Žurnale pirmą kartą paskelbiamas literatūrinis konkursas „baladai tautiniai lagendariniais ar istoriniais motyvais“¹ parašyti, sukurtos balados (viso – tik trys) ir konkurso rezultatai išspausdinami vėlesniuose numeriuose. Leidinio pagrindą vis dar sudaro grožinė literatūra, tačiau pasirodo šiek tiek mažiau vertimų (spėtina, kad Puida išėikvojo savo „rezervą“). 1924 m. Puida mėgina leisti teminius numerius, skirtus „Vilniaus žinioms“ (Nr. 4), „Dainos bendrovei“ (Nr. 9), Lietuvos-Čekijos diplomatiniams santykiams ir čekų kultūrai (Nr. 10), žurnale pasirodo kultūros kritikos straipsnių (pvz. Juozo Albino Herbačiausko „Mūsų valstybinis teatras“²). Visgi, siekdamas gerinti žurnalo poligrafinę kokybę ir bendradarbių pragyvenimo sąlygas, Puida pakelia žurnalo kainą – 3 Lt. už vieną numerį. Žurnalas tampa sunkiai įperkamas, todėl ženkliai susiaurėja „Krivulės“ skaitytojų ratas.

1925 m. „Krivulė“ keičia kryptį. Akivaizdus žurnalo populiarėjimas, redakcija ima „vaikytis madas“ ir pirmajame numeryje jau paskelbiamas ne literatūrinis, bet „gražiausios lietuvaits konkursas“,³ kuriam pirmininkauja žurnalo redaktorius Kazys Puida, o komisijos narių sąrašą sudaro generolas Vladas Nagevičius, tapytojas Adomas Varnas ir Antanas Žmuidzinavičius, skulptorius Juozas Zikaras. Tai pirmas tokio pobūdžio konkursas (beje, neįvykęs) Lietuvoje, apie kurį J. A. Herbačiauskas ironiškai rašė: „Mūsų visuomenė moters grožio klausimu labai ‚konservatyvi‘... Ji jokiū būdu neprileis, kad jos ‚dukrelės‘ būtų apnuogintos ir ‚matuotos‘ rinkimų komiteto narių akivaizdoj. Įvyktų didžiausias skandalas (gerb. Jakštas Jeremijaus balsu keiktų), jeigu tik Sutkus arba Paleckis išdrįstų nuogas lietuvaits ‚klasifikuoti‘!...“⁴ Žurnale beveik neliaka vietos grožinei literatūrai, tik dalimis leidžiamas Onos Pleirytės-Puidienės romanas „Tėviškė“. Kiekvieną žurnalo numerį vainikuoja „margumynų“ skiltis, karikatūros, ir užduotys (nugalėtojams – prizai – knygų bendrovės „Vaiva“ leidžiamos knygos).⁵ Iki trečio numerio žurnalo apimtis išlieka nepakitusi, tačiau akivaizdu, kad „Krivulei“ sunku išsilaikyti:

Mes gerai žinom, kad žurnalo likimas pilnai pareina nuo jo skaitytojų, <...>. Iliustruoto gi žurnalo leidimas t r i s k a r t u s [išskirta originale, – darbo autorė.] yra brangesnis už paprastą leidinį, todėl tokį žurnalą tik didelis skaitytojų skaičius tegali išlaikyti. <...> Nebodama visų sunkumų ar nepatogumų, redakcija pradės leisti „Krivulę“ nuo 3-io numerio du kartus per mėnesį, 16-20 puslapių, padaugintų vaizdų skaičiumi ir pajvairintu turiniu, palikdama tą pačią prenumeratos kainą.⁶

¹ „Krivulės“ redakcija, „Konkursas baladai parašyti“, *Krivulė*, 1924, nr. 1, p. 30

² J. A. Herbačiauskas, „Mūsų valstybinis teatras“, *Krivulė*, 1924, nr. 7, pp. 26-28.

³ „Krivulės“ redakcija, „Gražiausios lietuvaits konkursas“, *Krivulė*, 1925, nr. 1, p. 3

⁴ Regina Mažukėlienė, „J. A. Herbačiausko esė apie moters grožį“, *Maironio lietuvių literatūros muziejus*. Prieiga internete: <https://maironiomuziejus.lt/post-t-exhibit/j-a-herbaciausko-ese-apie-moters-grozi/> (2025 balandžio 8).

⁵ Uždavinsys Nr. 3, *Krivulė*, 1925, nr. 3, p. 91

⁶ Krivulės redakcija, „Mūsų gerb. Skaitytojams“, *Krivulė*, 1925, nr. 2, p. 44

Žurnale nuolat gausėja fotoreportažų („Aigipto naujienos“, „Kynų kova už laisvę“ ir kt.), nenurodoma straipsnių autorystė. Tai – vertimai, tačiau nežinia nei iš kur, nei iš kokios kalbos versta. 1925 m. žurnale pasirodo redakcijos laiškų, kuriuose žurnalo redakcija prašo gerbiamųjų skaitytojų „susimilti“: esą tik skaitytojų palaikymas ir augantis prenumeratų skaičius gali padėti šiam žurnalui išsilaikyti. 1925 m. Nr. 5 pasirodo skelbimas, skirtas Lietuvos mokykloms:

Administracija nuolat gauna užklausimų ir reikalavimų iš tų pradžios mokyklų, kurioms 1923 ir 24 m. Šv. Ministerija buvo užsakiusi „Krivulę“. Pakartojame, kad Šv. Ministerija buvo užsakiusi žurnalą tik ligi N7 1924 metų, nuo kurio siuntinėjimas ir buvo sustabdytas. Trūkstamų (N N 7, 8, 9, 10, 11, ir 12) 1924 metų dar galima gauti mūsų Administracijoje, sumokant po 3 litus už numerį.¹

Švietimo ministerijos dotacijos užtikrino leidinio tęstinumą ir padėjo mokėti honorarus literatūriniais bendradarbiams. Kitas pajamų šaltinis, leidęs Puidai imtis redakcinės veiklos buvo „Vaivos“ bendrovė ir vadovėlių leidyba. „Vaivos“ bendrovės sekretorius, Alfonsas Braziulis, rašė, kad „Puida su savo bendradarbiais bendravo ‚korektiškai‘, – pagal išgales už raštus mokėjo honorarus, nors ‚kasa‘ visada būdavo ‚biedna‘“ (Žukas 1998, 171). Praradus Švietimo ministerijos protekciją, smarkiai sumažėjo žurnalo prenumeratorių skaičius ir, žinoma, tiražas. Ko gero, populiarėjantis žurnalo turinys gali būti siejamas su sunkėjančia žurnalo finansine situacija. Iki dvyliktojo 1925 m. numerio „Krivulės“ apimtis išlieka gana solidi – 20 puslapių, žurnalas eina dažniau (kas 2 savaites), tačiau nuo tryliktojo numerio pradeda eiti kas savaitę ir vos 8 puslapių apimties.

Iki 1925 m. „Krivulė“ ir „Gairės“ spausdinamos Berlyne, Guido Hackebeilio spaustuvėje. Vytautas Kubilius teigia, kad Berlyne už spaudos klausimus buvo atsakingas ten filosofiją studijuojantis Faustas Kirša (Kubilius 2003, 115). Tryliktasis žurnalo numeris – lūžinis, nes spaudos darbus tenka perkelti į Kauną – Berlyne sustabdyti visi „Vaivos“ spaudiniai, kol nebus apmokėta Puidos sąskaita. Leonas Gudaitis teigia, kad, nebegalėdamas išlaikyti „Krivulės“, Puida turėjo „nusilenkti valdžios oficiozo „Lietuva“ redaktoriui J. Purickiui“ (Gudaitis 1986, 58), kuris sutiko finansiškai paremti „Krivulės“ leidybą, jei ši pradės eiti kaip savaitinis „Lietuvos“ priedas. Tačiau Puida interpretavo šį pasiūlymą savaip: iki pat žurnalo gyvavimo pabaigos „Krivulė“ ėjo dviem variantais – leistas iliustruotas literatūros žurnalas, kuriame ir toliau spausdintas Vaidilutės romanas „Tėviškė“ bei iliustruotas „Lietuvos“ priedas, kuriame vietoje romano tęsinių spausdinti Puidos atlikti Jacko Londono apysakų vertimai ir kitokia literatūrinė medžiaga.

1925 m. bankrutavo „Vaivos“ bendrovė knygoms leisti. „Vaivos“ sekretorius Alfonsas Braziulis pasakoja, kad leidyklą „pribaigęs“ Jonas Jablonskis. 1925 m. leidykla ėmėsi atnaujintos Jablonskio

¹ Redakcijos atsakymai, „Kai kuriom pradžios mokyklom“, *Krivulė*, 1925, nr. 5, p. 131

„Gramatikos“¹ leidybos, kuri buvo pavesta spausdinti Rygoje, Narkevičiaus spaustuvėje. Deja, net du tiražai, vėjais paleidę paskutinius leidėjo pinigus, pasirodė nenaudotini dėl menkos leidinių poligrafinės kokybės (Žukas 1998, 171). Bankrutavus leidyklai, nustojo eiti ir „Krivulė“ bei „Gairės“. Tais pačiais 1925 metais Puida dar kartą atgaivino leidybinius planus ir įsteigė „Krivulės“ leidyklą, tačiau ir ši netrukus bankrutavo.

2.2.3 „Krivulėje“ ir „Gairėse“ formuojama kritikos samprata

Literatūrinė kritika tarpukario Lietuvoje dar buvo jauna ir nebrandi, tačiau nuo spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo beveik visuose periodiniuose leidiniuose vienu ar kitu pavidalu „tilpo“ ir kultūrinio bei literatūrinio gyvenimo apžvalgos. Pirmaisiais nepriklausomybės metais „besiformuojančiame lauke buvo kone būtina aiškiai įvardyti, kas yra literatūra bei rašytojas ir taip patvirtinti savo bei savo idėjinės grupės literatūrinę tapatybę“ (Kučinskienė 2019, 117). Kritikos straipsniais bei recenzijomis siekta įsteigti savą literatūros sampratą, įtvirtinti tam tikras estetines nuostatas. Straipsniuose diskutuota, kas yra menas, koks turėtų būti „geras“ menas, derėtasi dėl kritiko, rašytojo, literato vaidmens visuomenėje. Šios derybos – natūralus literatūros sistemos raidos etapas.

Literatūros kritikos barai Puidai taip pat nebuvo svetimi. Jis pats rašė kritinius straipsnius, yra sudaręs kritinių straipsnių rinktinę, aiškiai suvokė kritikos svarbą literatūrai. 1913 m. spalio 31 d. laiške kunigui Juozui Tumui Puida rašė, kad vienintelė tikra kritikė Lietuvoje – Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, o visi kiti – tik „*dii minores*“² nedrįstantys tarti griežtesnio žodžio čia, Lietuvoje. Autorius ironizuoja ir pats save, nes iki pat karo pabaigos didžiąją dalį kritinių straipsnių publikuoja JAV leidžiamame laikraštyje „Vienybė lietuvninkų“, jo kritinių darbų rinktinė „Mūsų dainiai“ pasirodo taip pat už Atlanto. Laiške Puida reflektuoja ir dėmesio kritikai trūkumą: „Jei ką kartais ir ištariame, tai mūs tiesiai nepastebi tie, kuriems nepastebėti reikia, o kiti visai nemato, nes laikraščiai jų neatsiekia“.³

Puida dar prieš karą suprato, kad be kritikos situacija Lietuvių literatūros baruose nesikeis. Dar 1912 m. laiške laikraščio „Viltis“ (1911–1912) redaktoriui ir „Švyturio“ almanacho sudarytojui Liudui Girai rašė, kad „<...> kritikos tekstai spaudoje turi būti laikomi svarbesniais nei grožiniai“, nes „<...> kritika, kaipo tokia, nesulyginamai svarbesnė už dailiąją raštiją. <...> Kritika gi – tai raštijos esencija, tai suradimas ir paskelbimas viso to, kas bel.[etristikoje] slepiasi, tai nuodugnis bei platus

¹ Turimas omeny Rygiškių Jono „Lietuvių kalbos vadovėlis: pirmosioms vidurinių mokyklų klasėms“. Kaunas, „Vaivos“ b-vės leidinys, 1925, p. 103.

² Puidos laiškas Tumui, 1913, spalio 31, VUB RS, f. 1, b. F545, l. 216v., cituojama Kučinskienė 2022, 88: „Kritikai! – kokie mes kritikai, juk pats tą vardą vienai Čiurlionenei pripažįsti, o mes – *dii minores* – nė nedrįstame Lietuvoje rodyties, begame Amerikon. Jei ką kartais ir ištariame, tai mūs tiesiai nepastebi tie, kuriems nepastebėti reikia, o kiti visai nemato, nes laikraščiai jų neatsiekia.“

³ *Ibid.*

visuomenės švietimas bei intraukimas jos, prieš jos norą, dvasinin tautos gyveniman.¹ Jau kiek vėliau, 1930 m. Puida apibrėžia literatūrinio žurnalo paskirtį: „ugdyti ir populiarinti mūsų meną ir literatūrą, kurie iš visų kitų periodinių leidinių vejami lauk, kur jie tik *malium necessarium*, tuo tarpu kai mūsų menas ir literatūra patys per save yra vienas iš svarbiausių mūsų tautos kultūros klausimų.“² Kazys Puida nei „Krivulėje“, nei „Gairėse“ kritinių straipsnių nespausdina, tačiau abiejuose leidiniuose kritikai visuomet atsiranda vietos, straipsniuose ir recenzijose reflektuojama, kas yra menas, deramasi dėl kritiko vaidmens, jo darbo etikos.

2.2.3.1 Menas – tautos veidrodis

„Krivulėje“ ir „Gairėse“ išspausdintuose straipsniuose pasikartoja mintis, kad „menas (juoba literatūra) yra savo tautos, laikotarpio, kultūros gyvas vaizdas. Jei ne kame kitame, tai jau meno srityje <...> tauta, visuomenė, gadyne visad atsimuša, lyg veidrodyje, savo mene“.³ Besikuriančios valstybės literatūra vis dar padrika, joje gausu tautinių motyvų, aktyviai ieškoma lietuviškojo identiteto, siekiama sutapatinti meno paskirtį su tautos interesais:

*Meno kultūros būdą visuomet sudaro ne asmenybės savitumai, bet tautinių požymių bendrumas ne tais atvejais, kuomet būna žinomi atskirų asmenų kūrėjų vardai, <...>. Klysta labai, kurie mano, jog genialumo paraiška iškelia asmenybę virš tautybės, paraiškų ir pastato akivaizdoje visos žmonijos, nes iki šiolei nėra buvę pasaulyje žmogaus genijaus, kuris būtų išsinėręs iš savo tautos kiauto, pasireikšdamas tuo būdu viršžmogių savo meniškoje ar mokslinėje kūryboje.*⁴

Tautos atbudimo „gadyne“ turėjo vainikuoti „apsisprendusiųjų rašyti būtent lietuvių kalba“ pastangos (Kučinskienė 2022, 92). „Originalinė“, autentiška lietuviškai rašančiųjų kūryba turėjo kuo greičiau „įtvirtinti lietuvių literatūros egzistencijos pagrindą“ (*ibid.*). Šis pagrindas formuotas sudarinėjant lietuviškas mokyklinės literatūros programas, įtraukiant vienus ar kitus autorius į almanachus ir spausdinant ir recenzuojant Lietuvos kūrėjų darbus tokiuose žurnaluose kaip „Skaitymai“, „Krivulė“ ar „Gairės“.

Tam, kad kritika būtų paveiki, visų pirma ji turi pasiekti savo tikslinę auditoriją. „Krivulėje“ dažnai reflektuotas tiek pačios tautos, tiek kritikų pasyvumas. 1925 m. „Krivulėje“ išspausdintame straipsnyje „Korektūros kritika“ rašytojas Stasys Laucius rašė: „Mes turime kritiką. Mūsų kritika niekam verta. Šis silpnas kritikas. Tas subjektyvus ir taip toliau. Tokių tai sakinių užtinkame spaudos skiltyse. Kritika yra tik ten, kur yra literatūra. Kalbant apie kritiką, reikia kalbėti ir apie literatūrą.“⁵ Tame pačiame straipsnyje Laucius analizuoja, kodėl visuomenė apskritai nesidomi literatūra. Jo manymu, žmonėms tiesiog trūksta kantrybės, nes reikia „didelio pasišventimo“ norint išgyventi

¹ Puidos laiškas Girai, 1912, sausio 21, LLTI BR, f. 13, b. 1629, l. 90r–90v., cituojama Kučinskienė, 2022, p. 88.

² A. K. Puida, „Pro domo nostra“, *Gaisai*, 1930, nr. 3, p. 259

³ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 1, p. 18

⁴ V. Bičiūnas, „Meno kultūra“, *Gairės*, 1923, nr. 3, p. 145

⁵ S. Laucius, „Korektūros kritika“, *Krivulė*, 1925, nr. 10, p. 226

kūrinį, kurio apimtis didesnė nei šimtas puslapių. Jis teigia, kad „<...> tokiam dėmesio įtempimui žmogus neturi nei laiko, nei...noro.“¹ Laucius taip pat pastebi literatų atitrūkimą nuo tautinių valstybės poreikių. Jo manymu: „Turime pripažinti mūsų poetus visuomenės dvasine evoliucija nesidominančiais užtat ir visuomenė jais nesidomi ir greitai nesusidomės, kol poetai nenulips nuo išsvajotų bokštų ir atvėrę krūtines žengs žingsnį įing platų pasaulį.“²

Recenzijose dažnai pastebima, kad literatūra nesidomi ne tik paprasti žmonės, tačiau ir patys kritikai. Rodosi, kad jaunoje tautos literatūrinėje dirvoje ir taip trūko tiek pačių rašančiųjų, tiek „dailiųjų leidinių“³ tačiau net ir tokiomis aplinkybėmis atsirasdavo neaptartų reiškinių: „Baras“ tesulaukė vienos A. Jakšto recenzijos, „Dainava“ [almanachas, *darbo autorė*] – taip pat, o latviai labai gyrė.⁴ Pats Puida taip pat yra nukentėjęs nuo dėmesio stokos. Dar priešakyje išspausdinęs kelis kūrinius per metus teigė iš kritikų neišgirdęs „nė *vampt*.“⁵ Kritikų darbas rodosi nekoordinuotas, nors ir visi stumdėsi toje pačioje siauroje literatūrinėje terpėje: kai kuriuos kūrinius „pražiūri“, kai kada „<...> viena knygपालaikė recenzuojama kelis kartus, o atskirų autorių kūryba lieka nejudinama.“⁶ Galiausiai S. Laucius apibendrindamas teigia, kad rinkdamasis, ką recenzuoti, kritikas privalo išlikti nešališkas ir „neatsižvelgti į pavardės svarumą ne į priedėlius. „Prof.‘, „Dir.‘, „Red.‘, ji turi būti laisva ir literatūros atžvilgiu padori.“⁷

2.2.3.2 *Kritikos subjektyvumas*

Prie šių priedėlių dar būtų galima priskirti ir giminystės ryšius. Vytautas Bičiūnas straipsnyje „Paminklai dėdėms“⁸ kritikuoja vyriausybės sprendimą Biržuose atidengti paminklą vertėjui Stanislovui Dagiliui, garsaus Biržų spaustuvininko Martyno Yčo dėdei. Bičiūnas atlieka retą vertimo lyginimo darbą, imdamas pavyzdžiu Vaižganto recenzijoje apie Dagilio vertimą cituojamas originalo eilutes ir priešina jas Dagilio vertimui: „[Adomo Mickevičiaus poemos „Konradas Valenrodas“] Vertimas toli gražu ne pavyzdingas, ne tolygus originalui. Mickevičius buvo genialus poetas. Dagilis – jo vertėjas, netik nebuvo genialus, jis dargi ne poeta. Tad ne nuostabu, kad jisai savo vertime stengiasi suracionalinti originale puikiai vystomus vaizdus.“⁹ Bičiūnas piktinasi: „Pakako šio vienatinio egzaltuoto pagyrimo, kad „Konrado Valenrodo“ vertėjas būtų apvainikuotas pirmojo lietuvių literatūroje tikrojo vertėjo garbe ir kad Biržuose būtų sukurtas jo garbei paminklas.“¹⁰ Bičiūnas

¹ S. Laucius, „Korektūros kritika“, *Krivulė*, 1925, Nr. 10, p. 226

² *Ibid.*

³ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923 nr. 3, p. 20

⁴ *Ibid.*

⁵ Kazio Puidos laiškas kun. Tumui, 1913 m. spalio 31 d. – VUBR F1–545; Cituojama iš Karamalvičius 2005, p. 57

⁶ S. Laucius, „Korektūros kritika“, *Krivulė*, 1925, nr. 10, p. 226

⁷ *Ibid.*

⁸ L. Straigis, „Paminklai dėdėms“, *Gairės*, 1923, nr. 5, pp. 311-313

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

įsitikinęs, kad Dagilis užsitarnavo savo vardo atminimo vien dėl Vaižganto pagyromis,¹ bet ne išmoningu darbu.

Nepaisant postuluojamų idealų, kritikoje dažnos simpatijų–antipatijų gaidos. Straipsnyje „Mūsų dainiai“ kriptonimu L.T. pasirašantis Vytautas Bičiūnas taip pat piktinasi, kad „Vaižgantas nėra kritikas, nors tokiu jį deda tie, kurie pavedė jam skaityti lietuvių literatūrą ir būti mūsų kritikos – mokslo kritikos – tėvu.“² Nors šis pareiškimas skamba taip pat gana subjektyviai, tačiau šiuo teiginiu pabrėžiama kritiko darbo atsakomybė ir reikalavimai, keliami kritikui: jis turįs išmanyti tai, ką daręs ir nedalinti laurų vainikų pirmam pasitaikiusiam. Ona Pleirytė-Puidienė taip pat aštriai atsiliepia apie Vaižgantą, kuris išgyrė „kažin kokią panelę“ kaip dangiško balso savininkę: „Vaižgantas pats vadina savo recenzijas „ura-recenzijomis“, o *ura* terėkia žmogus šišo pagautas, tai gi tokiam ūpe nebemoka vertinti arba bešališkai kalbėti.“³ Puidienė nepagaili kritikos ir kitam „scenos meno“ recenzentui Umbrai:

*O Umbra – tas nei pats nežino ką jis rašo ir nors gerai, kad prisipažįsta, pridėdamas prie savo „valio“ – „jei neklystu“ arba „gal klystu“ <...> Prieš tokias nerimtas recenzijas ir recenzentus jau laikas beabejo pakelti balsą, nes jos panašios į vaikų žaidimą bei recenzento flirtą užkulisėse.*⁴

Recenzentų „valiavimą“ pabrėžė ir tik į Kauną iš Krokuvos gyventi atvykęs Juozapas Albinas Herbačiauskas, kurį erzino lietuvių provincinis uždumas. Herbačiauskas nuo 1924 m. Lietuvos universitete dėstė lenkų kalbą ir literatūrą, parašė keletą dramų, kurios vaidintos Valstybiniame teatre. Jis pastebi, kad Lietuvoje „<...> užtenka būti bažnytinio choro vedėju arba sodžiaus kriaucių-šposininku, kad jau galėtum pretenduoti į teatro meno „činą“.“⁵ Jis pats laikėsi kur kas labiau vakarietiškos ir modernios laikysenos, tad jam buvo nesuprantamos lietuviškos liaupsės. Pabrėždamas savo kitoniškumą, Herbačiauskas negaili kritikos besikuriančiam Valstybiniam teatrui:

Žinoma, jeigu aš norėčiau būti šiaudinės dvasios „ura –valio –patriotu“, o ne gryno Meno kūrybos gerbėju, privalyčiau visą, kas tik lietuviško vardan, t. y. meno Lietuvoj sukurta, pagirų barščiais apipilti ir veidmainingo pasididžiavimo raugalais rauginti...⁶

Puidos redaguojamuose žurnaluose reflektuojamas ne tik recenzentų subjektyvumas, bet ir bendro literatūros lauko išmanymo stoka. Kai kritiko darbo imasi tie, kurie jo neišmano, pasitaiko ir

¹ Straipsnyje apie paminklo atidengimą Vaižgantas rašo: „St. Dagilis buvo pirmos rūšies vertėjas. Išvertė Adomo Mickevičiaus „Konradą Valenrodą“, teigiama, kad tai padarė hegzametru ir geriau nei Kudirka. <...> Išsitarnavęs pensiją, paskubėjo namo ir čia demokratingai, kaip dievotas reformatas ir Lietuvos mylėtojas, pasimirė, sulaukęs karo žiaurumų.“ Vaižgantas, „Stanislovas Dagilis 1843-1915“, *Krivulė*, 1923, nr. 3, p. 11.

² L.T., „Mūsų dainiai“, *Krivulė*, 1923, nr. 5, pp. 7-8

³ Ona Pleirytė-Puidienė, „Darbai ir dienos. Opera“, *Gairės*, 1923, nr. 1, p. 46

⁴ *Ibid.*

⁵ J. A. Herbačiauskas, „Mūsų Valstybinis Teatras“, *Krivulė*, 1924, nr. 7, p. 26

⁶ *Ibid.*

nedovanotinų liapsusų,¹ kurių Balio Sruogos nuomone, literatūros kritikoje neturėtų likti. Pasak Sruogos, kritiko darbas yra atsakingas ir reikšmingas bei svarbus ne tik formuojant lietuvių literatūros kanoną, bet ir nulemiant vieno ar kito kūrėjo asmeninę sėkmę bei įsitvirtinimą literatūros lauke, todėl įsivėlusį klaidą gali lemti, kad vienas ar kitas autorius neprasiskverbs į Lietuvos literatūrinę terpę:

Keldamas aikštėn nūn opų mūsų besivystančio meno gyvenimo klausimą – rimto ir atsakomingo recenzentų darbą – aš manau, jog metas būtų, pagaliau, mūsų laikraštijai rimtai susirūpinti meno recenzijų rašymo klausimu. <...> Tinkama ir rimta kritiškojo žodžio pagalba gali būti nemenka parama pačiam menui ir visuomenei. Juk laikraščio recenzija dažnai nulemia vieno ar kito žygio medžiaginį ir moralinį pasisekimą.²

Recenzijų subjektyvumas kyla ir iš paties žanro neapibrėžtumo. Stasys Laucius pastebi, kad kritikai, rašydami recenzijas, neatskleidžia svarbiausio – „savo tikrojo veido“ ir nesupažindina skaitytojų „su tuo objektu – stiklu, pro kurį jis žiūri į kūrinį.“³ Jo nuomone, jei kritikas neatskleidžia savo žiūros taško ir principų, jo darbas lieka nesuprastas. Laucius kritiką taip pat suvokia kaip atskirą meno rūšį: „Kritika yra menas, kritikas – menininkas, žinys, Mozė, pašvęstas apreikšti žmonėms Parnasę girdėta.“⁴ Nors Laucius kritiko rolę itin sutaurina, tačiau pasak autoriaus, tik gera kritika gali duoti postūmį literatūrai vystytis ir formuoti meninius, estetinius žanro kriterijus:

Žinoma blogai rašyti, kūrėti niekam neužginsi; ne visi gali būti geri. Kritika negali savo nuomonių kam nors pristatyti, bet vis gi ji privalo turėti tam tikrą kriterijų, pro kurį koštusi pažangioji ir atsilikusioji, gera ir bloga kūryba. <...> Žodžiu sakant, gera kritika mums be galo reikalinga kitaip liksime išsiblaškę be kristalizacijos.⁵

To meto recenzijose dažnai neišpildoma kritinio žodžio paskirtis, aptariami tik paviršiniai kūrinio aspektai: fabula, leidinio išvaizda, spaudos darbų kokybė. Laucius teigia, kad kritiko darbas nėra komentuoti įsivėlusias gramatikos klaidas, ar leidinio poligrafinę kokybę. Pasak Lauciaus, „Korektūra tesirūpina korektorius, šriftu spaustuvininkas, viršeliais – leidėjai. Tai yra tik viršus rūbas, jis kūrinio vertės ne nusvers o šiandien tuo labiau tuo tik ir rūpinasi, kuo mažiausiai žvelgdami į vidų į kūrinio širdį.“⁶

Apibendrinant galima teigti, kad ankstyvuoju tarpukariu nei literatūrinė spauda, nei kritika neužėmė centrinės padėties nacionalinės literatūros sistemoje, tačiau tokioje periferinėje padėtyje formavosi svarbūs profesionalėjimo impulsai, prie kurių ženkliai prisidėjo Kazys Puida. Nors

¹ „Kitas recenzentas „Lietuvos žiniose“ tvirtina, jog Maeterlinkas niekad neturėjęs pasisekimo; nors visiems yra žinoma, kad Maeterlinkas yra Nobelio laureatas ir jog toji garbė jam yra tekusi už jo dramatinis veikalus.“ A. Zaranka,

„Recenzijos ir recenzentai“, *Gairės*, 1924, nr. 1, p. 61

² A. Zaranka, „Recenzijos ir recenzentai“, *Gairės*, 1924, nr. 1, p. 61

³ S. Laucius, „Korektūros kritika“, *Krivulė*, 1925, nr. 10, p. 226

⁴ *Ibid.*, p. 227

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, p. 226

„Krivulės“ ir „Gairių“ redaktorius Puida savo žurnaluose recenzijų nerašė, tačiau telkė aplink save intelektualų ratą bei ir skatino kritinio mąstymo apie literatūrą raidą. Jo redaguotuose leidiniuose ėmė rasti pereinamojo laikotarpio kritika – tarp subjektyvios, tautiškai angažuotos „korektūros kritikos“ ir profesionalios, argumentuoto diskurso. Puida palaikė vertinimus, kurie atsispirdavo ne vien nuo asmeninių simpatijų ar tautinio patoso, bet siekė kelti bendrąsias literatūros kokybės karteles, skatinti diskusijas apie vertimo etiką, tekstų atrankos principus ir profesionalumo svarbą augančiai nacionalinei kultūrai.

2.2.4 Vertimui skirta kritika „Krivulėje“ ir „Gairėse“

Dar prieš karą Kazys Puida suvokė, kad siekiant praturtinti skurdų nacionalinės literatūros repertuarą, reikia kokybiškų užsienio literatūros vertimų bei leidinio, kuriame būtų galima talpinti literatūros kritikos straipsnius. Dėl protekcionistinės valstybės politikos, ankstyvuojų tarpukariu leidiniuose pirmenybė teikta originaliajai kūrybai, trūko literatūros kritikos. Puida siekė literatūros lauko profesionalėjimo, todėl leisdamas „Krivulę“ ir „Gaires“ ima rūpintis šiuo klausimu.

Iki 1923 m. „Skaitymai“ buvo reikšmingiausias literatūrinę kritiką publikavęs žurnalas. Straipsnyje, pavadinimu „Kultūros nekrologas“, L. Straigis (V. Bičiūnas) atsako į laikraštyje „Vairas“ išreikštą rūpestį, kad be „Skaitymų“ Lietuvoje nelikę nė vieno periodinio leidinio, skirto menui ir literatūrai, ir ramina „Gairių“ skaitytojus, teigdamas, kad pats „Vairas“ save vadina visuomenės, politikos ir **literatūros** [paryškinta originale, *darbo autorė*] žurnalu, eina „Gairės“ ir „Krivulė“, „pavesti išimtinai menui. Pagaliau turi tuoj „pasirodyti senai išsiprاناšavę „Keturi Vėjai“. ¹ Taigi, straipsnio autoriaus nuomone – meno padėtis Lietuvoje nesanti tokia kritiška, o „Krivulei“ ir „Gairėms“ buvo patikėta užduotis skurdžiam anu metu literatūros lauke „užkamšyti“ skylę, atsiradusią nustojus leisti „Skaitymus“.

Kita vertus, nors „Skaitymai“ ir buvo didžiausias iki tol pasirodęs lietuvių autorius vienijantis žurnalas, kuriame publikuota ir literatūros kritika, per tris žurnalo gyvavimo metus (virš 3400 psl. teksto korpuso) pasirodė tik vienas straipsnis, skirtas vertimo kritikai. ² „Krivulėje“ ir „Gairėse“

¹ L. Straigis, „Kultūros nekrologas“, *Gairės*, 1923, nr. 6, p. 363.

² Prof. A. Voldemaras, „Mūsų raštai“, *Skaitymai*, 1921, kn. 9, pp. 111-120. Šis straipsnis – retas lyginamojo vertimo pavyzdys. Analizuojamas Jeronimo Ralio atliktas Homero „Odisejos“ vertimas. Straipsnyje suformuojami esminiai vertimui keliami reikalavimai bei išsamiai aptariamas vertėjo atliktas darbas. Straipsnio autorius vertina vertimą kaip kokybišką ir gerai atliktą, tačiau teigia, kad „Odiseją“ reikėtų išversti dar kartą – ne todėl, kad pirmasis vertimas nepaskaitomas, bet vien švietimo tikslais, kad geriau atsiskleistų vertimo variantiškumas. Prof. A. Voldemaras teigia, kad iš vertimo reikia reikalauti kiek įmanoma didesnio atitikimo originalui, nes „<...> vertimo tikslas užvaduoti originalą, kitaip betariant, duoti skaitytojui visai tokį įspūdį, kokį jis gautų iš originalo“ ir čia pat pabrėžia, kad tai nelengva užduotis. Aiškinama, kad „Kalba susideda ne iš atomų žodžių, o iš jausmų, paveikslų minčių, kurie reiškiami sakiniu, arba net keletu sakinių“ ir todėl versti žodis-žodinė yra tiesiog neįmanoma. Profesorius taip pat kalba apie skirtumus tarp poezijos ir prozos vertimo ir formuluoja vertėjo uždavinį: „Mokėti gražiai ir autoriaus kalbos poetinį žodyną ir savo gimtosios, kurion jis verčia.“ Straipsnio autorius iškelia mintį, kad tautos „<...> poetinis žodynas daugiausia susideda iš to, ką yra pati tauta iki šiol pagaminusi“ taip pabrėždamas, kad „<...> lietuvių kalba nėra nė vieno epo parašyto“ ir todėl vertėjui tenka itin sunku užduotis parenkant tinkamus išsireiškimus. Aptariama ne tik vertimo, bet ir leidimo kokybė bei vertėjo etika: „Vertėjas nesako kokį Omėro leidimą, betariant tekstą, padėjo savo vertimo pamatan. Juk variantų yra nemaža ir

konkrečiai vertimui skirtos kritikos taip pat nedaug. Didžioji dalis recenzijų visiškai atitinka standartinį to meto „vertimo kritikos“ žanrą – sakiny s apie vertimo kokybę šen ar ten, rečiau – išsamus vertimo fragmentų palyginimas. Nepaisant recenzijų apimties, jos formavo pirmąjį ankstyvojo tarpukario kūrėjų supratimą apie vertimą ir jam taikomus kriterijus. Bičiūnas teigęs, kad būtent šis žanras – trumpoji, 20 eilučių recenzija – esanti pati sudėtingiausia, nes reikalauja nepaprasto tikslumo. Galiausiai, nustojus eiti „Skaitymams“, „Krivulė“ ir „Gairės“ buvo vieni iš reikšmingiausių literatūros lauko vertimo kritikos apraiškų ir taip negausiuose (faktiškai neegzistuojančiuose) vertimo kritikos baruose.

Dėl tarpukariu vyravusių nacionalistinių nuostatų užsienio literatūros vertimas dažnai suvoktas kaip neigiama kultūrinė interferencija. Opozicija tarp to, kas sava ir svetima, yra labai aktuali kalbant apie vertimą, nes verčiant neišvengiamai vyksta kultūros pernaša iš vieno poliaus į kitą. Ankstyvuojų tarpukariu bet kokia kultūrinė interferencija suvokta kaip pavojinga, kelianti jaunai tautai grėsmę. Kovoiant su „pavojingomis idėjomis“ pasitelkta tautinės krypties literatūra. „Gairės“ buvo vienas pirmųjų žurnalų, kuriame reflektuota „tautinės dvasios“ pakilimo keliami grėsmė kultūrai.

Tuo būdu prasidėjo savotišku tautinių kultūrų ugdymo laikotarpis, kuris iki šiol tebesitęsia. Nesąmoningoji reakcija prieš kosmopolitizmą. Nes intuityvė meno kūrybos galė, be abejonės, neketino viešai skelbti savo postulatų ir juos ginti pasaulinės kultūros arenoje. Tų postulatų ieškota tais atvejais, kuomet tautinės kultūros savybėmis buvo ketinama operuoti politinėje kovoje. <...> Dar keletą metų tam atgal, pasaulinio karo pradžioje, mes patys buvome liudytojais didelio tautiniai-patriotinio ūpo pakilimo, kurs negalėjo palikti be žymės lygiai politiniame, lygiai kultūriniame gyvenime. Kultūrinis separatingumas ir tautinis individualizmas gimdė politinį separatingumą, o politinio separatingumo vyriausiu uždaviniu pradėta statyti tautinės kultūros savybių vystymas. <...> Vardan kultūros savybių, kurias savyje lyg jaučiame, reikalaujame sau politinių teisių, stengdamiesi įrodyti savo kultūros pobūdžių ir dvasios skirtingumą nuo kitų mūsų kaimynų kultūros.¹

Kuo labiau literatūra nukrypusi nuo tautinio poliaus, tuo labiau jai priešintasi, nes „kosmopolitiška“ literatūra nevertina lietuvių tautos kaip išskirtinės ir nepripažįsta jos tautinio savitumo. Kūrybą, gimstančią iš tautinių paskatų, dar būtų galima pavadinti „tautiniu menu“:

Individas susikuria idėją pats sau, kokia ji nebūtų. Idėja gyvena tauta, valstybė. Idėja turi grįstis kultūra. Nėra idėjos – nėra gyvenimo. Kūryba be idėjos ne kūryba, ir jai vardo nėra. Visą pokarinį laikotarpį „pripeckiota“ daug baltų lapų tautinės kultūros pagrindų ieškant. Toje dirvoje prakaituoja visos meno šakos, o labiausiai literatūra. <...> Lietuviškojo meno idėjos yra storai apdulkėjusios ir nublukusios, neaiškios. <...> Prisisotinus didelių genijų kūryba, savais talentukais niekada nebūsime patenkinti; visuomet mus kankins troškulys ko tai. Neturėdami

todėl reikia apsisotiti prie kurio teksto ir pateisinti jo pasirinkimą“. Taip pat įvardijamos ir vertimo ydos, ne tik rašybos klaidos, bet ir, pvz. asmenvardžių vertimas („Sunku taipgi išaiškinti, kodėl jis vartoja didvyrio vardą formoje „Odisėjas“, o ne Odisėjus, kas būtų arčiau graikų originalui.“) Šis straipsnis – rimtas ir aktualus vertimo analizės darbas, deja, vienintelis visame „Skaitymų“ žurnale, ir, ko gero, iki pat „Gimtosios kalbos“ leidimo pradžios 1933 m.

¹ V. Bičiūnas, „Meno kultūra“, *Gairės*, 1923, nr. 3, pp. 145-163

*jiems nors ir nevisai lygių, jausimės skurdžiais, o kaimynų akyse paliksime profanais. Šioms ir kitoms ligoms mūsų vyrai randa vaisto: tautinį meną.*¹

Birutė Janulevičiūtė-Ivaškevičienė disertacijoje apie lietuvių literatūros kritinės eseistikos bruožus nuo spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo iki Antrojo pasaulinio karo teigia, kad kritinės eseistikos bruožai Lietuvoje iki tarpukario pabaigos taip ir nesusiformavo (Janulevičiūtė-Ivaškevičienė 1993, 3). Visgi „Krivulėje“ ir „Gairėse“ imta formuoti šiookie tokie žanro bruožai: „Jei kritiką galima vadinti analitiniu meno ar literatūros kūrybos atvaizdu, tai recenzija turi turėti sintetinių metmenų vardą. Kritikui privalu eiti nuo dalinumo prie visumos; recenzentas gi turi užduotį iš visumos pagauti typingiausią, ryškiausią. Kritika auklėja patį meną; recenzija tik apibūdina.“² Toliau šiame darbe bus analizuojamos „Gairėse“ ir „Krivulėje“ publikuotų verstinių knygų recenzijos bei straipsniai, bendrai susiję su vertimu ir jo kritika. Šios recenzijos suskirstytos pagal jose keliamas problemas: tekstų atranka, institucijos vaidmuo, vertėjo padėtis literatūros sistemoje bei pačių vertimų ydos, tokios kaip trumpinimas, vertimas per tarpines kalbas ir lietuvinimas.

2.2.5 Tekstų atranka

Teksto vertimas visuomet prasideda nuo kūrinio pasirinkimo. Tekstus gali atsirinkti patys vertėjai, vertimus gali inicijuoti institucija, paskatinti versti gali rinkos sąlygos ar auganti vartotojų paklausa. Kazio Puidos „Krivulės“ ir „Gairių“ vertimų programa nebuvo struktūruota. Akivaizdu, kad Puida, kaip vertėjas ir kaip redaktorius, susidūrė su tekstų atrankos problema. Žurnaluose išspausdintose vertimų recenzijose ryškėja kelios pagrindinės temos, susijusios su tekstų atranka: nekoordinuotas institucijos bei vertėjų darbas, verstinės literatūros (ne)atitikimas „tautinio adekvatumo“ arba moraliniams kriterijams, pakartotinis verstinės literatūros leidimas, žanro pasirinkimas, institucijos protekcija ir finansavimas.

Problemos, su kuriomis susidūrė Puida, būdingos visam laikmečiui bendrai: „Verstinėje literatūroje viešpatauja pusėtinai chaosas. Verčia kiekvienas, kas užsimano ir ką užsimano. <...> Dailioji literatūra kenčia nuo visai pripuolamai, dažnai nevykusio pasirinkimo, ką versti ir iš kurios kalbos versti.“³ „Krivulėje“ ir „Gairėse“ gausiausiai kritikuota Švietimo ministerija, nes jos įsteigta Knygų leidybos komisija turėjo rūpintis vadovėlių mokykloms bei grožinės literatūros, originaliosios ir verstinės, leidyba. Švietimo ministerija kaltinama veikianti be jokio plano ir gairių, nepaskelbianti „sąrašo verstinių ir mokyklų programai teiktinų veikalų“, finansuoja „niekam nereikalingų knygų“ leidybos projektus.

¹ S. Laucius, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1925, nr. 4, p. 110

² L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 1, p. 18

³ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1924, nr. 2, p. 25

2.2.5.1 Subjektyvumas

Akivaizdu, kad rinkdamasis tekstus vertimui Puida taip pat susidūrė su tekstų atrankos problema, tekstai vertimui dažnai rinkti labiau remiantis asmenine pajauta nei objektyviais atrankos kriterijais. Puidos ankstyvosios kūrybos ir redakcinės veiklos pradžia sutapo su tautiniu lietuvių atgimimu, todėl nenuostabu, kad ir jo kūrybinės nuostatos glaudžiai susijusios su šiuo laikotarpiu vyraavusiomis tautinės mokyklos tendencijomis.

Mokslinės konferencijos, skirtos Puidos 120-osioms gimimo metinėms, metu vokiečių literatūros ir kultūros recepciją Puidos veikloje tyrinėjusi Jadvyga Bajarūnienė teigė, kad Puidos kritiniuose ir publicistiniuose darbuose ryškėja „tradicinės vertybės“ (Bajarūnienė 2005, 91). Puidos literatūrinėje veikloje atsispindėjo nuostatos „tarsi atėjusios iš švietimo epochos“ (*ibid.*). Savo literatūrine veikla Puida siekė auklėti pozityvia, tautine dvasia tiek jaunimą, tiek kuriančiuosius. Toks literatūrinio darbo suvokimas būdingas daugumai „<...> tarpukario Lietuvos inteligentų, užsiangažavusių tautos išlikimo, tvirtėjimo, jos dvasinės konsolidacijos labui, nuostata“ (*ibid.*).

Pirmieji Puidos vertimai šią nuostatą patvirtina. Prieškario metais, rinkdamasis kūrinius vertimui Puida pirmenybę teikia lituanistinio turinio lenkų, vokiečių, JAV rašytojų romanams ir dramoms (Kubilius 2003, 121). Dar 1908 m. už Atlanto pasirodo Puidos versta apysaka iš lietuvių darbininkų gyvenimo JAV „Pelkės“. Puida į lietuvių kalbą verčia lenkų rašytojos Maria'os Rodziewiczówna'os apysaką „Dievaitis“, kurios veiksmas vyksta Žemaitijoje. 1912 m. Iš lenkų kalbos išvertė ir Józefo Weyssenhoffo romaną „Jaunieji skrauja!“, kuriame vaizduojamos medžioklės scenos Lietuvos miškuose. 1913 m. pasirodė Kazio Puidos į lenkų kalbą verstų novelių rinkinys „Czerwony kogut. Nowele litewskie“ („Raudonas gaidys. Lietuvių novelės“), kuriam pratarinę parašė būtent Weyssenhoffas. Sudarant šį rinkinį, nenutolta nuo „lietuviybės“ esencijos: rinkinyje pateikti Puidos, Vaidilutės, Žemaitės, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Jono Biliūno, Lazdynų pelėdos, Šatrijos Raganos (Marijos Pečkauskaitės) ir Karolio Vairo-Račkausko kūriniai (Balašaitėnė 2005, 82). Rinkinio pratarinėje Weyssenhoffas teigia, kad noveles jungia „nelaimingo, likimo nuskriausto, daugiausia kaimo žmogaus tema“ (*ibid.*). Sprendimas versti vieną ar kitą kūrinį dažnai susilaukdavo kritikos, tačiau Puidos atrankos kriterijai daugiau ar mažiau aiškūs: Puida kūrinius rinkosi pagal savo paties ideologines ar estetines pažiūras siekdamas „<...> parodyti moralinę ar patriotinę poziciją.“ (*ibid.*) Pilnas publikuotų Kazio Puidos vertimų sąrašas pateikiamas šio darbo priede Nr. 3.

2.2.5.2 Nekoordinuotas leidyklos ir redaktoriaus darbas

„Chaosas“ renkant, ką verst, kyla ne tik iš nežinojimo, ką verst, tačiau ir dėl nekoordinuoto leidyklų bei vertėjų darbo. Kritinėse recenzijose teigiama, kad leidžiamos verstinės knygos neturi jokios programos, o kaip pavyzdys teikiama „Švyturio“ bendrovė, kuri „turi aiškiai nužymėtas

nuolatinės knygų rūšis“¹, t. y. knygų serijas – „jaunimo biblioteką“ ir „teatro biblioteką“. Puidos „Vaivos“ bendrovė knygoms leisti taip pat turėjo šią tokią programą: bendrovė buvo pradėjusi leisti net kelias knygų serijas, pavyzdžiui, iliustruotoji „Panteono“ serija, skirta užsienio literatūrai (Žukas 1998, 164). Apie šią knygų seriją ne itin palankiai atsiliepė Vytautas Bičiūnas: „Vaivos“ Panteonas pilnai panteoninis. Ten, turbūt, per nesusipratimą užklydo A. Tolstojaus sensacinis romanas „Aelita“. Na, ir Oscar Wilde dailios, poetingos pasakos nėra toks literatūros šedevras, kad jį galėtum talpinti rinktinių veikalų „Panteone“.² „Vaiva“ taip pat leido „Mokslo knygynėlio“ seriją, kurioje buvo surinktos Juozo Tumo-Vaižganto spaudos draudimo metais rašytos knygelės, visos iliustruotos (*ibid.*). Bankrutavus „Vaivos“ bendrovei, Puida tuojau pat įsteigė kitą leidyklą – „Krivulė“, kuri leido „Universalės bibliotekos“ seriją. Šioje serijoje turėjo pasirodyti nebrangūs rinktiniai lietuvių ir gerai išversti kitų tautų rašytojų kūriniai, numatytas netgi savotiškas *livre-poche* formatas: kiekviena knygelė ne mažesnė nei 48 puslapių apimties, tikėtasi leisti kas dvi savaites, leidinio kaina – vienas litas (*ibid.*). Pilnas „Vaivos“ ir „Krivulės“ leistų knygų sąrašas pateikiamas šio darbo prieduose Nr. 4 ir 5.

Nekoordinuotas buvo ne tik Puidos leidyklų, bet ir žurnalų redakcijų darbas. 1924 m. „Gairių“ leidyba sustabdyta, oficiali priežastis – finansinis Puidos bankrotas. Tikroji priežastis – nesutarimai tarp Puidos ir Bičiūno. Leonas Gudaitis teigia, kad Puida, „<....> apsikrovęs gausybe pašalinių darbų, labiausiai rūpinosi finansų reikalais ir užsakinėjo medžiagą“, jam neliko laiko rūpintis žurnalą išlaikančia bendruomene, jam rašančiais autoriais (Gudaitis 1986, 48). Gudaitis teigia, kad šį darbą atliko Bičiūnas, kuris atkakliau už Puidą ieškojo bendradarbių ir rūpinosi žymiausių rašytojų telkimu (*ibid.*). Visgi Bičiūno charakteris buvęs itin nesukalbamas, todėl „tarp dviejų ugnių“ atsidūręs žurnalas faktiškai ėjo be redaktoriaus.

2.2.5.3 Žanro pasirinkimas

Puida atliko nemažą darbą pristatydamas vokiečių literatūrą lietuviškai auditorijai. Ženkliausias jo įnašas į vokiečių literatūros recepciją – H. Sudermanno dramų vertimai (Bajarūnienė 2005, 88). Redaguojamuose žurnaluose Puida publikavo ir kitų vokiečių autorių (pvz. Kurto Münzerio novelės) trumpesnės apimties kūrinių vertimus, „Gaisuose“³ vedė skiltį „Germanica“ skirta vokiečių literatūros kritikai. Bajarūnienė pastebi, kad Puidos kritikoje atsiranda tokios frazės kaip „gausioje vokiečių beletristikoje“ ar „vokiečių literatūros bedugnėse“⁴ (*ibid.*). Bičiūnas kritikuoja Puidą ir už pasirinkimą versti dramas, nors ir Sudermanno. Esą „K. Puida, matyt pasidavęs gyvenimo išminties

¹ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1924, nr. 2, p. 25

² *Ibid.*

³ Žurnalas, pakeitęs „Gaires“ 1930 m, taip pat redaguojamas Puidos.

⁴ K. Puida, „Germanica“, *Gaisai*, 1923, nr. 1, p. 58

ieškojimo pagundai, išvertė tą veikalą [dramą „Geras vardas“] lietuvių kalbon <...>“,¹ abejojama kūrinio literatūrine verte.

„Krivulėje“ išspausdintose recenzijose akcentuojama, kad leidžiama itin daug dramos kūrinių vertimų, tačiau stokojama apsakymų, romanų: išleistos trys Knuto Hamsuno dramos, tačiau nei vienas to paties autoriaus romanas (pavyzdžiu nurodomi „Badas“, „Panas“, „Misterijos“). Kritikuojamas pasirinkimas versti legendinio lenkų poeto Juliuszo Słowacki'io tragediją „Lila Veneda“ („*Lilla Weneda*“), vietoj jos siūloma versti nebaigtą tautos epą „*Król-Duch*“ ar „baladas“. Aistė Kučinskienė teigia, kad dramas ankstyvuoju tarpukariu rinktasi versti ir dėl didaktinių sumetimų (Kučinskienė 2019, 117–18). Tai patvirtina ir prieškario metais Puidos rašytas laiškas Vaižgantui:

Tokia begalinė dramatiškų veikalų stoka, o toks platus ir geras[,] ir naudingas scenos veikimas, o koks jis įtekmingas, kiek jis jau užmigusių sužadino, kiek išmokė tėvų kalbos pamiršusius... Reik jų kuo daugiausia, o jų taip maža...²

Aistė Kučinskienė teigia, kad intensyvus draminių kūrinių vertimas yra susijęs su nacionalinės literatūros formavimosi etapu, nes drama atsiduria kažkur tarp šnekamosios ir rašytinės kalbos.³ Išties įtaigiai perteikti draminio kūrinio kalbą yra viena iš sunkiausių vertėjui tenkančių užduočių, tačiau ankstyvuoju tarpukariu iš dramų reikalauta ne kalbos dailumo, o didaktikos. Didaktika apima kur kas platesnį spektrą nei vien švietėjiški tikslai siekiant išmokyti tautą skaityti: tai ir atitikimas tautiniams interesams bei moralinėms vertybėms. Pjesė galėjo įtaigiu ir suprantamu būdu perteikti reikiamas mintis, tarnaujančias bendram auklėjamajam tikslui, tad renkantis pjesę vertimui kelti gana aukšti reikalavimai.

2.2.5.4 Moralinis vertinimas

Išpeikęs pasirinkimą versti dramas, Bičiūnas itin giria Mykolo Gustaičio atliktą Słowacki'io romano Dante'ės kūrybos motyvais „Anhellis“ („*Anheli*“) vertimą ir teigia, kad „Vertėjo nesuklysta pasirenkant šį veikalą vertimui lietuvių kalbon. Sutapimas tautinės sąmonės ir sąžinės su aukštojo lėmimo pajautimu, be abejo, yra didis daiktas.“⁴ Dėl neatitikimo šioms kriterijoms aršiai kritikuotas pasirinkimas versti į lietuvių kalbą Antono Čechovo dramas (būtent dramas, o ne apysakas). Viena iš gausiausiai kritikuotų dramų – „Trys seserys“. Pjesės veikėjos išraiškingai vadinamos „anemingomis“. „Vyšnių sodo“ kritinė recepcija žurnale taip pat nė kiek ne švelnesnė:

Bet nelengvajam vėjeliui iš buvusio Vaičkaus teatro papūtus davė mums Dievas bent keletą vertimų Čechovo dramatinių veikalų. Visi jie kupini liguistos neurastenijos, dvasios, anemijos, vidaus apatijos. Kam jie reikalingi, tie jau nebeegzistuojančių savaime sutrūnijusios rusų

¹ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 1

² VUB RS, f. 1 b.F16, l. 3r.; cituojama iš Kučinskienė 2019, p. 117.

³ Pascale Casanova, *The World Republic of Letters*, trans. m. B. DeBevoise, Cambridge, London: Harvard University Press, 2007, p. 208; Cituojama iš Kučinskienė 2019, pp. 117–18

⁴ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 1, p. 20

bajorijos atgarsiai. Aprašė Šatrijos Ragana kur kas pilniau, kur kas savaimingiau mūsų bajorijos vaizdą „Sename dvare.“ Pakaks ir to. <...> Dėl „Vyšnių sodo“, kai po to, ką ir dėl jo vertimo vienas tegali pasakyti, jei rusiškasis kultūros dekadansas buvo prieš 30-40 metų, tikras gyvenimo faktas, tai dar nereiškia, jog tos dekadanso gadynės literatūra derėtų mums terpti į savo dar nenusistovėjusios literatūros tarpą.“¹

Akivaizdu, kad moralinis kriterijus renkantis kūrinius vertimui buvo tokios pat svarbos kaip ir tautinis. Literatūra turėjo auklėti jaunimą, kreipti jį dorovingumo link. Galima sakyti, kad tautinis adekvatumas yra glaudžiai susijęs su visuomenės morale, nes, ko gero, tik moralus jaunimas ir galėtų būti tautišku. Rašydama apie moralinę cenzūrą tarpukario Lietuvoje, Liucija Černiuvienė užsimena, jog tarpukariu Lietuvos visuomenė tikrai nebuvo tokia jau kukli, tačiau „<...> visuomenės elito dalies dorovingumas, moralizavimas, Bažnyčios įtaka vaidino itin didelį vaidmenį“ (Černiuvienė 2024, 398). Pavyzdžiui, recenzijoje išspausdintoje „Krivulėje“ vertėjas Edvardas Viskanta priešina Aleksėjaus Tolstojaus mokslinės fantastikos romano „Aelita“ vertimą su skandalingu Victorio Margueritte romanu „*La garçonne*“ („Tai šlykščių šlykščiausias romanas, kokio dar nėra buvę pasaulyje; nežiūrint į tai ir kaip tik gal dėl to, jis turi milžiniško pasisekimo ir trumpu laiku suskubo jo išeiti 35 leidiniai!²) „*La garçonne*“ jau 1922 m. pasirodė Varšuvoje pavadinimu „*Chłopczyca*“,³ jame pasakojama apie jauną moterį, kuri, sužinojusi apie sužadėtinio neištikimybę, nusprendžia gyventi laisvai: turi daugybę seksualinių partnerių – tiek vyrų, tiek moterų. Sunku suprasti, koku pagrindu du visiškai skirtingi kūriniai gretinami Viskantos recenzijoje, tačiau autorius teigia, kad „Aelita“ „<...> su savo skaidriomis ir kilniomis mintimis ir idealingu meilės nuvaizdavimu yra sveikintina [i]r mūsų jaunuomenei pirština,“ nes romano protagonistas „<...> skrenda į Marsą <...> geisdamas pažinti dausų paslaptis,“ nes „<...> žemė apnuodyta, krauju užlieta, kad žemėje tyso jo meilės lavonas.“ Įvardintosios vertybės aukštintinos dar ir dėl to, kad „Matyti autoriaus turima galvoje dabartinio Rusijos gyvenimo slopinama dvasia.“⁴ Taigi, moralinė romano linija persipina su politine; po bolševikų revoliucijos santykiai su Rusijos imperija vertinti itin atsargiai, baimintasi bolševikų įtakos bei propagandos. „Aelita“ galėjo puikiai pasitarnauti kaip pavyzdys, įrodantis Sovietų Rusijos supuvimą.

Vienoje iš „Krivulėje“ pasirodžiusių vertimo recenzijų aptariamas veikalų tinkamumo jaunimui atvejis, šiek tiek primenantis pagrindinę romano „*Madam Bovari*“ veikėją – romanų skaitymas gali išvesti jaunimą iš doros kelio:

J. T. Cooperas yra garsus anglų romanistas. Taigi dėl jo veikalų turinio ar literatinės vertės netenka abėjoti. Tačiau derėtų kelti bendresnis klausimas, ar jo veikalai tinka jaunimui. Kokios

¹ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 4, pp. 19-20

² Ed. Viskanta, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1924, nr. 6, p. 28

³ Margueritte, Wiktor. *La Garçonne* („*Chłopczyca*“). 21-asis leidimas. Varšuva: Instytut Wydawniczy „Renaissance“, [1922].

⁴ Ed. Viskanta, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1924, nr. 6, p. 28

auklėjamosios prasmės turi kad ir tas pats „Mohikanas“¹? <...> Prieš karą buvo rusų kalba leidžiamas žurnalas „Priroda i Liudi“. Jisai duodavo priedu ištisus rinkinius raštų įvairių romanistų rašytojų, jų tarpe J. T. Cooper'ą, Mayne Reidą, Conan Doylį ir kitus.

Jaunimas labai uoliai skaitė tų autorių veikalus ir, be abejo, užsikrėsdavo tos romantikos ūpu, kurio buvo sunkte prisirinkę tų rašytojų veikalai. Tuo būdu Conan Doyle'as privedė prie „pinketovščinos“, o toji prie kriminalistinio romantizmo; Main Reid – prie liguisto donkichotizmo. Jaunuoliai bėgo iš namų, įsivaizdindami bekeliaują Amerikon beiešką visokių pavojų laukinių žvėrių tarpe.²

Renkantis kūrinį vertimui buvo itin svarbu įvertinti jo tinkamumą, priimtinumą visuomenės atžvilgiu. Puida taip pat vertė vaikams, vertimai išspausdinti pirma „Krivulėje“, paskui išleisti atskiromis knygomis. Jo programoje bent trys autoriai: Oscaras Wilde'as, Jackas Londonas bei Charles'as de Kosteras. Atliktų Oscaro Wilde'o pasakų vertimų svarbą Puida motyvuoja laiške Dambrauskui: „Tokiuo būdu [pasakos] praturtintų bėdiną mūsų vaikų literatūrą, juo labiau, kad jos turi didelę dailės vertę ir lygiai gerai tinka suaugusiems, kaip ir vaikams. Apskritai imant reikėtų pasirūpinti vaikų skaitymais, nes priaugančioji karta visai neturi ką skaityti ir, todėl jos psichinis pasaulis negali tinkamai praskėsti ir apsišviesti.“³

2.2.5.5 Pasikartojantys vertimai

„Krivulėje“ kritikuoti ir kitos rūšies leidybos baruose pasitaikantys liapsusai – „<...> bereikalingas to paties veikalo keleriopas vertimas ir net vienalaikis leidimas.“⁴ Kaip pavyzdys nurodomi keli pasikartojantys vertimai: „Hauptmanno ‚Paskendęs varpas‘ yra bent du kartus leistas ir tris kartus verstas. Tas pats atsitiko ir su ‚Dėdės Tomo trobele‘. Pagaliau neseniai veik tuo pat metu pasirodė ‚Švyturio‘ ir ‚Raidės‘ leidimuose N. Rubakino ‚Negyvenamoje saloje.“⁵ Šios ydos nesvetimos ir „Vaivos“ leidyklai – jos „Jaunimo skaitymų“ serijoje taip pat pasirodo „trobelės“ vertimas,⁶ o į leidyklos knygų sąrašą patenka viskas nuo Wilde'o pasakų, iki gramatikos bei istorijos vadovėlių, nuo Młodo Polska judėjimui priklausiusio Andrzej'aus Niemojewski'o „Revoliucijos žmonių“ iki avangardinių Juozo Tysliavos eilių ir jo eilėraščių rinkinio „Traukinys“. Drąsiai galima teigti, kad Puidos leidybinė veikla aiškia struktūra tikrai nepasižymėjo. Puidos leidžiami žurnalai taip

¹ Turimas omeny „Vaivos“ bendrovės „Paskutinis Mohikanas: sutrumpintas jaunuomenei vertimas“ (107 psl.), pasirodęs 1923 m. Kaune.

² L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 6, p. 26

³ Puidos laiškas Dambrauskui, 1911, gruodžio 3, VUB RS, f. 1, b. E260, Nr. 42, l. [1v]; Cituojama iš Kučinskienė 2022, p. 117.

⁴ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1924, Nr. 2, p. 25

⁵ *Ibid.*

⁶ Išties ankstyvuju tarpukariu pasirodė net trys „Dėdės Tomo trobelės“ vertimai: 1910 m. (sutrumpintas leidimas, „pagal H. E. Bičer-Stou romaną sutrumpintai atpasakojo M. Alytienė“), 1923 m. (minėtasis „Švyturio“ bendrovės leidimas, iš anglų kalbos vertė Leopoldas Dymša) bei šis, sutrumpintas Klemenso Karklio vertimas, išleistas „Vaivos“ bendrovės. Telieka pasidžiaugti, kad Karklio vertimas gerokai išsamesnis (150 psl.) nei prieškarinis „sutrumpintas atpasakojimas“ – 8 psl. apimties brošiūra.

pat neturėjo aiškos programinės linijos. Juose spausdinta tai, ką buvo galima spausdinti, priklausomai nuo to, kokią medžiagą pavyko surinkti, kokius žmones pavyko suburti aplink.

Ankstyvojo tarpukario tekstų atrankos vertimui praktika atsiskleidžia kaip daugialypis procesas, susijęs ne tik su vertėjų asmeniniais interesais ar institucijų poreikiais, bet ir su vertybinių, kultūrinių bei ideologinių kriterijų paisymu. Analizuojant recenzijas tampa akivaizdu, kad verstinės literatūros atranką ir vertimo kokybę veikė nekoordinuotas vertėjų bei institucijų darbas, prieštaringi lūkesčiai tautiniam ir moraliniam adekvatumui, bei savotiška žanrų hierarchija (finansiniais ar moraliniais sumetimais). Vertimas šiuo laikotarpiu dažnai reiškė ne tik kalbinę, bet ir idėjinę kūrinio adaptaciją, siekiant suderinti kosmopolitizmo ir integracijos siekį su besiformuojančiais nacionalinės kultūros principais. Puidos veikla taip pat liudija apie ankstyvojo tarpukario literatūrinį idealizmą, kai kūrėjai ir kultūros darbininkai savo darbu siekė ne tik meno tikslų, bet ir prisidėti prie tautinės savivokos, švietimo ir visuomenės telkimo. Šios moralinės nuostatos itin ryškios analizuojant tekstų atrankos kriterijus, kuriais vadovautasi.

2.2.6 Vertimų trumpinimas

Renkantis kūrinius vertimui pagal atitikimą tautiniams valstybės poreikiams nukentėjo pačių vertimų kokybė. Pirmaisiais, tautinei mokyklai priskiriamais vertimais siekta išreikšti idėjinį nusiteikimą, dažnai „pamiršta“ nurodyti originalaus teksto autorių ir vertėją, tekstai „iš peties“ lietuvininti, gerokai trumpinti (Malažinskaitė 2015, 78). Šios ydos nesvetimos ir Kazio Puidos įsteigtos „Vaivos“ bendrovės leidybinėje programoje, jos dažniausiai reflektuotos ir „Krivulėje“ bei „Gairėse“ išspausdintose verstinės literatūros recenzijose.

„Vaivos“ bendrovė leido „Jaunimo skaitymų“ seriją, kurią sudarė sutrumpinti ir jaunimui adaptuoti vertimai. „Jaunimo skaitymų“ serijoje spėjo pasirodyti tik trys knygos: H. Beecher-Stowe „Dėdės Tomo trobelė“ bei du J. F. Cooperio vertimai – „Medžiotojas“ ir „Paskutinis Mohikanas“. Visas tris knygas į lietuvių kalbą vertė Klemensas Karklys. Šių vertimų recenzijos išspausdintos „Krivulėje“:

Man neteko skaityti pilną tekstą šio veikalo [„Paskutinio Mohikano, darbo autorė], todėl negaliu pasakyti, kiek jis yra sutrumpintas ir kokių būdu. Žinau tik, jog panašūs trumpinimai yra paprotys jaunimo literatūrą gaminant, tik abejočiau iš viso, ar yra sveikas dalykas pačiai literatūrai, kaip toki, visokios rūšies trumpinimai. <...> Norėdami suprasti, ką reiškia „trumpinimas“ imkime pavyzdžiu B. Stove „Dėdės Tomo trobelė“. Kuomet „Švyturio“ leidinyje pilnas veikalas sudaro 2 tomu, tai „Vaivos“ sutrumpintoji laida telpa 1 tome. Reiškia veikalas beveik pusiau sutrumpintas. Galiau tai ne „Vaivos“ ir ne vertėjo iniciatyvos pasekmė. Trumpina lenkai, vokiečiai, rusai, paruošdami veikalą jaunimui skaityti. „Paskutinis Mohikanas“, berods, yra verstas iš vokiečių sutrumpinto teksto.¹

¹ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 6, p. 26

Recenzijoje galima išskirti tris aktualias temas: literatūros trumpinimas apskritai, pakartotinis vertimas bei vertimas per tarpines kalbas. Akivaizdu, kad „jaunimo skaitymų“ serija turėjo būti pritaikyta jaunesnio amžiaus skaitytojams, mokiniams. Šios problemos glaudžiai susijusios ir su tekstų atranka, ir su laikmečio aktualijomis. Puidos straipsnyje apie knygos kultūrą¹ šis pabrėžia, kad leidyboje tuo metu buvo svarbiausia veikti greitai, todėl ir vertimai jaunimui „gaminti“ itin spėriai. Recenzijoje Bičiūnas prideda, kad nežinant originalaus teksto, kartais sunku susigaudyti, kiek stipriai tekstas trumpintas bei kodėl pasirinkta išversti vieną ar kitą kūrinio ištrauką.

Sparti tekstų gamyba buvo reikalinga siekiant užpildyti spragas ir mokyklinėje švietimo programoje. Plečiantis lietuviškų pradžios mokyklų tinklui reikėjo aprūpinti jaunimą tinkama mokykliniam amžiui literatūra. Jau nuo 1920 m. Švietimo ministerija sudarinėjo ugdymo programas ir autorių sąrašus, tačiau jie buvo itin abstraktūs: pateikiama dešimt lietuvių literatūros pozicijų, pradedant folkloru ir baigiant Simono Daukanto, Valančiaus, Baranausko, Kudirkos, Žemaitės, Vydūno, Krėvės, Aišbės ir Šeinaus raštų ištraukomis (Kučinskienė 2022, 120–21). Tik pradedančiam skaityti vaikui Vydūno raštai nebuvo itin įkandami, tad sutrumpinti ir „pritaikinti“ užsienio literatūros vertimai galėjo padėti pradedantiesiems mokytis. Būtent didaktinis jaunimo literatūros aspektas lėmė itin neetišką elgesį su literatūros tektais. Savaimė suprantama, kad ir trumpinti tekstai turėjo atitikti moralinio adekvatumo kriterijus:

Iš tų trijų rašytojų [J. T. Cooper, Mayne Reid, Conan Doyle, – darbo autorė.], be abejonės, rimčiausias yra T. Cooper. Jo veikaluose jausti sveikas ūpas, pagrįstas kilniais žmonių dvasios pobūdžiais. Čia nėra fantasmagorinių nesąmonių. Didvyriai nėra tos rūšies, kaip pas Mayne Reidą, kurie ugnyje nedega, vandenyje neskęsta ir plėšrių žvėrių nesudraskomi.²

Dėl panašių moralinių sumetimų vertimui pasirenkamas Charleso Dickenso romanas „Deividas Koperfildas“. Deja, romano apimtis sutrumpinta iki varganų 32 puslapių, o pavadinimas subjaurojamas į „Dovyduką Koperfildą“³ (vertė Kazys Binkis):

Čarlzas Dikensas yra vienas tų rašytojų, kurie nesprausdami bereikalingos tendencijos sugeba savo kūryba žadinti prakilnius jausmus. „Mylėk artimą savo“ – šie žodžiai tikų apibūdinti daugeliui Dikensso veikalu, tame skaičiuje ir „Dovydukui Koperfildui“. Vargšo vaiko buitį atvaizduota begalo širdingai ir graudžiai.⁴

Taigi, tendencija trumpinti kūrinius jaunimui ir vaikams nebuvo stebinantis reiškinys ir atliepė gyvenimo realybę ankstyvuoju tarpukariu – mokyklinėse programose trūko kūrinių, skirtų vaikams,

¹ A. K. Puida, „Knygos kultūra“, *Gaisai*, 1930, nr. 2, pp. 188-189

² L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 6, p. 26

³ Dikensas, Čarlzas. *Dovydukas Koperfildas*. Kaunas: laikraštis „Aidas“ („Echo“), 1924. Sutrumpintas leidimas jaunimui.

⁴ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1924, nr. 2, p. 26

o tokius trumpintus vertimus buvo galima „padirbinti“ greitai. Nepaisant abejonių veikalo literatūrine veikla, iškeliami pedagoginiai leidinio aspektai, pridedama ir tokia eilutė: „Vertimo kalba lygi, tačiau ir šioje knygelėje vienur kitur pasitaiko tie patys provincializmai <...>.“¹

Trumpinti kūriniai ne tik jaunimui. Vytautas Bičiūnas recenzijoje apie Gastono Armando de Callaveto ir Roberto de Flers komedijos „Buridano asilas“ vertimą (lietuvių scenai pritaikė P. Vaičiūnas) rašo:

Ši komedija vertėjui, matyt, pasirodė tiek kebli, jog jisai rado reikalą „pritaikyti lietuvių scenai“. Paprastai panašus „pritaikymas“ apsireiškia tame, jog sulietuvinamos visų veikiančių asmenų pavardės, sakysime. Grafas De Bologne pavadinimas Ridiku ar kaip panašiai. Arba dekoracijos aprašomos tokiu būdu, lyg visa dėtųs viename kambaryje ir miške.

Šiuo atveju P. Vaičiūno ranka paliko nelietus veikiančių asmenų pavardes ir dekoracijas. Reiškia „pritaikymas“, turėjęs pasireikšti kupiurose (braukyme kaikurių vietų), kurias tačiau, neturint francūzų originalo, sunku nustatyti.²

Recenzijoje paaiškinama žodžio „kupiūra“ reikšmė, tačiau iš esmės atsiliepiamo autorius pateikia savo versiją, kodėl leidinys galėjo būti sutrumpintas: kai kurios komedijos ištraukos esą buvusios pernelyg sudėtingos vertėjui. Veikia ne neįkandamos, o tiesiog neaktualios lietuviškai scenai. Ryškėja ir kita problema – tokių kupiūrų nebuvo įmanoma nustatyti dėl literatūros užsienio kalbomis trūkumo. Tokio leidinio nebuvo įmanoma gauti nei viešojoje bibliotekoje, nei knygyne. Literatūros originalo kalba trūkumas lėmė, kad iš esmės vertėjo rankose buvo sutelkiama nekvestionuotina galia.

Vertimų trumpinimas yra aktualus ne tik vaikų, bet ir suaugusiųjų literatūros leidybos kontekste. Šis procesas dažnai grindžiamas ne vien lingvistiniais ar stilistiniais sumetimais, bet ir vertėjo ar leidėjo sprendimu dėl teksto aktualumo bei tinkamumo tam tikrai kultūrinei terpei. Analizuotoje recenzijoje pažymima, jog kai kurios originalo ištraukos galėjo būti pašalintos ne dėl vertimo sudėtingumo, bet dėl menamo jų neaktualumo lietuviškai scenai. Tačiau itin svarbi problema slypi kitur – vertimų kupiūros dažnai lieka nepastebėtos dėl ribotos prieigos prie literatūros originalo kalba. Tokia situacija suteikia vertėjui reikšmingą, kartais nekvestionuojamą galią formuoti galutinį tekstą ir jo recepciją.

2.2.7 Vertimas per tarpinės kalbas

Recenzijose apie vertimus išskirtina ir kita tema – vertimas per tarpinės kalbas. Pasirodžius vienam ar kitam sutrumpintam vertimui ar įtariant kūrinį išverstą ne iš originalo kalbos, kūrinį ne visuomet buvo galima palyginti su originalu. Literatūra originalo kalba ne visuomet buvo prieinama,

¹ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1924, nr. 2, p. 26

² L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 4, p. 21

nors literatūros užsienio kalbomis skaitytojų auditorija nepriklausomoje Lietuvoje buvo gana plati (Glosienė 1995, 108). Autorės, rekonstravusios tarpukario Kaune veikusių knygynų veiklos istoriją, teigimu, pirmieji užsienio literatūra prekiauti pradėję Vokiečių ir Pribačio knygynai duris atvėrė tik 1924–1925 m. Ko gero, užsienyje studijavę ir su užsieniu ryšių turėję inteligentai knygas originalo kalba į Lietuvą parsigabendavo patys ar parsisiųsdindavo per draugus, kolegas, gyvenusius užsienyje.

Nepaisant to, kad mokėjusių užsienio kalbas ir jomis knygas skaičiusių žmonių netrūko, neretai užsienio autorių kūryba versta per tarpines kalbas, dažniausiai rusų ar vokiečių. „Krivulėje“ ir „Gairėse“ išspausdintose kūrinių recenzijose pabrėžiama, kad per tarpinę kalbą versto kūrinio literatūrinė vertė yra problematiška: „Yra tai garsaus anglų rašytojo begalinai sutrumpintas apysakos vertimo vertinys. Taigi, apie šią knygėlę galima kalbėti ne iš literatinio atžvilgio, tik kaip apie dalykėlį, taikantiną jaunimui ir liaudžiai.“¹

Per tarpines kalbas itin dažnai versti draminiai veikalai. Recenzijoje, skirtoje „Švyturio“ bendrovės „Teatro bibliotekos“ leidinių serijai, vertimų iš originalo kalbos trūkumas prilyginamas bendrai „dramatinės“ literatūros trūkumui: „Ar turime mes teatrą? – Lyg ir turime... Ar turime mes dramatinę literatūrą? Na, mes jos tikrai neturime!“² Vytautas Bičiūnas rašo:

Man nebūtų buvę reikalo kalbėti apie Valstybinį Teatrą, jo repertuaro ypatybes ir t. p., jei „Švyturio“ Bendrovė nebūtų ryžus išspausdinti pavidale atskirų „Teatro Bibliotekos“ leidinių visą to „berepertuarinio“ teatro repertuarą. Daugumas veikalų verstiniai. Versti nei iš originalų, bet iš vertimų. Tad kokia jų begali būti literatinė vertė?³

Pažvelgus į „Švyturio“ bendrovės „Teatro bibliotekoje“ pasirodžiusių knygų sąrašą, jame randame tokius leidinius kaip Montague Glasso „Potašas ir Perlamutras“⁴, Johano Baptisto von Schweitzerio „Teodolinda“⁵, Thomo Brandono „Karolio teta“⁶, Lordo Dunsany „Kalno dievai ir kiti veikalai“⁷, jau minėtasis „Buridano asilas“ ir kiti. Ankstyvojo tarpukario visuomenė – daugiatautė ir daugiakalbė, tačiau į populiariausių kalbų sąrašą anglų kalba nepatenka. Iš minėtųjų veikalų trys priklauso anglakalbiams autoriams, „Buridano asilo“ autoriai – prancūzai, o „Karolio teta“ pasirodė vokiškai. Nepaisant stiprių ryšių su JAV lietuvių bendruomene, anglų kalbą mokėjo tikrai ne kiekvienas, o paskata versti draminius veikalus buvo nemenka. Arida Papaurėlytė teigia: „Suvaidinus kurio nors LMKD [Lietuvos meno kūrėjų draugijos, aut. past.] Literatų sekcijos nario kūrinį (originalą arba vertimą) buvo mokamas honoraras laikantis tam tikrų taisyklių. Pavyzdžiui,

¹ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1924, nr. 2, p. 26

² L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 4, p. 21

³ *Ibid.*

⁴ Glass ir Klein, *Potašas ir Perlamutras: 3-jų veiksmų komedija* (Kaunas; Vilnius: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1923), 83 p.

⁵ Šveicer, *Teodolinda: vieno veiksmo komedija* (Kaunas; Vilnius: „Švyturio“ b-vės leidinys, 1923), 25 p.

⁶ T. Brandon, *Karolio teta: triveiksmė komedija* (Kaunas; Vilnius: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1923), 95 p.

⁷ Lord Dunsany, *Kalno dievai ir kiti veikalai* (Kaunas; Vilnius: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1923), 64 p.

vienaveiksmių originalių dramos veikalų autoriai gaudavo 2 %, daugiaveiksmių – 10 % bruto pajamų“ nuo suvaidinto spektaklio (Papaurėlytė 2001, 54). Be to, visi aukščiau paminėti kūriniai yra farsai. Farsas – lengvai „virškinamas“ žanras, jame gausu storžieviškų, ne itin brandžių pokštų, komiškų situacijų. Šį žanrą itin mėgo ir dažnai rinkosi ir A. Sutkaus vadovaujamas „Vilkolakio“ teatras, vienu metu vadintas „satyros“ teatru.¹

Verčiant per tarpines kalbas kūrinys netenka ne tik „literatinės vertės“. Pavyzdžiui, Petras Vaičiūnas „Potašą ir Perlamutrą“ vertė iš rusų kalbos:

Glasso ir Kleino „Potašas ir Perlamutras“ yra taip vadinamoji „žargoninė“ komedija. Visas jos komingumas paremtas veik išimtinai tuo, jog veik visi veikiantieji asmens – žydai.

Apie tos komedijos vertimo autentiškumą galima tiek pridurti, jog pati valstybinės dramos direkcija, pavedusi tą veikalą versti, pirma net nežinojo autorių pavardžių, nes pateiktame (rusų kalba) vertimo egzemplioriuje tos pavardės nebuvo pažymėtos.²

Per gyvenimą Petras Vaičiūnas išvertė daugiau nei trisdešimt dramų, tarp kurių ir Oscarą Wilde'o drama „Nerimta komedija“. Pastarosios vertimas taip pat problemiškas:

Anglų poetas Oskaras Walde visuose savo veikaluose pasižymi kaip žodžių vairuotojas, stačiai virtuozas. Jis pats save kadaisiai dėl tos ypatybės vadino išdidžiai didžiausiu Europos poetu. Jo „Nerimtoji komedija“, „jau nebe poetingasai, bet gudrusai žodis galingai pasireiškia. Iš dviprasmių ar net daugprasmių posakių, sąskambių supintas ažuras, puikios satyros ir daugybės paradoksų.

Bet ar begali būti anglų Wilde panašus į lietuvių, verčiant „Nerimtą komediją“ kad ir iš Balmonto vertimo? Be abejo ne. Štai kodėl minimasai vertimas nėra tobulas ir vargiai lygintinas su anglų kalbos originalu.³

Verčiant literatūrinį tekstą per tarpines kalbas, nukenčia tiek stilistiniai bruožai, tiek individualus autoriaus balsas, kuris Oscarą Wilde'o atveju yra itin ryškus. Vytautas Bičiūnas įvardija Konstantino Balmonto atliktą vertimą kaip etaloninį, tačiau nepaisant to, kad verčiama iš kokybiško vertimo, lietuviškasis Wilde'as scenoje negali skambėti autentiškai, vertime išlieka nebe originalo kalbinis „ažuras“, o tik jo atspindys, priklausantis nuo Balmonto interpretacijos. Wilde'o komedija „The Importance of Being Earnest, a Trivial Comedy for Serious People“ tampa „Nerimta komedija rimtiems žmonėms“ su paantrašte „Ko reikia kartais moteriškai“. Akivaizdu, kad vertime prarandamos ne tik kai kurios prasmės, bet ir kalbos žaismas bei kalbinis savitumas.⁴

¹ Vagis: 1 veiksmo groteskas:[programa]. Satyros teatras „Vilkolakis“. Žiūrėta: 2025 balandžio 10 d. <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0001915370>

² L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 4, p. 21

³ *Ibid.*

⁴ Oscarą Wilde'o pjesės pavadinime vartojamas žodis „earnest“, o pagrindiniai veikėjai, siekdami nepriklausomybės nuo socialinių normų, viliodami merginas prisistato Ernesto vardu.

Vytautas Bičiūnas tokią vertimų situaciją vadina „nelemta mūsų literatine buitimi“¹ ir prilygina Lietuvos vertimų literatūros lauko padėtį „kadaisia laikraštyje“ aprašytam kurioziniam reiškiniui: „Vienas francūzų rašytojas parašė apysaką. Jo žmona, taipogi rašytoja, išvertė savo vyro veikalą vokiečių kalbon. Kažin koks vertėjas iš vokiečių kalbos tą apysaką išvertė lenkų kalbon. Iš lenkų kalbos toji pati apysaka vėl buvo išversta francūzų kalbon – ir autorius, rašęs apysaką francūziškai, pats jos nebepažino.“² Kritikuodamas Kazio Alytos atliktą Thomo Brandono trijų veiksmų komedijos vertimą, recenzijos autorius teigia:

Be abejo, ne kitaip dedasi su mūsų vertimais. Tikrai daugelis autorių piktintūsi, skaitydami savo veikalus lietuvių vertime ir tai visų pirma, todėl, jog daugelis vertimų yra padaryta nebe iš originalo. Jei, sakysime „Karolio teta“ buvo reikalas versti, tai kodėl būtent reikėjo daryti vertimas iš lenkų kalbos vertimo, bet ne iš originalo. Atsikalbinėjimas būk pas mus nėsą žinančių kalbos vertėjų – yra nerimtas. Todėl netiesioginių vertimų kovą turėtų pradėti pati visuomenė, juoba literatai.³

Recenzijoje pabrėžiama, jog norint įmanoma rasti vertėją, galintį versti iš originalo kalbos, tačiau tam reikėjo laiko, gerų pažinčių, o galų gale – ir finansinių išteklių. Recenzijoje taip pat rašoma, jog „[d]erėtų nusistatyti neimti į rankas, nei vieno dailios literatūros veikalo vertimo, kurs padarytas ne iš originalo. Gana ir šiaip mūsų kultūrinio gyvenimo paraiškose visokio kitokio parazitizmo.“⁴ Vadinasi, pati literatų bendruomenė gana dažna nusukdavo akis nuo vertimų iš tarpinių kalbų ir vertino juos kaip natūralų reiškinį, nulemtą aplinkybių: sunku gauti originalą, trūksta vertėjų, žodynų, kompetencijos ir kt.

„Nelementa literatinė būtis“ buvo nesvetima ir Kaziui Puidai. Remiantis Puidos atliktų vertimų sąrašu, galima kelti pagrįstų abejonių, ar visi šie kūriniai buvo versti tiesiogiai iš originalo kalbos. Į akis krenta tai, kad tarp verstų autorių yra rašiusių ne tik lenkiškai, rusiškai, vokiškai (kalbomis, kurias Puida tikrai mokėjo), bet ir angliškai, itališkai, norvegiškai bei prancūziškai. Pavyzdžiui, Uptonas Sinclairas, Oscaras Wilde'as, Pietro Bracco, Henrikas Ibsenas, Selma Lagerlöf. Vargu, ar Puida mokėjo anglų kalbą, nors ir glaudžiai bendradarbiavo su JAV lietuvių spauda, o norvegų ar italų kalbų žinių tikrai neturėjo. Tai leidžia daryti prielaidą, kad bent dalis visų Puidos publikuotų vertimų atlikti per tarpinę kalbą – greičiausiai rusų, lenkų ar vokiečių. Kaip jau minėta, Puida mokėsi lietuvių kalbos versdamas, todėl dalis pačių ankstyviausiųjų jo vertimų gali būti priskiriami mokymosi periodui. Deja, kai kurie iš per tarpinę kalbą atliktų vertimų publikuoti gerokai vėliau, jau nepriklausomybės laikotarpiu, pvz. Charleso de Costero bei Jacko Londono vertimai. Nepaisant „Krivulėje“ ir „Gairėse“

¹ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 4, p. 22

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

skelbiamų progresyvių minčių, esą versti per tarpinę kalbą nederėtų, pats Puida šių gairių nesilaikė, nors to reikalavo iš kitų, o ypač pradedančiųjų vertėjų, siekiančių publikuotis žurnaluose.

Apibendrinant galima teigti, kad šiandien nė nekyla abejonių dėl vertimo, atlikto per tarpinę kalbą, kokybės. Verčiant per tarpinę kalbą žymiai nukenčia originalo stilius, neišvengiami kultūrinai nuostoliai. Tokią vertimo praktiką ankstyvojo tarpukario literatų bendruomenė laikė normalia, tarsi savaime suprantama, ir aktyviai jai nesipriešino, nors problemą reflektavo. Dažniausiai per tarpinę kalbą versti menkesnės literatūrinės vertės kūriniai, ypač farsai. Farsai turėjo liaudį auklėti, o ne demonstruoti filologiškai griežtą ištikimybę žodžiui.

2.2.8 Lietuvinimas

Titluojamas pirmuoju profesionaliu nepriklausomos Lietuvos vertėju (Kubilius 2003, 119), Puida į meninio teksto vertimą žiūrėjo kaip į rimtą kūrybinį darbą, kuris turėtų būti vertinamas pagal tuos pačius meniškumo kriterijus, kaip ir originalioji kūryba (*ibid.*, 120). 1913 m. „Vienybėje lietuvninkų“ pasirodžiusiuose straipsniuose Puida postulavo, kad „<...> metas jau pagalvoti apie tai, jog neužtenka svetimas veikalas vien sulietuvinti, bet reikia atvaizdinti viską, kas originale yra“.¹ Panašios estetiškos nuostatos ir vertimui keliami reikalavimai atsispindi ir rašant atsiliepimus į „Krivulės“ redakcijai prisiųstus vertimus. Atsakydamas Antanui Vaičiulaičiui, Puida pabrėžia vertėjo atsakomybę renkantis tekstus: „Peržiūrėję tamstos vertimus, nespausdinsime. Goethe, Uhlandas, Šileris, Heinė – tai lyrikai klasikai. Tamsta savo vertimais dabojai originalų turinį, bet per tai žymiai nukentėjo forma ir tokioje išvaizdoje jie spaudai negali tikti.“² Tokius pačius kriterijus Puida kelia ir būsimajam vertėjui Juozui Jasinevičiui, sveikindamas pasirinkimą versti šiuolaikinę užsienio poeziją, tačiau teigia, kad „<...> tokiems vertimams reikia pasirinkti charakteringų, tobulų ir stiprių daiktų. Vertimai turi būti labai geri. Prie vertimo būtinai pageidaujamas originalo tekstas.“³ Originalo reikalaujama ir iš Prano Genio, atsiuntusiojo Friedricho Schillerio „Narūno“⁴ vertimą, nes kyla abejonių, ar neversta iš tarpinės kalbos. Puida teigia: „Naujenybių nevaikome, mieliau sutinkame aiškia, ryškia ir visiems suprantamą formą.“⁵

Apskritai vertimų lietuvinimas labai menkai reflektuotas „Gairėse“ bei „Krivulėje“. Fiksuojami keli vertimo „dirbinimo“ į lietuvių kalbą atvejai (minėtini Ulbių Jono „Teodolindos“ bei Kazio Binkio „Dovyduko Koperfildo“ incidentai) ir vienas radikalaus lietuvinimo atvejis, kai „iš svetimo veikalo padarytas kažkoks literatūrinis kemsynas.“⁶ Pirmuosius du galime vadinti nevykusiais mėginimais versti ir adaptuoti vertimą, o antrasis labiau primena piktnaudžiavimą vertėjui tenkančia galia:

¹ Kazys Puida, „Laisvos mintys“, *Vienybė lietuvninkų*, 1913, gegužės 14.

² Krivulės redakcija, „Redakcijos atsakymai“, *Krivulė*, 1925, nr. 2, p. 69

³ Krivulės redakcija, „Redakcijos atsakymai“, *Krivulė*, 1925, nr. 31, p. 424

⁴ *Ibid.*, nr. 8, p. 192

⁵ *Ibid.*

⁶ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, Nr. 4, p. 22

Sumos su vertimais iš viso bloga. <...> Imkime kad ir Z. Samaniaus „Poną Dauganori“. Veikalėlis – vodevilis.

Čia tai tikrai „iš peties“ lietuvinata: ne tik visos pavardės iškraipytos (Dauganoris, Žemgulytė; o juk veikalas, anot to, verstas iš lenkų kalbos!¹) bet ir autorius nepažymėtas.²

Nors, kaip teigiama vertimo recenzijoje, Z. Samaniaus su tekstu elgtasi brutaliai, vertėją tenka reabilituoti – autorius nenurodytas ir lenkų originale, o kūrinio žanras – komedija (greičiausiai, farsas), taigi ir nuo vodevilio pernelyg nenuolėta. Visgi toliau komentuodamas atliktą vertimo darbą Vytautas Bičiūnas kelia kitą aktualią problemą:

Sako, jog Šakspearo veikalai yra tuo ypatingi, jog jo vaizduojamieji tipai nėra siaurai tautiniai, bet platūs pasauliniai. Makbetą, Learą užtiksi ne tik pas anglus, bet kiekvienoj tautoj. Reiktų labai abejoti, kad tokių pat ypatybių turėtų vaizduojamieji asmens Z. Samaniaus pasektame originale, kad jie pilnai tiktų lietuviams. Pagaliau šio veikalėlio fabula labai primena to pat knygyneio kitą leidinį – būtent „Karolio teta“.³

Bičiūnas teigia, kad personažų nereikėtų „sutaautinti“ taip, kad jie taptų aktualūs tik vienai tikslinei auditorijai, šiuo atveju – „Tautos teatro“ žiūrovams. Beje, „Ponas Dauganoris“ susilaukė itin didelio pasisekimo už Atlanto⁴, kur buvo vaidinamas ne kartą ir ne viename teatre.

Galima teigti, kad lietuvinimas yra radikaliosia vertimo į lietuvių kalbą ankstyvuoju tarpukariu pakraipa. Tendencija lietuvininti veikalus nebūtinai reiškė nusavinti vertimus, veikiau – padaryti vertimus labiau suprantamus visuomenei, priartinti užsienio, kosmopolitinę literatūrą prie potencialaus skaitytojo ar teatro žiūrovo. Lietuvinimo tendenciją tyrinėjusi Enrika Malažinskaitė teigia, kad pasirodžius adekvatesniems vertimams, lietuvininti veikalai tapo paprasčiausiai nebeaktualūs (Malažinskaitė 2015, 78). Tokie atvejai kaip Z. Samaniaus „Pono Dauganorio“ ar Ulbių Jono „Teodolindos“ vertimai liudija apie tuometinį profesionalios redakcinės ir vertimo kultūros stygių. Šiame kontekste atrodo, kad Kazys Puida suvokė vertimą kaip atsakingą, estetiniais kriterijais grindžiamą darbą. Puida kėlė aukštus reikalavimus tiek vertimo kokybei, tiek tekstų pasirinkimui, akcentuodamas originalo svarbą ir atsargų požiūrį į perteklinį „lietuvinimą“. Jo redakcinėje veikloje aiškiai matyti bent jau siekis ugdyti vertėją kaip kultūriškai atsakingą tarpininką, tačiau vertimų per tarpinę kalbą atvejis rodo Puidos keliamus estetinius kriterijus didžiąja dalimi buvus pakylėto retorinio patoso dalimi. Visgi oficiali redaktoriaus laikysena formavo aukštesnius vertimo standartus ir kartu kūrė pamatus profesionalėnei lietuvių vertimo tradicijai.

¹ *Pan Chciwski czyli Skąpy dwa razy traci: komedja w czterech aktach*, 2-asis leidimas (Poznanė: Drukarnia i Księgarnia Św. Wojciecha, 1921).

² L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 4, p. 22

³ *Ibid.*

⁴ „Šis spektaklis buvo vienas geriausių, kada nors pastatytų Lietuvos teatro trupių“, „Ponas Dauganoris“ success at Brighton Park“, *Draugas*. English Section, 1946, gegužės 1

2.2.9 Vertimo ydos

Nebrandžią literatūros sistemos būklę atspindi ir menkas dėmesys vertimo ydoms. Kritinė kūrinio recepcija prasideda nuo kūrinių atrankos ir didžioji dalis ankstyvuoju tarpukariu pasirodžiusių vertimų nepraėjo pirmosios refrakcinės gardelės – tautinio adekvatumo, versti per tarpinę kalbą, ryškiai trumpinti ar lietuvinti. Neišlaikius pirmojo testo, daugiau apie kūrinį nebuvo reikalo kalbėti. Lyginamasis vertimo darbas sutinkamas itin retai, daug dažnesnės trumpos pastabos „su vertimu tai jau visai blogai“ arba „išversta neblogai“ ir t. t. Kaip jau minėta, iki pasirodant „Krivulei“ ir „Gairėms“ per trejus metus „Skaitymuose“ pasirodė vos vienas straipsnis, skirtas vertimo analizei.

Puidos redaguojamuose žurnaluose vertimo ydos reflektuojamos aktyviau nei iki tol. Viena iš adekvatesnių vertimo recenzijų pasirodė 1923 m. „Krivulėje“. Čia Vytautas Bičiūnas komentuoja Petro Vaičiūno atliktą Juliuszo Słowacki'io tragedijos „Lila Veneda“ („*Lilla Weneda*“) vertimą. Pirmoji kliautis – poetinio sąskambio trūkumas: „Originalas rašytas eilėmis. Taigi ir vertėjas, matyt, ketino tą veikalą išversti eilėmis. Bet tasai darbas pasirodė jam lygu siužeto darbui. Jau pats pirmutinės penkios prologo eilutės rodo tokį vaizdą, kurį vargu būtų galima vadinti eilėmis“.¹ Akivaizdu, kad tai nėra vien subjektyvi kritiko nuomonė ar asmeninė nuostata prieš vertėją, nes kritika argumentuojama eilėdaros teorija: „<...> kiekviena tik pacituotų eilučių turi savaimingą eiliavimo būdą. Pirmą eilutę šešių pėdų jambas su daktilio rifma. Antra eilutė penkių pėdų jambas su tokia pat rifma. Trečia eilutė keturių pėdų amfibrachijus. Ketvirta eilutė vėl keturių pėdų jambas. O paskutinė eilutė su keblia cezūra ketvirtoji pėdoj.“² Bičiūnas neapsiriboja pirmųjų penkių eilučių kritika, analizuoja „eiliavimo paines“, pasitaikiusias ir pasikartojančias visame kūrinyje. Išrankiojamos ir kitos „blusos“ – kritikas nurodo prasmės klaidas, kai dešinioji ranka virsta dievybe, o karstas – kraštu. Išryškinamos ne tik eilėdaros kliautys, bet ir problematiški vertėjo sprendimai:

Paskutinėje ištraukoje matome, kaip vertėjas „širdį“ pavertė „žmogumi“, prikerdamas, kur nereikia „tave“, „tu“, „tau“. Panašių bereikalingų vienskiemenių (ir net ilgesnių) žodžių prikamsyta visame vertime. Jei tik eiliuojant pasidaro spraga tuoj vertėjas užkemša ją vienu ar kitu žodžiu, darkydamas tuo būdu sakinių formą ir prasmę. <...> Pasitaiko, kad dėl tokio pasikartojimo viename sakinyje atsiranda du tariniu, <...>. Pagaliau dėl pridėkčių sakinyje laikada pavirsta nesąmone: – „ragana ima mane sau už kojų ir nori įmesti mane į ugnį“ <...>. Kuo būdu ragana galėjo mesti karžygį į ugnį imdama jam sau už kojų – težino vienas vertėjas.“³

Deja, tačiau tokia išsami vertimo analizė – itin retas pavyzdys. Vertimų recenzijose taip pat kvestionuotas ir vertėjo stilius. Nemažai diskusijų sukėlė docento Albino Rimkos, Lietuvos

¹ L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 5, pp. 27-28

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

universitete dėsčiusio ekonomiką ir statistiką, knyga „Rabindranath Tagore: rašytojas ir žmogus“.¹ Šioje knygoje autorius pateikia rytų filosofijos konceptą, aiškina Tagore'ės kūrybos aplinkybes, filosofiją bei pateikia vertimo ištraukų iš lyrikos, dramos, beletristikos ir filosofijos raštų. Bendrai Albino Rimkos darbas vertinamas kaip itin teigiamas bandymas „<...> duoti kiek galima pilną ir tikslią, nors trumpą, Tagorės ir jo kūrybos charakteristiką“,² tačiau abejojama „<...> ar autoriaus plunksna nebuvo per daug stora ploniems, subtelingiems Tagorės poezijos, filosofijos, estetikos bruožams nupiešti?“³ Recenzijos autorius Edvardas Viskanta konstatuoja, kad „<...> Mokslingasai Rimkos stilius taip sunkiai poezijai nusilenkia, kad vertimai neatvaizdina nei mažos dalelės Rabindranatho Tagorės lyrikos žavėtino grožio“,⁴ teigia, kad „<...> gražaus atjautimo nepakanka, reikia ir tobulos, rafinuotos technikos...“⁵ ir net baiminasi, kad tokio pobūdžio vertimas „<...> galėtų atbaidyti originalo neskaičiusius žmones“⁶ nuo poezijos. Nepaisant visų ydų, kritikas nulenkia galvą prieš realybę: „Mūsų literatūros bado metu tenka kiek nuolaidžiau teisti kiekvieną savarankų bandymą, jeigu jis yra idėjinis reiškiny.“⁷ Kritikas taip pat pastebi, kad situacija nėra nebūtų tokia bloga jei „nors kas būtų išlyginęs stiliaus šiurkštumus!“⁸

Puidos vertimai taip pat buvo gana „šiurkštūs“, šviežiomis lietuvių kalbos žiniomis buvo sunku perteikti verčiamų kūrinių realijas. Be to, Puida vertė įvairiausio žanro kūrinius – nuo istorinio romano iki farsų. Pirmuosiuose Puidos vertimuose dar apstu nelietuviškų konstrukcijų, tačiau jis verčia pakankamai tiksliai, teksto nekupiruoja, paiso originalo sakinio sintaksės ir logikos (Kubilius 2003, 123). Žinoma, pasitaiko ir kuriozų: pavyzdžiui, abi Oscaro Wilde'o pasakos „Laimingasis Princas“ veikėjos – moteriškosios giminės, nors kregždė įsimyli nendrę. Bandymas versti noveles į lenkų kalbą – itin nesėkmingas. 1913 m. pasirodžiusiame rinkinyje „*Czerwony kogut. Nowele litewskie*“ („Raudonas gaidys. Lietuvių novelės“) teigiama, kad visas noveles, išskyrus Vaidilutės, išvertė rinkinio sudarytojas Kazys Puida, tačiau visos jos – skirtingo meninio lygio, greičiausiai verstos kiekvieno iš tekstų autorių (Balašaitienė 2005, 83). Novelių rinkinį tyrinėjusios Danutos Balaišaitienės nuomone, prasčiausiai išversta Puidos novelė (*ibid.*, 84). Ji teigia, kad novelė išversta veik pažodžiui, vertime apstu kalbos kultūros klaidų, vertalų, pasitaiko jau nebevertojamų žodžių derinių, šnekamosios kalbos intarpų ir lenkų kalbai nebūdingo deminutyvų vartojimo, o kai kur – visai nesuprasta teksto esmė (*ibid.*). Pokariniai Puidos vertimai jau aukštesnės meninės vertės, kiek grakštesni: „Susidaro ištisinė vientiso pasakojimo tėkmė, visiškai natūrali, tarytum tik šioje kalboje

¹ Albinas Rimka, *Rabindranath Tagore: rašytojas ir žmogus* (Kaunas: „Varpo“ bendrovės leidinys, 1924), 123 p., [2] nenum. p., [1] portr. lap.

² A.D-as., „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1924, Nr. 12, p. 28-29

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*

gimusi, traukianti ir vedanti skaitytoją su savimi“ (Kubilius 2003, 124). Vadinamas profesionaliu literatūros vertėju Kazys Puida per gyvenimą išvertė per 60 grožinės literatūros kūrinių. Šiems vertimams buvo būdingos tos pačios ydos kaip ir kitiems ankstyvojo tarpukariu vertimams. Puida įdėjo daug pastangų pristatydamas užsienio literatūrą Lietuvos auditorijai, tačiau jo vertimai nepasižymi išskirtine kokybe.

2.2.10 Leidybos sunkumai

Ankstyvuoju tarpukariu Lietuvoje vyravo žemos poligrafinės kokybės leidiniai. Poligrafijos pramonės kūrimą nepriklausomoje Lietuvoje sunkino ne vien karo padaryti materialiniai nuostoliai, bet ir tradicinių spaudos centrų Vilniuje ir Seinuose netekimas (Glosienė 1992b, 44), tačiau per pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį pavyko sukurti gana stabilią poligrafijos bazę (*ibid*, 45)

Puida teigia, kad „<...> pokarinio laikotarpio lietuviškai knygos buvo susidariusios patogios galimybės, kurias Lietuvos knygų leidėjai išnaudojo tik viena kryptimi – biznio reikalu.“¹ Sėkmės atveju „Ministerija beveik visą *en mase* nuperka ir išdalija“ – leidinys turi šansų išsilaikyti. Jeigu ne – „neproteguojami leidiniai nekartą ištisais metais dulka lentynose, nežiūrint jo aktualumo ir tinkamumo naudoti.“² Būtent toks likimas ištinka ir „Krivulę“ – proteguojamas populiaraus turinio kultūrinis leidinys nesunkiai randa sau rinką – mokyklas, tačiau netekęs valstybės globos pats išsilaikyti jau nebesugeba.

„Krivulėje“ ir „Gairėse“ pasirodžiusiose vertimo recenzijose ryški tema, kad ankstyvuoju tarpukariu užmojų dažnai būta didesnių nei galimybių. Taigi, siekis tobulinti vertimus ir įnešti naujų vėjų į nacionalinę literatūrą dažnai baigdavosi šnipštu dėl finansinių ar techninių sunkumų. Puida negailestingą leidybos pasaulio realybę patyrė savo kailiu. 1930 m. Puida iš naujo ėmėsi redakcinės veiklos ir pradėjo leisti žurnalą „Gaisai“, kuris buvo savotiškas „Gairių“ tęsinys. Antrajame žurnalo numeryje išspausdintas Puidos straipsnis „Knygos kultūra“, kuriame Puida reflektuoja leidybos barus ir pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį. Rašydamas šį straipsnį Puida jau vadovauja didžiausiai Lietuvoje „Spindulio“ spaustuvei. Puida straipsnyje teigia, kad tuo metu, literatūrinės dirvos skurdumas skatino veikti greitai ir dažnai neapgalvotai: „Pirmaisiais pokariniais laikais, lietuviškosios mokyklos kūrimo metais, buvo – skubiausias knygos pagaminimas, nesunkinant to reikalo jokiais kitais klausimais, neišvengiamai susijusiais su knygos gamybos technika.“³

Puidai rūpėjo, kad „Gairės“ būtų kur kas aukštesnio meninio lygio žurnalas nei iki tol ėję valstybiniai „Skaitymai“. Kadangi „Gairių“ leidyba finansuota iš pajamų, gaunamų iš „Krivulės“

¹ A. K. Puida, „Knygos kultūra“, *Gaisai*, 1930, nr. 2, p. 189

² L. Straigis, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923 nr. 3, p. 18

³ A. K. Puida, „Knygos kultūra“, *Gaisai*, 1930, nr. 2, p. 188

leidybos, Puida stengėsi pritraukti kiek įmanoma daugiau skaitytojų. Redaktorius suprato, kad įvairesnė spauda ir aukštesnė poligrafinė leidinio kokybė galėjo padėti įgyvendinti šį tikslą:

Gyvenimas gi eina sparčiai pirmyn ir mes turim jį sekti. Jis auga ir plečiasi, ir mes negalime nuo jo atsilikti. <...> Nors šiais metais Krivulės skaitytojų skaičius ir padidėjo, bet toli gražu dar ligi to, kad skaičius, kuris leistų redakcijai daryti bet kokių stambių permainų ar patobulinimų.¹

Visgi norimus pokyčius įgyvendinti buvo sunku. Dėl skolų spaudos darbus perkėlus iš Berlyno į Kauną, užsibrėžtus tikslus ir norimą poligrafinę kokybę pasiekti tapo dar sunkiau. Pokario Kaune raidės buvo renkamos rankiniu būdu, spauda – itin brangi, nė viena spaustuvė nedirbo nei su linotipais, nei su ofsetine spauda, laikraščių lakštai lankstyti rankiniu būdu (Kubilius 2003, 118).

Redakcija dėjo visas pastangas žurnalui pajvairinti ir patobūlinti, bet ne visuomet pasisėkdavo padaryti tai, kad norėta. Ypatingai sunkios yra iliustruoto žurnalo gyvenimo sąlygos – netobula mūsų spaustuvių technika, menkas cinkografijų darbas, tinkamo popierio vaizdams spausdinti trūkumas Kaune ir daugybė kitų kliūčių neleidžia ir dar ne greit leis padaryti žurnalą technikos atžvilgiu tokiu, koks jis turėtų būti²

Pats Puida labai aiškiai suvokė kompleksiską ankstyvojo tarpukario Lietuvos visuomenės padėtį: „Visuomenės forsuoti negalima, jei ji nesiduoda forsuojama; niekas negali išaugti iš laiko ir sąlygų aplinkybių, kol nepajunta tam vidinio būtino reikalo; visuomenės sluoksnių brendimas bet kuria kryptim eina tam tikru tempu, pareinančiu vėl nuo daugybės labai sudėtingų sąlygų, kurios nevisada duodas sučiumpamos.“³ Jausdamas visuomenės nebrandumą ir angažuotumą tautinėms idėjoms, Puida suprato vertimo svarbą. Nors kūrinis vertimui ir rinkosi pagal tam tikru būdu sukalibruotą vertybinę skalę (kuria neišvengiamai veikė jo paties tautinės nuostatos), Puida nejautė verstinės, „svetimos“ literatūros keliamos grėsmės lietuviškai kultūrai.

Šiandieninis mūsų knygos rinkos užplūdimas verstine literatūra yra be reikalo neigiamas: – tai neišvengiama bet kokio skaitymo normalė eiga. Iš jos ilgainiui išaugs kultūringa ir skaitant visuomenė. Taip buvo visose tautose visais amžiais, tad negali būti kitoniškai ir pas mus. <...> Tuo būdu už kokios dešimties metų mes sulauksime gausingos skaitytojų visuomenės, kuriai reikės jau ne pigiosios nūdienės literatūros, bet tikrų meno kūrinių.⁴

Priešingai, Puida suprato, kad aukštesnė knygos kultūra ir literatūrinė vertė – tik laiko klausimas, jog dabartinė situacija tėra tik pradinis taškas. Jis taip pat jautė, kad dirbdamas kultūrinį darbą kloja pamatus ateities kartoms ir stengėsi „<...> toms būsimosioms skaitytojų kartoms <...> jau

¹ Krivulės redakcija, „Mūsų gerb. Skaitytojams“, *Krivulė*, 1925, nr. 2p. 44

² *Ibid.*

³ A. K. Puida, „Knygos kultūra“, *Gaisai*, 1930, nr. 2, p. 189

⁴ *Ibid.*

šiandien <...> nustatyti programa ir gairės.“¹ Puida nevengė reflektuoti ir literatūros sistemos ydų, kritikuodamas Švietimo ministerijos darbą, kuri „<...> ligšiol nestengė paruošti kraštui bibliotekų skaityklų tinklo“² Puida suprato, kad didesnio visuomenės poreikio literatūrai nepavyks sukurti dirbtinai, jo nuomone, kultūra po kraštą turi pradėti plisti iš kaimo, tačiau „<...> dar lig šiai dienai kaimo inteligentas verčiamas ieškoti knygos sostinėje, užuot pati knyga jį per bibliotekas skaityklas surastų ir pasiektų.“³

1925 m. „Krivulėje“ taip pat pasirodo straipsnis „Knygos rūmai“ apie Leipcigo biblioteką, skirtas valdžios atstovams išjudinti: „Mes norime parodyti vaizdais ir žodžiu, kaip rūpinasi vokiečiai savo knygomis, nežiūrint to, kad visose universitetų miestuose jie turi didžiules bibliotekas, kad turi viešųjų valstybinių bibliotekų, tokių, kokias mes vien sapne tegalime pamatyti.“⁴ Recenzijoje aprašomas Leipcigo bibliotekos veikimo modelis – privati iniciatyva (Vokiečių biržos pirklių sąjungos Leipcige Biblioteka, (*Börsenverein der Deutschen Buchhändler zu Leipzig*), finansuojama ir remiama valstybės: „<...> sąjunga sukūrė, užlaiko tą biblioteką ir parūpina jai nemokamai visas vokiečių kalba išeinančias visame pasaulyje knygas. Tuo būdu bibliotekos įkūrimas ir knygomis jos aprūpinimas yra visai privatus reikalas. Vyriausybė gi, suprasdama didžiulę tokios įstaigos svarbą, duoda lėšų jos administracijai ir ūkiui išlaikyti.“⁵ Šis straipsnis – dar vienas šauksmas tyruose, siekiant patobulinti Švietimo ministerijos įsteigtų knygynų aprūpinimą knygomis.

Nenuostabu, kad technikos inžinierius pagal išsilavinimą Puida 1928 m. buvo paskirtas „Spindulio“ spaustuvės direktoriumi ir esmingai atnaujino jos technologiją (Kubilius 2005, 7). 1936 m. joje buvo 18 spausdinimo mašinų, dirbo apie 250 darbininkų (Glosienė 1992b, 46), 1939 m. dar įsigijo ofsetą ir giliaspaudę spausdinimo mašiną (*ibid.*, 51). Puidos vadovavimo metais „Spindulio“ spaustuvė išgyveno didžiausią pakilimą.

Apibendrinant galima teigti, kad Puida nebuvo išskirtinė literatūros lauko asmenybė, veikiau – kantrus, stropus ir apsisprendęs dirbti itin reikalingą literatūrinį darbą asmuo. Jis matė prasmę leisti literatūrinius žurnalus, net esant itin mažiems jų tiražams ir sudėtingai finansinei situacijai, „Gaires“ ir „Krivulę“ taikė prie tam tikros auditorijos siekdamas pripratinti Lietuvos ankstyvojo tarpukario visuomenę prie literatūros. Galima teigti, kad Puidos redaguojamos „Gairės“ buvo skirtos profesionalių skaitytojų auditorijai arba bent profesionalesnių nei populiariosios pakraipos „Krivulės“ auditorija. Šiuose žurnaluose publikuotos recenzijos bei kritiniai straipsniai ženkliai prisidėjo prie nacionalinio Lietuvos literatūros lauko atsinaujinimo ir tobulėjimo.

¹ A. K. Puida, „Knygos kultūra“, *Gaisai*, 1930, nr. 2, p. 189

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

⁴ N.A., „Knygos rūmai“, *Krivulė*, 1925, nr. 9, pp. 208-209

⁵ *Ibid.*

3 IŠVADOS

Itamar Even-Zoharas teigė, kad literatūros sistemą sudaro ne vienas elementas, kurį būtų galima pavadinti „literatūra“ kaip tokia, o susijusių elementų (repertuaras, kūrėjas, vartotojas, skaitytojas, rinka bei institucija) tarpusavio santykis. Šių elementų sąveika lemia vertimo užimamą padėtį literatūros sistemoje. Ankstyvuojų tarpukariu vertimas užėmė periferinę padėtį, o ypatingas istorinis kontekstas lėmė savotišką Lietuvos nacionalinės literatūros sistemos vystymąsi. Šiame magistro darbe, pasitelkus Itamar Even-Zoharo konceptualųjį modelį, aptariama ryškios ankstyvojo tarpukario literatūros lauko asmenybės – Kazio Puidos – redakcinės veiklos įtaka vertimui. Pagrindinės šio darbo išvados yra šios:

1. Daugiausiai valstietiškos kilmės inteligentija, žemas raštingumo lygis, hermetiška literatūrinė terpė bei vyraujančios XX a. pradžiai būdingos tautinės nuotaikos lėmė vertimo tradicijų formavimąsi Lietuvoje. Paskelbus nepriklausomybę, kilo sunkumų renkantis tekstus vertimui, kurie dažnai lietuvininti, trumpinti, perrašyti bei kitaip pritaikyti pagal skaitytojų rato poreikius. Šios tendencijos būdingos ne tik grožinės literatūros vertimams, bet ir vertimams, publikuotiems periodiniuose leidiniuose. Pirmuoju nepriklausomybės dešimtmečiu paskelbti vertimai dažnai buvo menkos literatūrinės vertės, šiandien priskirtini jau nebeaktualiai tautinių vertimų srovei.
2. Kazys Puida – reikšminga figūra ankstyvojo tarpukario literatūriniame lauke. Jo redaguoti leidiniai „Krivulė“ ir „Gairės“ tapo svarbiu intelektualinės komunikacijos kanalu bei kultūrinės minties sklaidos platforma, skatinusia diskusijas apie literatūros ir vertimo kokybę, vertėjo atsakomybę ir tekstų atrankos principus.
3. Kazys Puida atliko ne tik organizacinį, bet ir kūrybinį, ideologinį darbą. Puida ne tik redagavo du periodinius leidinius, tačiau dirbdamas šį darbą telkė aplink save bendraminčių ratą, įsteigė menininkų kooperatyvą, pats vertė, leido knygas, tokiu būdu tiesiogiai prisidedamas prie literatūros sistemos kūrimo.
4. Kazio Puidos redaguojamuose leidiniuose buvo publikuojami ne tik originalioji bei verstinė grožinė literatūra, tačiau ir literatūros bei vertimo kritikos straipsniai, užsienio literatūros apžvalgos. Recenzijos ir kritiniai tekstai „Krivulėje“ bei „Gairėse“ prisidėjo prie vertimo kultūros profesionalėjimo. Jose aiškiai formuluoti vertimo kokybės kriterijai, kritiškai įvertinta leidybos praktika, reflektuotos vertėjo etikos problemos – visa tai padėjo gryninti vertimo kaip profesijos ir profesionalaus vertėjo padėtį literatūros lauke.
5. „Krivulėje“ ir „Gairėse“ itin pasižymėjo Vytautas Bičiūnas. Jis buvo vienas aktyviausių ir įtakingiausių recenzentų, formavęs vertybinius kriterijus, susijusius su vertėjo profesija ir etika. Nors Bičiūnas nebuvo oficialus šių periodinių leidinių redaktorius, tačiau recenzijose

jis įtvirtino profesionalumo standartus: pasisakė prieš vertimą per tarpines kalbas, kritikavo tekstų trumpinimą ir skatino etišką ir estetišką leidybą.

6. Struktūrinės aplinkybės (institucinė priklausomybė, ribota rinka, siaura skaitytojų auditorija) riboja leidinių įtaką, bet nesumažino jų reikšmės. Nepaisant išorinių ribojimų, „Krivulė“ ir „Gairės“ prisidėjo prie nacionalinės kultūros kūrimo, įvesdamos į lietuvių literatūrą pasaulinės literatūros kontekstus ir skatindamos kritinę mintį.

4 LITERATŪROS SĄRAŠAS

Moksliniai šaltiniai

Asimakoulas, Dimitris. 2020. „Rewriting“, sudarė Gabriela Saldanha ir Mona Baker, 3-iasis leid., 494–99. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315678627-105>.

Bajarūnienė, Jadvyga. 2005. „Vokiečių literatūra Kazio Puidos veiklos akiratyje“. *Colloquia*, 87–98. <https://www.lituanistika.lt/content/467>.

Balašaitė, Danuta. 2005. „„Czerwony kogut“ : Kazio Puidos į lenkų kalbą verstos lietuvių autorių novelės“. *Colloquia*, 80–86. <https://www.lituanistika.lt/content/8752>.

Balkus, Mindaugas. 2023. „Kaip Kovno tapo Kaunu: miesto lituanizavimas 1918-1940 m“. Book. Lituanistika. Vytauto Didžiojo universitetas. 2023 m. <https://www.lituanistika.lt/content/106455>.

Biržiška, Vaclovas, sud. 1937. *Lietuviškoji enciklopedija* / [vyriausiasis redaktorius Vaclovas Biržiška]. Kaunas: Spaudos Fondas.

Biveinis, Petras. 2017. *Lietuvos bibliotekininkystė 1918-1940 metais (istoriografija)*. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.

Blynaitė, Laura. s.a. „„Vilkolakis““. *Visuotinė Lietuvių enciklopedija*. Žiūrėta 2025 m. kovo 15 d. <https://www.vle.lt/straipsnis/vilkolakis-1/>.

Casanova, Pascale. 2002. „Consécration et accumulation de capital littéraire. La traduction comme échange inégal“. *Actes de la recherche en sciences sociales* 144 (4): 7–20. <https://doi.org/10.3917/arss.144.0007>.

Cibarauskė, Virginija. s.a. „Semiosfera“. *Avantekstas: Lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas*. Vilniaus universitetas. Žiūrėta 2025 m. kovo 8 d. <http://www.avantekstas.flf.vu.lt/lt/semiosfera>.

Codde, Philippe. 2003. „Polysystem Theory Revisited: A New Comparative Introduction“. *Poetics Today* 24 (1): 91–126. <https://doi.org/10.1215/03335372-24-1-91>.

Černiuvienė, Liucija. 2024. „Moralinė cenzūra sovietmečiu: ponios Bovari metafora“. *Vertimas ir cenzūra sovietinės ideologijos sąlygomis. Lietuva, 1940–1990*, sudarė Nijolė Maskaliūnienė ir Ingrida Tatolytė, 389–409. Vilniaus universiteto leidykla. <https://doi.org/10.15388/vup-book-0047>.

Even-Zohar, Itamar. 1990a. „Interference in Dependent Literary Polysystems“. *Polysystem Studies [= Poetics Today]* 11 (1): 79–83.

———. 1990b. „Polysystem theory“. *Polysystem Studies [= Poetics Today]* 11 (1): 9–26.

———. 1990c. „System, Dynamics, and Interference in Culture: A Synoptic View“. *Polysystem Studies [= Poetics Today]* 11 (1): 85–94.

- . 1990d. „The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem“. *Polysystem Studies [= Poetics Today]* 11 (1): 45–51.
- . 1997. „Factors and Dependencies in Culture: A Revised Outline for Polysystem Culture Research“. *Canadian Review Of Comparative Literature / Association Canadienne de Littérature Comparée* 24 (1): 15–34.
- . 1990b. „The „Literary system““. *Polysystem Studies [= Poetics Today]* 11 (1): 27–44.
- Gentzler, Edwin. 1998. „Foreword“. *Constructing Cultures: Essay on Literary Translation*, Susan Bassnett ir André Lefevere, 168. Topics in Translation. Multilingual Matters.
- Glosienė, Audronė. 1991. „Knygų leidyba Lietuvoje 1918–1940 m.: tipologinės ir teminės charakteristikos bandymas“. *Knygotyra* 24 (17–1): 37–48.
- . 1992a. „Knygų leidyba ir platinimas Lietuvoje 1918–1940 metais“.
- . 1992b. „Poligrafijos įmonės Lietuvoje 1918–1940 metais“. *Knygotyra* 25 (18–1): 42–56. <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.1992.30157>.
- . 1995. „Vakarų Europos literatūros knygynai prieškariniame Kaune“. *Knygotyra* 28 (21): 108–12.
- Gudaitis, Leonas. 1986. *Permainų vėjai: lietuvių literatūrinė spauda 1923–1927 metais*. Vilnius: Vaga.
- Hermans, Theo. 2014. *Translation in Systems: Descriptive and System-oriented Approaches Explained*. 1st ed. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315760469>.
- . 2020. „Diversification and transformation“, sudarė Gabriela Saldanha ir Mona Baker, 3-iasis leid., 146–47. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315678627-105>.
- Janulevičiūtė-Ivaškevičienė, Birutė. 1993. „Lietuvių eseistikos raidos bruožai (1904–1940)“. Doctoral thesis. <https://www.lituanistika.lt/content/11555>.
- Karmalavičius, Ramutis. 2005. „Kazys Puidos kritikos esė „Mūsų dainiai““. *Colloquia*, 57–68. <https://www.lituanistika.lt/content/3229>.
- Khitrova, Daria, sud. 2019. „Introduction“. *Permanent Evolution: Selected Essays on Literature, Theory and Film*, Yuri Tynianov, vertė Ainsley Morse ir Philip Redko, 1-asis leid., 1–24. Cultural syllabus. Boston, MA: Academic Studies Press. <https://doi.org/10.1515/9781644690635>.
- Kruopienė, Irena, ir Genovaitė Kačiuškienė. 2018. „Lietuvių bendrinės kalbos ypatumai tarpukario (1931–1932 m.) spaudoje“. *Valoda - Valoda dažadu kultūru kontekstā*, 297–304. <https://www.lituanistika.lt/content/80571>.
- Kubilius, Vytautas. 2003. *Dviese literatūros sąpuoklėse: Kazys Puida ir Vaidilutė / Vytautas Kubilius*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- . 2005. „Kazys Puida - rašytojas ir žurnalistas“. *Colloquia*, 7–11. <https://www.lituanistika.lt/content/820>.

- Kučinskienė, Aistė. 2019. „Epistolinė kritika bendrame literatūros kritikos lauke“. *Kultūrišku keliu. Juozo Tumo-Vaižganto laiškai*, 238. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- . 2022. „Derybos dėl lietuvių literatūros kanono XIX a. pabaigos-XX a. pradžios epistolikoje“. *Lietuvių literatūros kanono dirbtuvės. (XIX a. pabaiga-XX a. pirma pusė) : kolektyvinė monografija*, 19–126. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Labutis, Vitas. 2010. „Jonas Jablonskis ir lietuvių spaudos draudimas“. *Standard Language/Bendrinė kalba*, nr. 83, 19–29.
- Lange, Anne, Daniele Monticelli, Christopher Rundle, ir Federico Zanettin. 2022. „History and translation“, 1-asis leid., 1:288–303. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315158945-21>.
- Lefevere, André. 1987. „Beyond Interpretation‘ or the Business of (Re)Writing“. *Comparative Literature Studies* 24 (1): 17–39.
- . 1992. *Translation/History/Culture: A Sourcebook*. 1-asis leid. Translation Studies. Oxford: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203417607>.
- Lotman, Yuri M. 2005. „On the semiosphere“. *Sign systems studies* 33 (1): 205–29. <https://doi.org/10.12697/sss.2005.33.1.09>.
- Malažinskaitė, Erika. 2015. „Grožinės literatūros vertimas tarpukario Lietuvoje: nuo lietuvinimo tendencijos iki ekvivalentiškumo paieškų / Erika Malažinskaitė.“ *Colloquia*.
- Misiūnas, Remigijus. 2014. „Leidyba prieškario ir šiandienos Lietuvoje: patirties lyginamoji analizė“. *Knygotyra* 62:273–89.
- Monticelli, Daniele. 2019. „Borders and translation: Revisiting Juri Lotman’s semiosphere“, *Semiotica*, 2019 (230): 389–406. <https://doi.org/10.1515/sem-2017-0125>.
- Papaurėlytė, Arida. 2001. „Autoriaus teisės tarpukario Lietuvoje“. *Bibliografija*, 52–56. <https://www.lituanistika.lt/content/11969>.
- Petronis, Vytautas. 2023. *Dešinysis lietuvių radikalizmas tarpukariu (1918-1940)*. Lietuvos istorijos institutas.
- Piročkinas, Arnoldas. 2000. „Jonas Jablonskis - naujų žodžių kūrėjas“.
- Pupkis, Aldonas. 2023. „Valstybinė Lietuvių Kalba Tarpukariu“. *Lietuvių Kalba*, gruodžio, 36–62. <https://doi.org/10.15388/LK.2023.18.02>.
- Riaubienė, Arida. 2020. „Censorship of Foreign Publications in Lithuania of the Interwar Period“. *Knygotyra* 75 (gruodžio):218–58. <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2020.75.67>.
- Roig Sanz, Diana, Laura Fólica, ir Ventsislav Ikoff. 2022. „Translation in literary magazines“. Taylor & Francis. <https://doi.org/10.4324/9781003221678-16>.
- Roig-Sanz, Diana. 2020. „Specialisation and Institutionalisation: The Transnational Professionalisation of European Literary Criticism during the Interwar Period“. *Cultural and Social History* 17 (1): 29–48. <https://doi.org/10.1080/14780038.2020.1723308>.

- Safronovas, Vasilijus. 2015. „Dėl miestų lituanizavimo proceso ištakų ir specifikos“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, nr. 01, 32–56.
- Sapiro, Gisèle. 2008. „Translation and the field of publishing: A commentary on Pierre Bourdieu’s “A conservative revolution in publishing”“. *Translation Studies* 1 (2): 154–66. <https://doi.org/10.1080/14781700802113473>.
- Sela-Sheffy, Rakefet. 2005. „How to be a (recognized) translator: Rethinking habitus, norms, and the field of translation“. *Target. International Journal of Translation Studies* 17 (1): 1–26.
- Simeoni, Daniel. 1998. „The pivotal status of the translator’s habitus“. *Target. International Journal of Translation Studies* 10 (1): 1–39.
- Smetona, Antanas. 2024. „Terminologijos tradicija ir raida“. *Lietuvių kalba*, kovo, 173–90. <https://doi.org/10.15388/LK.2023.18.06>.
- Swaan, Abram de. 1993. „The Emergent World Language System: An Introduction“. *International Political Science Review / Revue internationale de science politique* 14 (3): 219–26.
- Tamošiūnas, Julius. 1988. *Lietuviškos periodinės spaudos kolekcijos parodos katalogas 1883-1940*. Kaunas: Raidės spaustuvė. <https://www.limis.lt/valuables/e/805507/513463605>.
- Urbas, D. 1962. „J. Jablonskis ir verstinė literatūra“. *Kalbotyra* 5:13–26. <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.1962.18571>.
- Vaišnys, Andrius. 2008. „Nusidavimai mūsų periodikos raidoje : draudimų diegimas, draudimų vengimas, draudimų tradicijos kūrimas“. *Žurnalistikos tyrimai*, nr. 1, 64–80.
- Veisbergs, Andrejs. 2017a. „The Translation Scene in Independent Latvia Between the Wars (1918–1940)“. *Vertimo studijos* 8:154–75. <https://doi.org/10.15388/VertStud.2015.8.10001>.
- . 2017b. „Translators’ Tools: Latvian and Lithuanian Bilingual Lexicographical Tradition Compared“. *Vertimo studijos* 3:131–49. <https://doi.org/10.15388/VertStud.2010.3.10595>.
- Viliūnas, Giedrius. 1998. *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918-1940)*. Alma littera.
- Žukas, Vladas. 1998. *Bendrovės knygomis leisti ir platinti, 1918-1940 / Vladas Žukas*. Vilnius: Baltos lankos.

Naudotos literatūros sąrašas

- A. Damanskaja, „Romain Rolland“, *Gairės*, 1923, nr. 4, pp. 216-225
- A. Damanskaja, „Vokiečių literatūros bruožai“, *Gairės*, 1923, Nr. 2, pp. 106-112
- A. Dėdėlė, „A.K. Puidos 30 metų literatūros darbo (Pasikalbėjimas su pačiu Jubiliatu)“, *Lietuvos aidas*, 1931 sausio 5 d.
- A. K. Puida, „Knygos kultūra“, *Gaisai*, 1930, nr. 2, p. 189
- A. K. Puida, „Pro domo nostra“, *Gaisai*, 1930, nr. 3, p. 259
- A. Zaranka [Balys Sruoga], „Recenzijos ir recenzentai“, *Gairės*, 1924, nr. 1, p. 61
- A.D-as. [Edvardas Viskanta], „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1924, nr. 12, p. 28-29
- Civiliniai įstatymai [Skaitmenintas objektas] : įst. rink. X t. 1 d. : vertimas / [vertė Kazys Šalkauskis]. – (Kaunas : Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2012), pp. 117-133
- Dioneo [Victor‘as Šklovskis], „Šių dienų Ispanijos literatūra ir gyvenimas“, *Gairės*, 1923, nr. 4, p.
- Doc. P. E. J. Tumas, „Lietuvių literatūra rusų raidėmis“, *Krivulė*, 1924, nr. 1, p. 20
- Ed.[vardas] Viskanta, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1924, nr. 6, p. 28
- Ed.[vardas] Viskanta, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1924, nr. 6, p. 28
- A. J. Greimas, „Šis tas apie kultūrą“, *Metmenys*, 1991, 14-27.
- J. A. Herbačiauskas, „Mūsų valstybinis teatras“, *Krivulė*, 1924, nr. 7, pp. 26-28.
- J. A. Herbačiauskas, „Mūsų Valstybinis Teatras“, *Krivulė*, 1924, nr. 7, p. 26
- K. Puida, „Germanica“, *Gaisai*, 1923, nr. 1, p. 58
- K. Puida, A. Šmulkštys, V. Bičiūnas, A. Sutkus, „Pranešimas“, *Krašto balsas*, 1922, lapkr. 22 (nr. 20), p. 4
- Kauno Kronika, „Lietuvių kalbos kursai“, *Lietuva*, nr. 210(737).
- Kazys Puida, „Laisvos mintys“, *Vienybė lietuvininkų*, 1913, gegužės 14.
- Kazys Puida, „Mano ,Vilniaus žinių‘ dienos“, *Krivulė*, 1924, nr. 4, p. 9
- Krivulės redakcija, „Gražiausios lietuvaitei konkursas“, *Krivulė*, 1925, nr. 1, p. 3
- Krivulės redakcija, „Konkursas baladai parašyti“, *Krivulė*, 1924, nr. 1, p. 30
- Krivulės redakcija, „Mūsų gerb. Skaitytojams“, *Krivulė*, 1925, nr. 2, p. 44
- Krivulės redakcija, „Mūsų gerb. Skaitytojams“, *Krivulė*, 1925, nr. 2p. 44
- Krivulės redakcija, „Redakcijos atsakymai“, *Krivulė*, 1925, nr. 2, p. 69
- Krivulės redakcija, „Redakcijos atsakymai“, *Krivulė*, 1925, nr. 31, p. 424
- Krivulės redakcija, „Redakcijos atsakymai“, *Krivulė*, 1925, nr. 8, p. 192
- Krivulės redakcija, „Redakcijos atsakymai“, *Krivulė*, 1925, nr. 8, p. 192
- L. Straigis [Vytautas Bičiūnas], „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 1, pp. 18-20
- L. Straigis [Vytautas Bičiūnas], „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923 nr. 3, pp. 18-20
- L. Straigis [Vytautas Bičiūnas], „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 4, pp. 19-22

- L. Straigis [Vytautas Bičiūnas], „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 5, pp. 27-28
- L. Straigis [Vytautas Bičiūnas], „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, nr. 6, p. 26
- L. Straigis [Vytautas Bičiūnas], „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1924, nr. 2, p. 25-26
- L. Straigis [Vytautas Bičiūnas], „Kultūros nekrologas“, *Gairės*, 1923, nr. 6, p. 363
- L. Straigis [Vytautas Bičiūnas], „Paminklai dėdėms“, *Gairės*, 1923, nr. 5, pp. 311-313
- L.T. [Vytautas Bičiūnas], „Mūsų dainiai“, *Krivulė*, 1923, nr. 5, pp. 7-8
- L.T. [Vytautas Bičiūnas], „Mūsų dainiai“, *Krivulė*, 1923, nr. 5, pp. 7-8
- N.A., „Knygos rūmai“, *Krivulė*, 1925, nr. 9, pp. 208-209
- O. Pleirytė-Puidienė, „Atminimų pluoštas“, *Krivulė*, 1924, nr. 4, p. 10
- Ona Pleirytė-Puidienė, „Darbai ir dienos. Opera“, *Gairės*, 1923, nr. 1, p. 46
- „Ponas Dauganoris‘ success at Brighton Park“, *Draugas*. English Section, 1946, gegužės 1
- Prof. A. Voldemaras, „Mūsų raštai“, *Skaitymai*, 1921, kn. 9, pp. 111-120. 78. V. Bičiūnas, „Meno kultūra“, *Gairės*, 1923, nr. 3, pp. 145-163
- Prof. J. Eichenvald, „Jurgis Baltrušaitis“, *Gairės*, 1923, nr. 3, pp. 163-169
- Redakcijos atsakymai, „Kai kuriom pradžios mokyklom“, *Krivulė*, 1925, nr. 5, p. 131
- Rimas Bružas, Interviu su kalbininku Prof. dr. Antanu Smetona. Istorijos perimetrai. Lietuvių kalbos raida. LRT Radioteka, 2023 balandžio 25 d.
- S. Laucius, „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1925, nr. 4, p. 110
- S. Laucius, „Korektūros kritika“, *Krivulė*, 1925, nr. 10, p. 226
- S. Laucius, „Korektūros kritika“, *Krivulė*, 1925, nr. 10, p. 226
- S. Laucius, „Korektūros kritika“, *Krivulė*, 1925, nr. 10, p. 226
- S. Laucius, „Korektūros kritika“, *Krivulė*, 1925, nr. 10, pp. 226-227
- „Spaudos bendrovė „Vaiva“ leidžia ar išleido šias knygas“, *Krivulė*, 1925, nr. 1, p. 37
- Uždavinys nr. 3, *Krivulė*, 1925, nr. 3, p. 91
- V. Bičiūnas, „Meno kultūra“, *Gairės*, 1923, nr. 3, p. 145
- V. Sirin [Vladimiras Nabokovas], „Anglų poetai XIX šimtmečiu“, *Gairės*, 1923, nr. 3, pp. 170-175
- Vaižgantas [Juozas Tumas], „Stanislovas Dagilis 1843-1915“, *Krivulė*, 1923, nr. 3, p. 11.
- Vincas Mykolaitis-Putinas, „Literatūros padėtis Lietuvoj“, *Židinys*, 1926, T3 nr. 4, p. 82

Santrumpos

LLTI BR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštynas

PST – polisistemų teorija

VLE – Visuotinė lietuvių enciklopedija

VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos retų spaudinių skyrius

VUBR – Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštynas

PRIEDAI

Priedas Nr. 1. Autoriaus teisių įstatymai Lietuvoje tarpukariu.

Autoriaus teisės tarpukario Lietuvoje tyrinėjusi Arida Papaurėlytė teigia, kad nepriklausomoje Lietuvoje nesusiformavo atskira teisinė bazė ginanti autoriaus teises, vietoje to vadovautasi 1911 m. kovo 20 d. Rusijoje priimtu autoriaus teisės įstatymu¹ (Papaurėlytė 2001, 52). Ši įstatyminė bazė tarpukario Lietuvoje interpretuota itin palankiai jaunai valstybei, nes autoriaus teisės taikytos Lietuvos piliečių kūrybai, tačiau ne užsienio literatūrai. Arida Papaurėlytė (*ibid.*, 52-55) išskiria kelis vertimui aktualius įstatymo punktus:

- 1911 m. kovo 20 d. įstatymas nebuvo taikomas kūriniams, kurie pasirodė pasaulyje iki šio įstatymo įsigaliojimo, jeigu jų išleidimas nepažeidė autoriaus teisių.
- 695 str. §2–3: autoriui priklauso išskirtinė teisė visais galimais būdais atgaminti, skelbti ir skleisti savo kūrinį. Autoriaus teisių pažeidimu nelaikomas toks atvejis, kai pasinaudojant svetimu kūriniu sukuriamas naujas, kuris iš esmės skiriasi nuo pirmojo kūrinio; Šis paragrafas itin aktualus tyrinėjant lietuvinimo tendenciją, nes įstatymas akivaizdžiai toleravo kūrinių trumpinimą, „sekimą“, „dirbinimą“ ir „taikinimą“.
- 695 str. §19: būtina nurodyti citatos autorių ir šaltinį, iš kurio paimta citata.
- Tarpukariu galiojusiam autorių teisių įstatyme nebuvo užsimenama apie autorinį atlyginimą pagal autorinę sutartį, jo dydį ir mokėjimo tvarką. Taigi honoraras buvo asmeninio susitarimo tarp leidėjo ir kūrėjo reikalas.

Šio įstatymo §33–35 paragrafuose aptariamos kontraversiškos autoriaus teisės verčiant kūrinį iš lietuvių kalbos ir į lietuvių kalbą:

- 695 str. §33: Lietuvoje išleisto veikalo autorius, taip pat Lietuvos pilietis, išleidęs savo veikalą užsienyje, bei jo teisių paveldėtojai naudojasi išskirtine teise versti jį į kitas kalbas, „<...> jeigu veikalo antraštės lape arba įžangoje jų pareikšta, jog tą teisę jie pasilieka sau.“
- 695 str. §35: užsienyje pasirodę veikalai gali būti leidžiami Lietuvoje (išvertus juos į lietuvių kalbą arba kitas kalbas) ir be autorių ar jų paveldėtojų sutikimo, „<...> jeigu tokio sutikimo reikalingumas nenustatytas autorių teisių saugojamose sutartyse, Lietuvos padarytose su svetimomis valstybėmis.“

¹ Civiliniai įstatymai [Skaitmenintas objektas]: įst. rink. X t. 1 d.: vertimas / [vertė Kazys Šalkauskis]. – (Kaunas: Kauno apskrities viešojoji biblioteka, 2012), pp. 117-133

Priedas Nr. 2. Cenzūros įstatymas

Pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metais literatūrinį gyvenimą reglamentavo karo cenzūra, Švietimo ministerija bei visuomenėje augantis poreikis turėti savą, nacionalinę literatūrą. Visi šie veiksniai ne tik palaikė, bet ir kontroliavo nacionalinės literatūros raidos procesus.

Remiantis 1937 m. „Lietuviškąja enciklopedija“, leidybą Lietuvoje reguliavo tokie įstatymai:

Pirmas [nepriklausomos Lietuvos Respublikos] spaudos įstatymas buvo paskelbtas tik 1919 XII 17. Jis įvedė tik teisminės represijos sistemą. Tačiau dar 1919 III 5 ir IV 4, paskelbus ypatingus valstybės apsaugos įstatymus, krašto apsaugos ministerijai per komendantus buvo pavesta spaudos kontrolė. Ji buvo reiškama leidimu komendantams sustabdyti laikraščių ir kitų spaudos veikalų leidimą ir savo privalomais įsakymais nurodyti tai, kas draudžiama spausdinti, taip pat teise nusižengusius tiems draudimams bausti administraciniu būdu, uždariant koncentracijos stovyklose, kalėjimu ligi 3 mėnesių ir pinigine bauda ligi 5000 (nuo 1922) litų. <...> Toji karo C.[enzūra] neveikė Lietuvoje tik 1926 VII 2 – 1926 XII 17. 1926 XII 17 buvo vėl įvesta, jau įspėjamosios C.[enzūros] forma, nustatant reikalavimą kiekvienam spaudiniui, prieš jį išleidžiant iš spaustuvės, gauti karo C.[enzūros] leidimą. (Biržiška 1937, 77–84)

Iš esmės cenzūros mechanizmai veikė dėl ypatingos Lietuvos politinės padėties ir iš jos kylančios įtampos: bolševikų revoliucijos padariniai, Klaipėdos krašto likimas, opus Vilniaus klausimas. Aridos Riaubienės [Papaurėlytės] straipsnyje apie cenzūros mechanizmus rašoma, kad „<...> pirmojo 1919 m. Spaudos įstatymo § 22 buvo rašoma, kad vidaus reikalų ministras turėjo teisę uždrausti įvežti iš užsienio ir platinti Lietuvoje spaudinius, priešingus Lietuvos nepriklausomos valstybės kūrimui.“ (Riaubienė 2020, 224)

Nei vienas „Krivulės“ ar „Gairių“ numeris nebuvo sulaikytas karo cenzūros.

Priedas Nr. 3. Publikuoti Kazio Puidos vertimai.

1. Konopnickienė, M. *Pakeliui: graikų paveikslėlis*. [Vilnius]: išleista „Vilniaus žinių“ lėšomis, 1906.
2. Avksentjev, N. *Žmonių atstovų rinkimai*. [Vilnius]: išleista „Vilniaus žinių“ lėšomis, 1906.
3. Dioneo. *Ypatos ir namo neliečiamybė*. Vilnius: [s.n.], 1906.
4. Bayard, P. *Svarbi priežastis: vieno veiksmo komedija*. [S.l.]: [s.n.], 1906.
5. Przybylski's, Z. *Alyvos žydi: vieno veiksmo komedija*. [Vilnius]: išleista „Vilniaus žinių“ lėšomis, 1906.
6. Dioneo. *Ypatos ir namo nepaliečiamybė*. Vilnius: „Vilniaus žinių“ [išleid. ir] spaustuvė, 1906.
7. Leontjev, A. *Teismas ir jo nepriklausomybė*. [Vilnius]: išleista „Vilniaus žinių“ lėšomis, 1906.
8. Marden, Orison Swett. *Gyvenimo mokykla: knyga, turinti pakelti dvasią ir įkvėpti visiems norą atsižymėti moksle ir pridermių dalykuose*. Chicago, IL: turtu ir spauda „Lietuvos“, 1907.
9. Turgenev, I. S. *Mumu: apysaka*. Vilnius: A. Sirkino [išleid. ir] spaustuvė, 1907.
10. Turgenev, I. S. *Putpelė: apysaka*. Vilnius: A. Sirkino [išleid. ir] spaustuvė, 1907.
11. Krzywicki, L. *Sic itur ad virtutem!* 1908, sausio 20 (vasario 2) – vasario 23 (kovo 7).
12. Ibsen, H. *Šiaurės karžygiai: keturių veiksmų tragedija*. Chicago, IL: turtu ir spauda „Lietuvos“, 1908.
13. Rodzevičaitė, M. *Dievaitis: šių laikų apysaka*. Šiauliai: I. Brevdos ir K. Puidos lėšomis, 1908.
14. Bracco, R. *Pietro Caruso: vieno veiksmo drama*. Chicago, IL: turtu ir spauda „Lietuvos“, 1908.
15. Niemojewski, A. *Revoliucijos žmonės: apsakymai*. Chicago, IL: turtu ir spauda „Lietuvos“, 1908.
16. Sinclair, Upton. *Pelkės: apysaka iš lietuvių darbininkų gyvenimo Amerikoje = The Jungle*. [Šiauliai]: išleista inž. V. Bielskio lėšomis, 1908.
17. Foersteris, Fr. W. *Šių laikų studentija ir Katalikų Bažnyčia*. [Kaunas]: Šv. Kazimiero draugija, 1910.
18. Mark, E. *Be šulo: vieno veiksmo juokai*. [Ryga]: „Rygos naujienų“ redakcija, 1910.
19. Orlovskij, S. *Švedų liaudies švietimas: du brėžiniai*. Brooklyn, NY: „Vienybės lietuvininkų“ spauda ir lėšos, 1911.
20. Weyssenhoff, J. *Jaunieji skrauja!: medžioklės piešinys*. Brooklyn, NY: „Vienybės lietuvininkų“ spauda ir lėšos, 1912.
21. Sudermann, G. *Joninės: keturių veiksmų drama*. Brooklyn, NY: „Vienybės lietuvininkų“ spauda ir lėšos, 1912.
22. Oržeškienė, El. *Žiemos vakaras*. Chicago, IL: spauda ir lėšomis „Kataliko“, 1912.
23. Oržeškienė, E. *Nutrūkusi styga: vienveiksmis sceniškas vaizdelis*. [Ryga]: „Rygos naujienų“ redakcija, 1912.

24. *Czerwony kogut: nowelle litewskie*. Warszawa [etc.]: Gebethner i Wolff, 1913.
25. Wilde, Oskar. *Granatų pavėsyje: pasakos*. Brooklyn, NY: „Vienybės lietuvininkų“ spauda ir lėšos, 1914.
26. Zuderman, Herman. *Užkampio laimė: triveiksmis vaidinimas*. Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys, 1921.
27. Reid, Mayne. *Karo takas; Išeiviai iš Transvalio: romanai*. Kaunas; Vilnius: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1921.
28. Heinemanas, K. *Vokiečių kūryba: vokiečių literatūros istorija*. Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys, 1922.
29. Sudermann, Hermann. *Geras vardas: 4 veiksmų vaidinimas*. Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys, 1922.
30. Niemojevski, A. *Revoliucijos žmonės*. 2-ji laida. Kaunas: Vaiva, 1922.
31. Rodzevičaitė, N. *Dievaitis: šių laikų apysaka*. 2-ji laida. Vilnius; Kaunas: „Aušros“ knygyno leidinys, 1922.
32. Mittelsteiner, E. *Vokiečių kalbos gramatika = Deutsche Grammatik*. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1922.
33. Reid, Mayne. *Skalpų medžiotojai: romanas*. Kaunas; Vilnius: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1922.
34. Sudermanas, H. *Garbė: keturių veiksmų vaidinimas*. Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys, 1922.
35. Rodzevičaitė, M. *Dievaitis: šių laikų apysaka*. 2-ji laida. Vilnius; Kaunas: „Aušros“ knygyno leidinys, 1922.
36. Wilde, Oscar. *Granatų pavėsy*. 2-a laid. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1923.
37. Wilde, Oscar. *Granatų pavėsy*. 2-asis leid. Kaunas: „Vaivos“ b-vė, 1923.
38. Reid, Mayne. *Šauliai Meksikoje: romanas*. Kaunas; Vilnius: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1923.
39. Mittelsteiner, E. *Vokiečių kalbos gramatika = Deutsche Grammatik*. 2-oji laida. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1923.
40. Kellermann, B. *Jūra: romanas*. Kaunas; Vilnius: „Aušros“ knygyno leidinys, 1923.
41. De Koster, Ch. *157, Ponas Galėvinas: flamandų legendos*. [Kaunas], 1924.
42. Londonas, Džekas. *Pagonis: apysakaitės*. Kaunas: „Krivulės“ leidinys, 1925.
43. Marden, Orison Svett. *Gyvenimo mokykla*. 2-oji pataisyta laida. Kaunas: [s.n.], 1926.
44. Bang, Herman. *Keturi velniai*. Kaunas: „Krivulės“ leidinys, 1926.
45. London, Jack. *Pasakos galas*. Kaunas: „Krivulės“ leidinys, 1926.
46. Marden, Orrison Svett. *Jėga. Sveikata. Gerovė*. Kaunas: „Krivulės“ leidinys, 1927.

47. Marden, Orrison Svett. *Jėga. Sveikata. Gerovė*. Kaunas: „Krivulės“ leidinys, 1927.
48. Mittelsteiner, E. *Vokiečių kalbos gramatika = Deutsche Grammatik*. 3-iasis pataisytas leidimas. Kaunas: A. Ptašeko knygyno leidinys, 1928.
49. Marsh, Richard. *Izidos vabalėlis: romanas*. Kaunas: [s.n.], 1929.
50. Wild, Herbert. *Snaudžiantis milžinas: romanas*. Kaunas: [s.n.], 1929.
51. London, Jack. *Jo tėvų dievas: apysakos*. Kaunas: „Tulpė“, 1929.
52. Grey, Zane. *Vienišas vilkas: romanas*. Kaunas: [s.n.], 1929.
53. Schönherr, Karl. *Tėviškė = Glaube und Heimat: 3 veiksmų tragedija*. Kaunas: [s.n.], 1929.
54. Lagerloef, Zelma. *Dvasios ir žmonės: apysakos*. [S.l.]: [s.n.], 1929.
55. Münzer, Kurt. *Aistra: apysakos*. Kaunas: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1929.
56. Grey, Zane. *Pasienio legionas: romanas*. Kaunas: Lietuvių spaudos platinimo draugijos leidinys, 1930.
57. Shaw, Bernard. *Amerikos karalius: politinė triveiksmė komedija*. [Kaunas]: „Sakalo“ bendrovės leidinys, [1930].
58. Berndorff, H. R. *Madame Dubarry: istorinis romanas*. Kaunas: „Spaudos fondo“ leidinys, 1932.
59. Galsworthy, John. *Santa Lucia: novelės*. Kaunas: „Sakalo“ b-vė, 1933.
60. Jelusič, Mirko. *Don Žuanas: septynios didžiosios nuodėmės: romanas*. Kaunas: [s.n.], 1934.
61. Jelusič, Mirko. *Don Žuanas: septynios didžiosios nuodėmės: romanas*. Kaunas: [s.n.], 1934.
62. Jelusič, Mirko. *Cezaris: romanas*. [Kaunas]: Spaudos fondas, 1935.
63. Jelusič, Mirko. *Hanibalas: romanas*. [Kaunas]: Spaudos fondas, 1936.
64. Jelusič, Mirko. *Kromvelis*. [Kaunas]: Spaudos fondas, 1936.
65. Jelusič, Mirko. *Kromvelis: romanas*. [Kaunas]: Spaudos fondas, 1936.

Priedas Nr. 4. „Vaivos“ b-vės leidiniai

1. Wilde, Oscar. *Granatų pavėsy*. 2-a laid. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1923.
2. Norkus, J. *Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis*. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1924.
3. Beecher-Stowe, H. *Dėdės Tomo trobelė: sutrumpintas jaunuomenei vertimas: 8 paveikslai*. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1923.
4. Tumas, J. *Lietuvių literatūros paskaitos: draudžiamasis laikas: broliai Juzumai-Juzumavičiai ir Kazimieras Skrodzakis*. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1924.
5. Niemojevski, A. *Revoliucijos žmonės*. 2-ji laida. Kaunas: Vaiva, 1922.
6. Vaičiūnas, Petras. *Giedrėjanti sąžinė: 3 veiksmų dramos kūrinys: „Žodžių ir atlalsių“ trečioji dalis*. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1924.
7. Tumas, J. *Lietuvių literatūra rusų raidėmis; ir, Broliai Juškos-Juškevičiai: lietuvių literatūros paskaitos: draudžiamasis laikas: su penkiais paveikslais*. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1924.
8. Cooper, J. F. *Medžiotojas: sutrumpintas jaunuomenei vertimas: 13 paveikslų*. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1923.
9. Tysliava, Juozas. *Traukinys*. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1923.
10. Vipperis, R. *Senovės istorijos vadovėlis*. Kaunas: „Vaivos“ b-vė, 1924.
11. Tumas, J. *Lietuvių literatūros paskaitos: draudžiamasis laikas: lietuvių literatūra rusų raidėmis ir broliai Juškos-Juškevičiai: su 5 pav.* Kaunas: „Vaivos“ b-vė, 1924.
12. Tumas, J. *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas: broliai Juzumai-Juzumavičiai ir Kazimieras Skrodzakis*. Kaunas: „Vaivos“ b-vė, 1924.
13. Tumas, J. *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas: Antanas Baranauskas, 1835–1902: su A. Baranausko atvaizdu ir trimis pavyzdžiais*. Kaunas: „Vaivos“ b-vė, 1924.
14. Tumas, J. *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas: lietuvių literatūra rusų raidėmis ir broliai Juškos-Juškevičiai*. Kaunas: „Vaivos“ b-vė, 1924.
15. Wilde, Oscar. *Granatų pavėsy*. 2-asis leid. Kaunas: „Vaivos“ b-vė, 1923.
16. Tagore, Rabindranatas. *Gitanžali*. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1924.
17. Arnoux, Aleksandras. *Sidas Kampeadoras*. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1925.
18. Vireliūnas, A. *Geografija: ne Europos kraštai: vadovėlis augštesniosioms mokykloms*. [S.l.]: [s.n.], [n.d.].
19. Vireliūnas, A. *Geografija: ne Europos kraštai: vadovėlis augštesniosioms mokykloms*. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1922.
20. Cooper, J. F. *Paskutinis Mohikanas: sutrumpintas jaunuomenei vertimas: 13 paveikslų*. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1923.

21. *Rygiškių Jono Lietuvių kalbos vadovėlis: pirmosioms vidurinių mokyklų klasėms*. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1925.
22. Čarskij, E. *Sandro Bottičelli: renesanso tapytojas (4 paveikslai)*. Kaunas: „Vaivos“ b-vės leidinys, 1924.

Spaudos Bendrovė

KAUNAS, Mickevičiaus g. 26. Tel. 14-77.

leidžia ar išleido šias knygas:

Vadovėliai mokykloms.

1. Mittelstener. Vokiečių kalbos gramatika 2 L. 50c.
2. Mittelstener. Vokiečių kalbos sintaksė (spaudoje)
3. A. Virellūnas. Geografija. Ne Europos kraštai, 76 paveikslai 4 L. — c.
4. D-ras A. Sennas. Anthologia Latina Aukštesniosioms klasėms chrestomatija lotynų kalbai 4 L. — c.
5. J. Norkus. Literatūros teorija. 2 L. 40c.
6. J. Norkus. Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis 2 L. — c.
7. Štegmanas. Lotynų kalbos gramatika (spaudoje)
8. N. Ribkinas. Geometrijos uždavinynas. Dalis I. Planimetrija 5 L. — c.
9. N. Ribkinas. Geometrijos uždavinynas. Dalis II. Stereometrija (spaudoje)
10. N. Šapošnikovas ir N. Valcevas. Algebros uždavinynas. Dalis I. (spaudoje).
11. N. Šapošnikovas ir N. Valcevas. Algebros uždavinynas. Dalis II. (spaudoje).
12. Prof. Vipperi. Senovės istorijos vadovėlis 6L. — c.
13. Rygiškių Jonas. Lietuvių kalbos vadovėlis pirmosioms vidurinių mokyklų klasėms (spaudoje)
14. P. Baranovas. Fizika. Vadovėlis 3 ir 4 klasėms vidurinės mokyklos. 245 paveiksl. 6 L. — c.

„Jaunimo Skaitymai“
(ilustruoti)

1. I. F. Cooper. Medžiotojas. 2 L. — c.
2. I. F. Cooper. Paskutinis Mohikanas. 2 L. — c.
3. I. F. Cooper. Pėdsekys. (spaudoje)
- 4–5. I. F. Cooper. (spaudoje)
6. B. Stowe. Dėdės Tomo trobelė. 2 L. 80c.
- 7–8. H. Malot. Bėgėjų ir tėviškės. (spaudoje).

Panteonas.
Pasaulinių kūrinių biblioteka.

1. O. Wilde. Granatų pavėsy. 2 L. 40c.
2. R. Tagorė. Gitanžali. 1 L. 20c.
3. A. Tolstoj. Aelita, Romanas 4 L. — c.
4. Ch. de Coster. Flamadų legendos . 4 L. — c.
5. S. Lagerlöf. Trolde ir žmonės. (spaudoje)
6. J. London. Saulės sūnus. (spaudoje)
7. K. Münzer. Aistra. (spaudoje)
8. J. London. Prigimtis šaukia. (spaud.)
- 9–10. D. Merežkovskij. Juilonas Atskailūnas.
- 13–14. D. Merežkovskij. Leonardo da vinči.

Mokslo knygynėlis.

1. Doc p. e. Tumas. Lietuvių literatūra rusų raidėmis ir broliai Juškos-Juškevičiai. 3 L. — c.
2. S. Varšer. Anglų teatras Šekspyro laikais (spaudoje).
3. E. Čarskij. Sandro Bottičelli-Renesanso tapytojas. 1 L. 50c.
4. Doc p. e. J. Tumas. Antanas Barapauskas. 3 L. — c.
5. E. Čarskij. Petrarka. (poetas-humanistas) (spaudoje).
6. Doc p. e. Tumas. Broliai Juzumai-Juzumavičiai ir Kazimieras Skrodskis 1 L. 60c.
7. Prof. Leo. Romėnų kūryba. Romėnų literatūros istorija (spaudoje).

Su užsakymais kreiptis:

„SPAUDOS FONDAS“

Kaunas, Laisvės Alėja 62. Tel. 12-12

Centralinis sandėlis: Laisvės Alėja Nr. 78 kieme.

Pav. 1. Spaudos bendrovės „Vaiva“ leidžiamos knygos¹. Svarbu atkreipti dėmesį, kad sąrašą sudaro kur kas daugiau leidinių nei publikacijų literatūros sąrašė. Pasak Vlado Žuko, „Vaivos“ b-vė išleido maždaug pusę numatytų leidinių. (Žukas 1998, 117)

¹ „Spaudos bendrovė „Vaiva“ leidžia ar išleido šias knygas“, *Krivulė*, 1925, nr. 1, p. 37

Priedas Nr. 5. „Krivulės“ leidyklos leidiniai

1. De Amičis, Edmondo. *Karmela*. Kaunas: „Krivulės“ leidinys, 1926.
2. Bang, Herman. *Keturi velniai*. 2-asis leid. 2 d. Kaunas: „Krivulės“ leidinys, 1926–1927.
3. Sienkievič, Henryk. *Quo vadis: istorinis romanas*. Kaunas: „Antikvaro“ leidinys, 1935.
4. Puida, Kazys. *Geležinis vilkas: romanas*. 5 d. Kaunas: „Krivulės“ leidinys, 1927.
5. Bang, Herman. *Keturi velniai*. Kaunas: „Krivulės“ leidinys, 1926.
6. Puida, Kazys. *Geležinis vilkas: romanas*. Kaunas: „Krivulės“ leidinys, 1927.
7. London, Jack. *Pasakos galas*. Kaunas: „Krivulės“ leidinys, 1926 [iš tikrųjų 1926].
8. Sienkievič, Henryk. *Quo vadis: istorinis romanas*. 6 t. Kaunas: „Krivulės“ leidinys, 1927–1929.
9. O’Henry. *Amerikoniškos apysakos*. Kaunas: Pr. Stiklius ir Ko., 1925

SANTRAUKA

Justina Mioldažytė, *Redakatoriaus veiklos įtaka vertimui ankstyvojo tarpukario Lietuvos periodinėje spaudoje: Kazio Puidos atvejis*, magistro darbas, Vilnius: Vilniaus universitetas. 2025, p. 80

Atkūrus nepriklausomybę XX a. pradžioje, Lietuva išgyveno esminį nacionalinės kultūros kristalizacijos laikotarpį. Pirmuoju nepriklausomybės dešimtmečiu (1918–1928 m.), šalies nacionalinė politika stipriai veikė vertimo praktiką ir besikuriančią literatūros sistemą. XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje Izraelio mokslininkas Itamaras Even-Zoharas pasiūlė konceptualų modelį, kuriame literatūros sistema suprantama kaip dinamiška, tarpusavyje susijusių elementų (repertuaro, kūrėjo, vartotojo, institucijos, rinkos ir produkto) visuma. Redaguojant periodinį leidinį, įtraukiami visi šie elementai, o produktas tampa literatūros sistemos, kurioje buvo sukurtas, atspindžiu. Magistro darbe tirta redakatoriaus veiklos įtaka vertimui ankstyvojo tarpukario Lietuvos periodiniuose leidiniuose, daugiausia dėmesio skiriant „Krivulės“ ir „Gairių“ redakatoriaus Kazio Aleksandro Puidos veiklai. Pagrindinis tikslas – nustatyti, kaip Kazio Puidos redakcinė ir leidybinė praktika galėjo paveikti vertimą ir jo sampratą besikuriančioje nacionalinėje literatūros sistemoje. Taikomi aprašomasis ir indukcinis analizės metodai. Remiantis Itamaro Even-Zoharo modeliu aprašoma Lietuvos ankstyvojo tarpukario literatūros sistema, o tada modelis taikomas analizuojant Kazio Puidos redaguotuose žurnaluose publikuotas vertimų recenzijas ir vertimo kritiką. Magistro darbe taip pat pristatomi Kazio Puidos vertimai ir leidybinė veikla, reflektuojamas santykis tarp redakatoriaus pozicijos ir praktinio įgyvendinimo nuoseklumo.

Tyrimas atskleidžia, kad Kazio Puidos redaguotos „Krivulės“ ir „Gairės“ buvo svarbi profesinės komunikacijos ir kritinio dialogo platforma. Šie leidiniai žymėjo vienas pirmųjų pastangų formuoti vertimo standartus ir skatinti vertėjo profesinę etiką. Didelę įtaką darė Puidos bendradarbiai, ypač Vytautas Bičiūnas, kurio recenzijose išryškėjo vertimo kokybės ir estetiški vertinimo kriterijai, nesutapę su tuo metu populiariomis tendencijomis, tokiomis kaip lietuvinimas, teksto trumpinimas ar vertimas iš tarpinės kalbos. Magistro darbe pabrėžiama redakatoriaus, kaip kultūros tarpininko ir intelektualų telkėjo, vaidmens svarba. Darbe atskleidžiama, kaip profesinio tinklo egzistavimas bei kritinė refleksija skatino vertimo lauko profesionalizaciją bei kritinę literatūros lauko refleksiją.

SUMMARY

Justina Mioldažytė, *“The Influence of Editor's Work on Translation in the Lithuanian Periodicals of the Early Interwar Period: the case of Kazys Puida”*, master thesis, Vilnius: Vilnius university. 2025, p. 80

In the early 20th century, as an independent republic, Lithuania underwent a pivotal process of cultural crystallization. During the initial decade of independence (1918–1928) the country's national policies strongly affected translation practices and the making of its literary system. In the late 80's, Israeli scholar Itamar Even-Zohar proposed a conceptual model for analyzing such systems treating them as dynamic and complex unit of interconnected elements (repertoire, producer, institution, market, and product). All these elements are included in the editing of a periodical, and the product becomes a reflection of the literary system in which it was created. This master thesis discusses the role of editorial influence on translation in early interwar Lithuanian periodicals, focusing on the work of Kazys Aleksandras Puida, editor of “Krivulė” and “Gairės”. The central aim is to understand how editorial and publishing practices affected the shape and function of translation within the developing national literary system. The research employs both descriptive and inductive methods. Interwar Lithuania's literary system is examined based on the model provided by Even-Zohar which is then applied to assess translation practices and criticism in the two journals edited by Kazys Puida. The study also follows Kazys Puida's translation and publishing activity, paying close attention to the consistency between his editorial positions and practical implementations.

Findings indicate that through “Krivulė” and “Gairės,” Kazys Puida established a significant platform for professional communication and critical dialogue. These journals marked an early effort to define translation standards and promote professional ethics. Much of this was articulated by Puida's collaborators, particularly Vytautas Bičiūnas, whose critical reviews laid the groundwork for assessing translation quality and aesthetics opposing prevailing tendencies such as excessive adaptation, abridgment, and reliance on intermediary languages. This research emphasizes the importance of editor's role as an intellectual coordinator and a cultural intermediary. The thesis reveals how the existence of a professional network and critical reflection encouraged the professionalization of the field of translation and critical reflection in the field of literature.